

**Afrikkalaista suomea –
afrikkalaisten novellikäännösten erityispiirteitä**

Miia Thorström
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2009

Tampereen yliopisto
Käännöstiede (englanti)
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

THORSTRÖM, MIIA: Afrikkalaista suomea – afrikkalaisten novellikäännösten erityispiirteitä
Pro gradu -tutkielma, 68 s. + englanninkielinen tiivistelmä 7 s.
Kevät 2009

Tutkielmassa perehdytään kysymykseen, mitä ominaispiirteitä afrikkalaisella englanninkielisellä kirjallisuudella on kääntäjän näkökulmasta ja kuinka nämä piirteet tulisi ottaa huomioon tekstejä suomennettaessa. Tutkielmassa käsitellään afrikkalaisia tekstejä erityisesti niiden kulttuurisidonnaisuuden kautta ja tuodaan esille juuri niitä aihepiirejä, joihin kääntäjän on syytä kiinnittää huomiota suomentamisprosessissa.

Tutkielmassani analysoin viittä afrikkalaista englanninkielistä novellia sekä niiden suomennoksia. Novellien kirjoittajat ovat eri maista, mutta kaikki lähdetekstit ovat englanninkielisiä. Tulosten perusteella käy ilmi, että novelleilla on yhteisiä, verrannollisia piirteitä ja novelleja voidaan siten hyvin käsitellä samassa analyysissä. Tutkielmaan sisältyy myös katsaus sellaisten suomennoksien määrään, joiden lähdeteksti on afrikkalainen ja englanninkielinen.

Ennen analyysiä tutkielmassa käsitellään afrikkalaisia englanninkielisiä tekstejä sekä kääntämistä jälkikoloniaalisessa kontekstissa. Afrikkalaisten englanninkielisten tekstien roolit ovat moniulotteisia, sillä niissä liikutaan eri kielten ja kulttuurien rajapinnassa ja toisaalta taas toimitaan kulttuurin sisäisesti. Suomentaminen tuo tähän yhtälöön yhden muuttujan lisää. Eri tutkijoiden ajatusten perusteella tutkielman jälkikoloniaaliselle aihepiirille olennaisia teemoja näyttäisivät olevan hybridismi, kreolisaatio ja kulttuurinen synkretismi, ja siten jälkikoloniaalinen ajattelu olisi olennainen osa myös kääntämisen tutkimusta.

Tutkielman analyysissä liikutaan sekä kielen yksityiskohtien että tekstikokoisuuksien tasoilla. Näin muodostetaan kokonaisvaltainen kuva kaikista teksteistä. Vertailevan käännösanalyysin avulla käsittelen materiaalina olevia novelleja tarkastellen, nouseeko useammasta tekstistä esiin samoja piirteitä. Lähestymistapa on suomalainen: novellien piirteitä käsitellään erityisesti suomalaista kääntäjää ja lukijaa ajatellen. Aihepiireinä analyysissä ovat erisnimet, sukulaisuussuhteet, erikoissanat ja afrikkalaisten kielten ilmeneminen, suullisen kirjallisuusperinteen piirteet sekä novellien aiheet. Nämä ilmiöt ovat vaikuttamassa siihen, että englanninkielisessä tekstissä on afrikkalainen ote. Kun suomentaja on puolestaan tietoinen edellä mainituista ilmiöistä, hän voi myös hyödyntää tätä tietämystä suomennoksissa.

Tutkielmassa esiin tulevien ilmiöiden kautta saadaan kattava kuva siitä, kuinka moninaisten kysymysten äärellä kääntäjä voi olla, kun hän saa eteensä afrikkalaisen englanninkielisen tekstin. Afrikkalaisten ja angloamerikkalaisten englanninkielisten tekstien erot eivät välttämättä ole kielen vaan ajatuksen tasolla: usein englanti pystyy ilmaisemaan sen, mitä kirjoittaja on halunnut sanoa, mutta ilmaisuun tulee käyttää selityksiä, määritelmiä ja vierassanoja, kenties hieman enemmän tai laajemmin kuin angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa. Siksi on tärkeää hyödyntää suomen kielen kaikki ilmaisukyky afrikkalaista tekstiä suomennettaessa.

Avainsanat: jälkikoloniaalinen kääntäminen, afrikanenglanti, erisnimet, sukulaisuussuhteet, suullinen kirjallisuus, hybridismi, suomentaminen

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
- Tutkielman kulku.....	4
2. Afrikka, jälkikolonialismi ja suomentaminen	5
2.1. Afrikanenglanti - kirjoittamista vai kääntämistä?.....	7
2.2. Jälkikoloniaalinen kääntämisen tutkimus.....	8
2.3. Kääntämisen keinot kirjoittamisessa.....	15
3. Aineisto	18
3.1. Afrikkalaisia suomenkielisiä kirjoja.....	19
3.2. Aineiston yleisesittely.....	20
3.3. Novellien kuvaus.....	23
3.3.1. Tyttö joka pystyy.....	23
3.3.2. Nielaisu.....	24
3.3.3. Kynänkärki.....	25
3.3.4. Tekayo.....	25
3.3.5. Verikostoja.....	26
4. Analyysin keinot	28
5. Analyysi – Afrikkaa, englantia, suomea	30
5.1. Erisnimet.....	30
5.1.1. Paikannimet.....	30
5.1.2. Henkilönnimet.....	33
5.1.3. Tuotemerkit.....	36
5.1.4. Yhteenveto erisnimistä.....	38
5.2. Sukulaisuussuhteet.....	39
5.3. Erikoissanat ja afrikkalaisten kielten ilmeneminen.....	43
5.4. Suullisen kirjallisuusperinteen piirteet.....	46
5.5. Aihepiirit.....	49
5.6. Analyysin yhteenveto.....	54
6. Päätelmiä	60
Tutkimusaineisto.....	62
Aineiston julkaisukokoelmat.....	58
Lähdeluettelo.....	62
English abstract: African Finnish	

1. Johdanto

Mitä yhteistä voi olla kenialaisen, sudanilaisen ja ghanalaisen kirjoittamalla tekstillä? Ne kaikki on saatettu kirjoittaa samalla kielellä, englanniksi. Saman kielen käyttäminen ei välttämättä tarkoita, että teksteillä olisi yhteisiä piirteitä. Jos kuitenkin eri maiden olosuhteet tai kehityskulut ovat olleet samantyyppisiä, tämä voi heijastua myös kielenkäyttöön ja kirjoitettuihin teksteihin. Siten on mahdollista verrata erilaisia tekstejä kiinnittäen huomiota niitä yhdistäviin tai erottaviin tekijöihin, mikä onkin tarkoituksena tässä tutkielmassa.

Kun afrikkalainen, englanninkielinen teksti suomennetaan, huomaako suomennoksesta, että sen kirjoittaja tulee Afrikasta? Useimmat lukijat kiinnittäisivät varmasti huomiota lähdetekstin kirjoittajan nimeen ja toivottavasti myös suomentajan nimeen alkusivuilla. Jo ne kertovat lukijalle jotakin tekstin alkuperästä. Myös ilman näitä tunnistetietoja usein varmasti huomataan erilaisia asioita, rekisteröidään yksityiskohtia tai suurempia, kokonaisuudesta esiin nousevia tekijöitä, jotka viestivät jotakin tekstin afrikkalaisesta alkuperästä. Paljon riippuu toki myös itse tekstistä – tässä tutkielmassa käsitellään lukukokemusta lähinnä kaunokirjallisten tekstien näkökulmasta.

Jonkinasteinen vieraus afrikkalaisesta kirjallisuudesta varmasti usein välittyy. Olisiko tilanne toinen, jos luettavana olisi amerikkalaisen kirjoittamaa tekstiä? Usein vastaus lienee kyllä: Suomessa afrikkalaista tekstiä luetaan ainakin jossain määrin tietoisempana sen vieraudesta kuin amerikkalaista tekstiä, vaikka paljon riippuu myös tekstin funktiosta ja aiheesta ja toisaalta lukijasta itsestään. Ehkä afrikkalaiseen tekstiin asennoidutaan eri tavalla, jos Afrikan mannerta pidetään eksoottisena. Suomalaisille angloamerikkalainen kulttuuri on keskimäärin tutumpaa kuin afrikkalainen kulttuuri, tai paremminkin afrikkalaiset kulttuurit. Suomessa näytettävistä ulkomaisista elokuvista ja televisio-ohjelmista valtaosa tulee Yhdysvalloista ja Iso-Britanniasta. Sama koskee kirjallisuutta. Kulttuurimme on saanut paljon vaikutteita angloamerikkalaisesta kulttuurista, ehkä olisi paikallaan saada enemmän vaikutteita Afrikasta.

Millaisia ominaispiirteitä sitten on afrikkalaisilla englanninkielisillä teksteillä ja niiden suomennoksilla? Tutkielmassani pyrin etsimään tähän kysymykseen vastauksia ja valitsin analysoitavakseni muutamia afrikkalaisten kirjailijoiden novelleja sellaisista maista, joissa englantia

on tärkeä kieli. Englannin kielen asemasta afrikkalaisessa kirjallisuudessa on keskusteltu paljon ja siitä on monia mielipiteitä, mutta suomalaiselta kannalta on käytännöllistä, että Afrikassa ja Afrikasta kirjoitetaan englanniksi. Silloin tekstile voi helpommin löytyä suomentaja. Tässä mielessä pienen kielen kuten suomen pitää ehkä joskus olla hieman itsekäs.

Alueeksi tätä tutkielmaa varten rajasin Saharan eteläpuolisen Afrikan Etelä-Afrikkaa lukuun ottamatta. Etelä-Afrikan englannilla on vakiintuneempi asema kuin muilla Afrikassa käytettävillä englanneilla (ks. esim. Lass 2002), mikä oli minulle yksi syy keskittyä muiden maiden englanteihin. Tutkimani novellien kirjoittajien kotimaat ovat Ghana, Kenia, Malawi, Sudan ja Zimbabwe. Näissä maissa englannilla on vahva asema ja monet näiden maiden kirjailijoista kirjoittavat englanniksi.

Tutkielman teon edetessä oli tarkoituksenmukaista selvittää, kuinka paljon yllä mainitut kriteerit täyttäviä teoksia on suomennettu. Tähän tutkielmaan sisältyy siis materiaalin esittelyn yhteydessä katsaus saatavilla olevan suomennetun kirjallisuuden määrään Suomen kansallisbibliografiassa *Fennicassa*, kun alueena on Saharan eteläpuolinen Afrika lukuun ottamatta Etelä-Afrikkaa. Vaikka tulosten mukaan tämän kirjallisuuden määrä ei vielä ole suurensuuri, sitä kannattaa kuitenkin tutkia, sillä suomennoksien määrä tällä sektorilla varmasti kasvaa tulevaisuudessa, onhan Englanti Afrikassa useiden kirjoittajien kieli.

Tämän tutkielman syntymisen taustalla on Afrikan eri osissa käytettävän englannin tutkimus. Afrikanenglannista, kuten muistakin englannin varianteista, on tehty paljon tutkimusta ja määrä lisääntyy koko ajan. Sanana afrikanenglanti voisi puolestaan viitata useisiin erilaisiin variantteihin, joiden tutkimus antaa sekä taustan että yhden perustelun näiden varianttien suomentamisen tutkimiselle: näiden varianttien kielellisiä ominaispiirteitä tulee ilmi tutkimuksen kautta, ja kääntämisprosessissa olisi hyvä olla tietoinen tällaisista piirteistä. Samassa yhteydessä täytyy huomata, että prosessi ei ole yksipuolinen: kääntämisen tutkimus voi myös antaa uusia suuntia tai lähtökohtia afrikkalaisten englannin varianttien lisätutkimukselle.

Afrikassa käytettävät englannit eivät kuitenkaan erotu omiksi varianteikseen pelkästään sen takia, että niillä on omia rakenteellisia piirteitä. Ne heijastelevat omaa yhteiskuntaansa, nousevathan käsiteltävät aiheet usein omasta kulttuuripiiristä. Tämä heijastuu edelleen kieliin esimerkiksi tiettyä kulttuuria kuvaavien termien ja tapojen kautta, ja se on yksi syy, miksi afrikkalaiset englannit ovat

kehittyneet omaan suuntaansa muiden englannin varianttien rinnalla. Toisaalta siis oma kulttuuri voi olla yksi tekijä, joka innostaa kirjoittamaan jostakin aiheesta ja toisaalta kulttuurin vaikutus näkyy kirjoittamisessa vaikkapa terminologian tasolla. Siten aihepiirien ja kielen erityispiirteiden käsitteleminen on tärkeää tässä tutkielmassa, sillä niillä on oma vaikutuksensa kirjoittamiseen ja sitä kautta kääntämiseenkin. Tutkielmassa ei käsitellä kieltä pelkästään rakenteiden tasolla vaan mielenkiinnon kohteena ovat erilaiset kulttuurit ja se, miten kulttuurit näkyvät kielessä. Pyrkimyksenäni on tunnistaa piirteitä, joita erityisesti suomalainen kääntäjä voisi ottaa huomioon afrikkalaista englanninkielistä kirjallisuutta suomentaessaan. Näkökulmani on siis suomalainen, ja tutkielmassa liikutaan kolmen kulttuurin rajapinnassa, mikä tekee aiheesta erityisen mielenkiintoisen: käsitellään englantia afrikkalaisessa kontekstissa ja toisaalta suomalaisesta näkökulmasta.

Yhtenä tärkeänä ajatuksena tutkielmassani kulkee se, miten afrikkalaista kokemusmaailmaa kuvataan eurooppalaisella kielellä ja miten tämä tulisi ottaa huomioon teoksen suomennoksessa. Kuten Gyasi (1999, 84) artikkelissaan toteaa, maailmassa on paljon kirjailijoita, jotka ovat ilmaisseet itseään muulla kuin omalla äidinkielellään. Afrikkalaisen kirjailijan tilanne on kuitenkin hänen mielestään monessa mielessä haastavampi verrattuna kirjailijaan, joka on saanut vapaammin valita käyttämänsä kielen: afrikkalainen kirjailija joutuu miettimään kielivalintansa poliittisia аспекteja, kielellisiä ristiriitoja sekä omaan identiteettiin vaikuttavia tekijöitä. Jos oman äidinkielen asema on vahva ja vakiintunut, jollakin muulla kielellä kirjoittamisen kynnyksien lienee matalampi.

Nykyään kieleen ja identiteettiin liittyvät kysymykset ovat tosin hyvin moniulotteisia ja koskettavat useimpia ihmisiä tavalla tai toisella. Esimerkiksi suomen kielen kohdalla voidaan kuitenkin sanoa, että suomella on vankka asema oman maansa kirjakielenä, vaikka englannilla onkin vahva asema Suomessa. Monen afrikkalaisen kielen kohdalla asetelma ei välttämättä ole yhtä hyvä. Samalla voidaan kuitenkin esittää monia muita argumentteja: afrikkalaiset kielet ovat esimerkiksi rikkaasti käytössä suullisen kirjallisuuskulttuurin eri ilmenemismuodoissa eikä ”kirjakieli” ole tässä kontekstissa välttämättä samalla tavalla keskeinen ilmiö kuin suomen kielen kontekstissa. Ehkä kirjoitetun kielen rinnalla pitäisikin korostaa suullisen kulttuurin vaalimista.

- Tutkielman kulku

Seuraava luku jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa käsittelen afrikanenglannin kirjoittamisen ja kääntämisen problematiikkaa. Toisessa osassa perehdyn jälkikoloniaaliseen kääntämisen teoriaan ja erityisesti Douglas Robinsonin ja Maria Tymoczkon ajatuksiin. Kolmannessa osassa puolestaan käsittelen Kwame Anthony Appiahin ideaa ”tiheästä kääntämisestä” ja Ritva Leppihalmeen artikkelia realioiden kääntämisestä sekä rinnastan kääntämisen keinoja kaikkeen kirjoittamiseen. Näiden tekstien käsittelyn kautta luodaan kuva siitä käännöstieteellisen tutkimuksen kentästä, johon tutkielma sijoittuu, sekä luodaan pohja analyysiä varten.

Kolmannessa luvussa on tutkielman aineiston vuoro. Aineiston ja sen valintakriteerien esittelyn jälkeen paneudun tutkielman neljännessä luvussa tutkimuskysymyksen ja analyysimetodin tarkempaan määrittelyyn. Sitten seuraa tutkielman viides luku, analyysiluku, joka jakautuu nimistön, sukulaisuussuhteiden, muiden erikoissanojen ja afrikkalaisten kielten sekä suullisen kirjallisuuserinteen piirteiden ja novellien aihepiirien käsittelyyn. Tutkielmassani liikutaan sekä kielen yksityiskohtien että ideoiden tasolla: niiden kautta pyrin löytämään sellaisia afrikanenglannella kirjoitettujen tekstien piirteitä, joihin kyseisten tekstien suomentamisessa voisi kiinnittää huomiota. Aiheeseen liittyvän tutkimustiedon kautta koetan lisäksi selittää ja kuvata löytämiäni piirteitä. Ellei toisin mainita, olen itse suomentanut tutkielmassani esiintyvät teoria- ja taustakirjallisuuden lainaukset.

Vaikka englannin kielen käyttämisestä afrikkalaisessa kirjallisuudessa on monia mielipiteitä, en itse halua tässä tutkielmassa ottaa kantaa kielikysymykseen. Vaikka tutkielma ja sen näkökulma ja aihe ovat itsessään tietynlaisia kannanottoja, haluan kuitenkin pyrkiä olemaan mahdollisimman neutraali tätä tutkielmaa koskevan kielikysymyksen suhteen. Koska afrikkalaista englanninkielistä kirjallisuutta joka tapauksessa tulevaisuudessakin suomennetaan, sen erityispiirteitä kannattaa tutkia, jotta ne tulisivat huomioiduiksi käännösprosessissa.

2. Afrikka, jälkikolonialismi ja suomentaminen

Kielikysymys on merkittävässä roolissa afrikkalaisessa kirjallisuus- ja kulttuurikeskustelussa, kuten jo johdannossa tuli esiin. Oma vaikutuksensa on myös sillä, että eurooppalaiset ja amerikkalaiset ovat kirjoittaneet paljon Afrikasta, mikä on vaikuttanut suomalaiseseenkin Afrikka-kuvaan. ”Tutkimusmatkat ja niistä kirjoitetut kirjat, samoin kuin niistä aineksia ammentavat romaanit ja myöhemmin elokuvat ovat olleet olennaisesti vaikuttamassa siihen, miten Eurooppa näkee Afrikan” (Löytty 1994, 114). Afrikasta syntynyt kuva oli kaksijakoinen: toisaalta se oli ”arkadiamainen ihmiskunnan alkukoti”, toisaalta se nähtiin ”pimeänä, pelottavana historian alkuhämäränä” (mts., 121). Afrikan tutkimattomat sisäosat ovat olleet kiinnostuksen kohteena ja samalla tavoin tutkimattomia olivat Löytyn mukaan afrikkalaiset, joihin liitettiin ulkopuolelta annettuja sopivaksi katsottuja merkityksiä (mts., 119).

Jossain määrin edellä esitelty eurooppalainen Afrikka-kuva vaikuttaa varmasti edelleen ja voisi olla yksi syy sille, että afrikkalainen teksti tuntuu vieraalta: mielikuva Afrikasta kaukaisena tai eksoottisena mantereena voi vaikuttaa siihen, miten tekstiä luetaan ja tulkitaan. Afrikkalaisten itsensä kirjoittama kirjallisuus voi osaltaan muuttaa käsityksiä mantereesta. Yksi tärkeä syy kääntää ja tutkia afrikkalaista kirjallisuutta on tuoda saataville kirjallisuutta, joka edustaa afrikkalaisten kulttuurien moninaisuutta. Erilaisten näkemysten ja mielikuvien luomisen kannalta kääntämisellä on tärkeä rooli. Jo omakohtaisesti ajatellen oman maan kirjallisuudella on tärkeä rooli esimerkiksi oman identiteetin muodostamisessa. Tietyn kulttuurin edustajien pitäisi etupäässä itse saada muodostaa se kuva, joka toisten kulttuurien edustajilla heistä on.

Jos jaotellaan kirjallisuutta kirjoituskielen mukaan, afrikkalainen englanninkielinen kirjallisuus on yksi afrikkalaisen kirjallisuuden kategoria, joka sisältää tekstejä koko kirjallisuuden alan laajasta spektristä, sillä useissa Afrikan maissa kirjoitetaan paljon englanniksi. Syitä tähän löytyy monia liittyen Afrikan kolonialistiseen historiaan ja kieli-imperialismiin. Toisaalta englantia on toimiva kieli sekä afrikkalaisen laajan ja monikielisen lukijakunnan tavoittamisessa että kansainvälisen yleisön lähestymisessä, mutta moni afrikkalainen ei myöskään osaa englantia, jolloin englanniksi kirjoitettu teos jää heidän ulottumattomiinsa. Jos ajatellaan englantia afrikkalaisen kirjoittajan kielenä, sekä englannin puolesta että sitä vastaan voidaan esittää päteviä argumentteja. Esimerkiksi

Afrikan merkittävimpiin kirjailijoihin kuuluva kenialainen Ngugi wa Thiong'o on ottanut asiaan kantaa seuraavasti:

- (1) "Saksalaiset kirjoittavat saksaksi. Italialaiset kirjoittavat italiaksi. Venäläiset kirjoittavat venäjäksi. Ruotsalaiset kirjoittavat ruotsiksi. Miksi meidän odotetaan kirjoittavan kielellä, joka ei ole meidän omamme?" (Ngugi wa Thiong'o Lynne Duken haastattelussa 2006.)

Nigerialainen Chinua Achebe lähestyy asiaa eri lähtökohdista:

- (2) "Englannin kielen ilmaisukyky riittää afrikkalaisen kokemuspäiriini kantamiseen. Kielen pitää kuitenkin olla uutta englantia, joka on hyvin yhteydessä vanhaan kotimaahansa mutta jota on myös sopeutettu sen uuteen afrikkalaiseen ympäristöön." (Achebe 1975, 433.)

Edellä olevat lainaukset osoittavat osaltaan, kuinka ristiriitainen asia kielikysymys on afrikkalaisessa kontekstissa. Suomalaisesta näkökulmasta asian molemmat puolet voi ainakin jossain määrin ymmärtää, sillä englannilla on vahva asema nykyään myös suomalaisessa yhteiskunnassa, kun taas historiallisesti ruotsin kielellä on ollut täällä vahva asema. Suomen kieli on joutunut käymään omat taistonsa olemassaolonsa puolesta.

Tämä kaikki kertoo siitä, kuinka olennainen osa ihmistä on kieli: se on kaiken ilmaisukyvyn pohja. Ilman sitä emme pystyisi ajatuksiamme jakamaan. Joskus asioita on vaikea pukea sanoiksi omalla äidinkielelläkin. Kuinka siis toisen kielen käyttö vaikuttaa ilmaisukykyyn ja identiteettiin? Jos käännöksen lähdetekstin kieli on ollut kirjoittajalleen toinen kieli tai vieras kieli, kuinka se vaikuttaa tekstin kääntämiseen? Toisaalta emmekö aina joissain määrin "käännä" omia ajatuksiamme kirjoitukseksi toivoen, että lukijat ymmärtävät kirjoituksen halutulla tavalla? Lukijoiden oletetaan tekevän jollain tasolla yhteistyötä kirjoittajan kanssa esimerkiksi siinä mielessä, että he haluavat ymmärtää kirjoittajan ajatuksia eivätkä keskity mahdollisiin kielivirheisiin tai epäjohtonmukaisuuksiin. Tekstin tulkinta on kuitenkin aina riippuvainen lukijasta: kaikki lähestyvät lukemaansa omista lähtökohdistaan. Voisiko vieraan tai toisen kielen käytöllä olla positiivisia vaikutuksia kirjoittamisprosessissa? Ehkä toisella kielellään kirjoittava pohtii erityisen tarkasti, mitä haluaa sanoa ja miten. Kun lähdeteksti on hyvin kirjoitettu ja sen ajatukset pyritään ilmaisemaan selkeästi, tekstin kääntäminenkin helpottuu.

Kirjoittaminen on monimuotoinen prosessi, jonka aikana kirjoittaja tekee varmasti sekä tietoisia että tiedostamattomia valintoja. Tässä tutkielmassa pyrin tarkastelemaan afrikkalaisten englanninkielisten tekstien piirteitä siitäkkin näkökulmasta, saavatko ne suomennoksen lukijan kenties pysähtymään tai pohtimaan lukemaansa. Aina tällaisia piirteitä ei ole helppo määritellä, mutta on tärkeää yrittää, sillä näillä piirteillä on oma vaikutuksensa suomennokseen tekstinä.

2.1. Afrikanenglanti - kirjoittamista vai kääntämistä?

Kwaku A. Gyasi (1999, 75–76) mukaan aina kun puhutaan kirjallisuudesta, puhutaan väistämättä myös kielestä, sillä kirjallisuus kertoo ihmisistä, kulttuureista ja yhteiskunnista, mutta erityisesti kielestä, joka on kaiken kertomisen väline. Gyasi kysyykin, voidaanko vieraalla kielellä tyydyttävästi ilmaista sitä ajatusmaailmaa, jonka juuret ovat toisessa kulttuurissa. Afrikkalaisessa kontekstissa tämä on Gyasin mukaan hyvin olennainen kysymys. Asiaan vaikuttaa toisaalta se, kuinka hyvin kirjoittaja hallitsee käyttämänsä länsimaisen kielen ja toisaalta se, kuinka hyvin länsimainen kieli pystyy ilmaisemaan afrikkalaista ajatusmaailmaa ja sen erityisrakenteita.

Gayatri Chakravorty Spivak (1992, 397) ajattelee kieltä yhtenä monista elementeistä, joiden avulla yritämme ymmärtää asioita sekä itseämme. Muita elementtejä hänen mukaansa ovat esimerkiksi tauotus ja eleiden käyttö mutta myös ihmisen sisäiset voimakentät, jotka eivät ole pysyviä mutta loksahtavat erilaisissa tilanteissa hetkeksi paikoilleen. Identiteetti muodostuu itseymmärryksen kautta. (Spivak 1992, 397.) Kääntämisessä tulee huomioida käännettävän kielen historia, lähdetekstin kirjoittamisen historiallinen ajankohta sekä kielen historia kääntämisenä ja kääntämisessä (Spivak 1992, 403). Spivak käsittelee artikkelissaan kääntämistä ja sukupuolta, mutta samalla koskettaa myös yleisiä näkökohtia kieleen ja kääntämiseen sukupuolesta riippumatta. Hän kuvaa, kuinka jonkin toisen naisen kielen opiskelu voi ilmentää solidaarisuutta naisten kesken, kun oppimisen kohteena on kieli, jota käyttäen toinen nainen on polvenkorkuisena oppinut maailmaansa hahmottamaan (Spivak 1992, 407). Tähän ajatukseen nivoutuukin kääntämisen rajallisuus mutta myös mahdollisuus: kielen avulla hahmotetaan maailmaa mutta toisenlaista hahmotustapaa on mahdollista oppia ymmärtämään.

Gyasi (1999, 80–81) pohtii artikkelissaan myös kääntämisen rajoja ja mahdollisuuksia, kun esimerkiksi afrikkalaista suullista kirjallisuutta kuten sananlaskuja, toistoa ja kansantaruja halutaan kirjoittaa vieraalla kielellä: tällöin eurooppalaista kieltä ei tule käsitellä pelkästään sen omien rajoitusten sisällä vaan sitä tulee voida muunnella afrikkalaisten kielten ja käytäntöjen kautta. Kysymys on Gysin mukaan kääntämisestä sen laajassa merkityksessä: afrikkalaisen kulttuurin kääntämisestä eurooppalaiselle kielelle. Kieltä pitää voida muunnella, jotta se pystyy vastaamaan sille asetettuihin uusiin vaatimuksiin.

Gyasi esittääkin artikkelissaan (1999, 182), että afrikkalaiset kirjoittajat ovat ”luovia kääntäjiä” siinä mielessä, että teoksissaan he välittävät jonkin kielellisen, suullisen kulttuurin käsitteitä ja arvoja kirjoitettuun muotoon vieraalla kielellä. Gyasi ei kuitenkaan käsittele samassa yhteydessä sitä, että jokainen kirjoittaja, kielestä riippumatta, välittää teoksissaan kulttuurien käsitteitä ja arvoja. Kirjoitukset heijastavat kirjoittajiensa arvomaailmaa ja niitä kulttuureita, jotka ovat kirjoittajiin vaikuttaneet. Kukaan kirjoittaja ei voi olla ”kulttuuriton”, kulttuurin ulkopuolella oleva. Kulttuurilla, tai kulttuureilla, on aina vaikutus jäseniinsä.

Joka tapauksessa afrikkalaisen kirjallisuuden kääntämiseen liittyy erityisiä ongelmia, sillä kuten Gyasikin (1999, 182) toteaa, eurooppalaisilla kielillä kirjoitetuissa afrikkalaisissa teksteissä liikutaan jo lähtökohtaisesti kahden kulttuurin välillä. Tämä lienee yksi syy sille, miksi oli tarve jälkikoloniaaliselle kääntämisen tutkimukselle.

2.2. Jälkikoloniaalinen kääntämisen tutkimus

Jälkikoloniaalinen tai postkoloniaalinen kääntämisen tutkimus sai alkunsa 1980-luvulla. Sen syntyyn vaikuttivat merkittävästi muutkin alat kuin jälkikoloniaalinen tutkimus ja käänntöiede: antropologia, etnografia ja siirtomaahistoria. Jälkikoloniaalisessa tutkimuksessa lähtökohtina ovat kulttuurit ja kulttuurierot, ja siksi kääntäminen kulttuurien välisenä ilmiönä on tällä alalla tärkeä tutkimuskohde. Kääntämisestä tuli yksi keskeinen aihe, kun tutkittiin kolonisoitujen ja kolonialistien välistä kommunikaatiota ja sosiopoliittista vuorovaikutusta. Sitä kautta jälkikoloniaalinen kääntämisen tutkimus on noussut yhdeksi monitieteiseksi kääntämisen tutkimussuuntaukseksi. (Robinson 1997, 1–5.)

Kirjassaan *Translation and Empire* Douglas Robinson esittelee ajatuksen kääntämisestä jonkinlaisena jatkokertomuksena jälkikoloniaalisen kääntämisen kontekstissa:

- I kääntäminen toimi aluksi kolonialismin välineenä
 - II kolonialismin murtumisen jälkeen kääntäminen oli ja on ehkä edelleen keino ylläpitää kulttuurien välistä epätasa-arvoisuutta
 - III tulevaisuutta ajatellen kääntäminen voisi olla keino dekolonisoitua tai irrottautua ja erottautua kolonialismin vaikutuksista ja siirtyä eteenpäin.
- (Robinson 1997, 6.)

Tässä viimeisessä vaiheessa on tärkeää myös olla kieltämättä kolonialismin ajan merkitystä kolonisoiduilla alueilla. Jälkikoloniaalisessa teoriassa yksi tärkeä näkökohta on kielten eriarvoisuus (Robinson 1997, 4), aihe josta ovat kirjoittaneet myös useat afrikkalaiset kirjailijat, kuten Ngugi wa Thiong'o sekä Chinua Achebe, joita lainasin sivulla 6. Jälkikoloniaalisessa kääntämisen teoriassa kääntämistä ei nähdä pelkästään kielellisenä tai tekstuaalisena toimintana vaan siihen liittyy myös sosiopoliittisia аспекteja (mts., 12), kuten kielten käyttäminen ja kielten keskinäiset suhteet ja toisaalta vallankäytön muodot ja ideologiat suhteessa kääntämiseen.

Kulttuurisissa kokemuksissa esiin nousevia teemoja ovat kieli, sijainti sekä identiteetti, kun liikutaan eri kielten ja paikkojen sekä oman itsen risteämäkohdissa. Nämä kolme edellä mainittua asiaa liittyvät myös kolonialismiin, jossa yhtä tärkeää roolia näyttölee lisäksi siirtyminen paikasta toiseen. Toisaalta on kysymys ihmisistä vieraalla maalla ja toisaalta uusista ihmisistä, muukalaisista, jotka ovat tulleet jonkin ihmisryhmän omalle maalle. Ennen kaikkea muodostuu kuitenkin uusia yhteisöjä, hybridejä sekoituksia, kielellistä kreolisaatiota ja kulttuurista synkretismia. Rajakulttuurin käsite voisikin olla toimiva termi dualististen kolonialisti–kolonisoitu -termien rinnalle. Diasporan käsite on myös saanut uudenlaisia merkityksiä jälkikoloniaalisessa tutkimuksessa: sen ajatellaan liittyvän erilaisuuteen, muukalaisuuteen ja kulttuurien sekoittumiseen. Näin ajatellen diaspora liittyisi kaikkiin kansoihin ympäri maailman, sillä kaikki ihmiset ovat tulleet jostakin ja asuvat nyt jossakin toisaalla, osana toista yhteisöä. Tämän laajan näkemyksen kannalta kääntäminen alkaa toisaalta tuntua vaikealta näiden moniulotteisten ajatusten keskellä, mutta toisaalta kääntäminen on myös erittäin tarpeellista ja jokapäiväistä. (Robinson 1997, 24–29.)

Postkoloniaalinen-sanan sisällöstä ei Robinsonin (1997, 13–15) mukaan ole saavutettu yhteisymmärrystä. Postkoloniaalinen voi merkitä erilaisia asioita: se voi viitata Euroopan entisiin siirtomaihin joko maiden itsenäistymisen jälkeen tai kolonialismin alkuaajoista lähtien tai toisaalta yleisemmin eri kulttuurien välisten valtasuhteiden tutkimukseen eri aikakausina. Joel Kuortti (2007, 13) pohtii artikkelissaan suomenkielistä sanaa *jälkikoloniaalinen*, jossa myös post-etuliite on suomennettu. Kuortti pitää jälkikoloniaalinen-sanaa toimivana siksi, että jälki-etuliitteellä on kahtalaisia assosiaatioita: sen avulla voidaan ajatella ajanjaksoa siirtomaakauden *jälkeen* mutta myös niitä *jälkiä*, joita kolonialismi on jättänyt. Kuortti (2007, 13) toteaa, että uuskolonialisminkin ”voi nähdä jälkikolonialismina, kolonialismin jälkimaininkina”. Vaikka jälkikoloniaalinen teoria käsittelee myös varsinaista siirtomaakautta eikä vain aikaa sen jälkeen, jälkikoloniaalinen on käyttökelpoinen sana ilmiön kuvaamiseen ja siksi tässä tutkimuksessa käytetään lähinnä tätä sanaa.

Tiettyjen jälkikoloniaalisten kulttuurien, kuten eri Afrikan maiden, tutkimuksesta kiinnostuneille Robinson (1997, 13–15) ehdottaa ajattelua, jossa jälkikolonialismi sidotaan maiden itsenäistymisen jälkeiseen aikaan. Tästä näkökulmasta tutkijalla olisi mahdollisuus keskittyä kysymyksiin, joita siirtomaa-ajan perintö herättää itsenäisissä valtioissa. Tutkielmalleni tämä lähestymistapa on hedelmällinen, sillä tutkielmassa käsitellään tiettyjä Afrikan maita, niistä kirjoitettuja uudehkoja tekstejä ja näiden tekstien suomentamisesta. Tekstit on kirjoitettu maiden itsenäistymisen jälkeen mutta kielellä, joka on tuotu maahan eikä ole maan alkuperäinen kieli. Jos ja kun kieli on muuttunut saapuessaan uudelle maaperälle, vaikuttaako tämä kielen suomentamiseen? Millä tavalla kieli on kenties muuttunut? Nämä ovat tutkielman kysymyksenasettelun keskeisiä lähtökohtia.

Nämä lähtökohdat voi tuntua aluksi hieman kaukaisilta: kuinka jälkikolonialismin problematiikka ja politiikka vaikuttavat suomentamiseen, sillä Suomella ei ole ollut merkittävää roolia tässä diskurssissa. Johdannossa kuitenkin jo totesin, että sillä on väliä, kuinka eri kulttuureista kirjoitetaan: Afrikasta kertovat tekstit luovat suomalaisille kuvaa Afrikasta. Englanniksi kirjoitetuissa afrikkalaisissa teksteissä voi olla erityispiirteitä, joilla on merkitystä käännösprosessin kannalta. Jälkikoloniaalisen kääntämisen teorian esiin nostamia aiheita voidaan tarkastella ja soveltaa myös suomentamisen näkökulmasta.

Uudet näkökulmat ovat tarpeen, sillä Maria Tymoczkon (2006, 13–32) mukaan perinteiseen länsimaiseen kääntämisen tutkimukseen sisältyy oletuksia tai käsityksiä, joita on ongelmallista soveltaa muihin kuin länsimaisiin kulttuureihin. Tymoczko selventää asiaa esittelemällä kahdeksan yleisluontoista käsitystä, jotka ovat hänen mielestään ongelmallisia. Hän kritisoi näitä käsityksiä, ja Tymoczkon kritiikkiä hyödyntäen voidaan myöhemmin tarkastella myös tämän tutkielman aihetta, afrikkalaista englanninkielistä kirjallisuutta ja sen kääntämistä. Tymoczko esittää erilaisia parannusehdotuksia käännöstieteellisen tutkimuksen spektrin laajentamiseksi edellä mainittujen kahdeksan käsityksen ulkopuolelle.

Tymoczkon (2006, 16–17; 24) ensimmäinen ongelmallinen käsitys liittyy kääntäjien toimimiseen kulttuurien ja kielten välisinä viestijöinä. Tymoczko toteaa, että jälkikoloniaalisessa ympäristössä kääntäminen voi olla ryhmien välisen kommunikaation sijaan myös yhden ryhmän sisäistä toimintaa. Kielen ja sitä kautta kääntämisen liittäminen erillisiin ryhmiin ei jätä paljon tilaa ajatukselle monikielisyydestä ja -kulttuurisuudesta, mikä on kuitenkin yleistä esimerkiksi tämän tutkielman mielenkiinnon kohteissa, Afrikan maissa. Kääntämisellä voi myös olla tärkeä funktio esimerkiksi tietyn yhteisön historiankirjoituksessa ja sitä kautta identiteetin rakentumisessa. Tymoczko huomauttaa, että monikulttuuristen ja -kielisten yhteisöjen poikkitieteellinen tutkimus edistäisi kääntämisprosessien ymmärtämistä.

Tymoczkon toinen käsitys koskee kääntämistä kirjallisena toimintana. Kuten Tymoczko (2006, 17; 24–25) kirjoittaa, kääntämisen kohteen ajatellaan usein olevan kirjallinen teksti, mistä syystä tulkkaus ja suulliset tekstit ovat jääneet vähemmälle huomiolle, vaikka suullisuus on ollut kautta aikojen osa ihmiskulttuuria. Suullisella kirjallisuudella on tärkeä rooli afrikkalaisessa kirjallisuudessa, mikä nousee esiin myös tämän tutkielman materiaaleista. Suullista kirjallisuutta voidaan soveltaa kirjalliseen tuotantoon, mutta suullisen kirjallisuuden kautta voidaan kehittää myös suullista kääntämistoimintaa. Tymoczkon (2006, 24) mukaan pääasiallisesti suullisesti toimivassa kulttuurissa on monia eroja verrattuna kirjallisesti toimivaan kulttuuriin mitä tulee muun muassa oppimiseen, muistin käyttöön tai perinnenäkemyksiin. Gayatri Chakravorty Spivak (1992, 408) puolestaan muistuttaa sukupuolia käsittelevässä artikkelissaan, että kaikki maailman naiset eivät osaa lukea ja että monet asiat ja perinteet pysyvät hämärän peitossa, koska emme ymmärrä niiden kielellistä olemusta. Itse lisäisin, että suuri osa maailman ihmisistä, sekä miehistä että

naisista, ei osaa lukea. Tietyn kulttuurin käsitejärjestelmien hahmottamisen kannalta kielen, myös ei-kirjallisen kielen, ymmärtäminen on ensiarvoisen tärkeää (Spivak 1992, 408).

Länsimaissa on Tymoczkon (2006, 17–18; 25) kolmannen käsityksen mukaan myös määritelty erilaisia tekstityyppejä ja -lajeja, joiden parissa kääntäjät työskentelevät. Tymoczko toteaa kuitenkin, että eri kulttuurien tekstityypit voivat olla hyvinkin erilaisia, ja tietyn kulttuurin tekstityyppien määrittely on vaikeaa. Länsimaisten määrittelyjen soveltaminen ei-länsimaiseen kirjallisuuteen ei välttämättä ole hedelmällistä. Tymoczko haluaisikin nähdä lisää avoimuutta uusien tekstityyppien ajattelun.

Neljäntenä Tymoczko (2006, 18; 26) puuttuu käsitykseen kääntäjästä yksittäisenä, erillisenä toimijana, joka purkaa viestin yhdestä koodista toiseen. Vaikka tätä näkemystä on Tymoczkon mukaan myös kritisoitu, on olemassa hänen mukaansa vahva ajatus kääntäjästä yksittäisenä mystisen sisäisen kääntämisprosessin toteuttajana. Tällaiseen ajatukseen ei ole helppo soveltaa esimerkiksi yhteisöllisyyttä ja yhteistä panosta tietyn lopputuloksen saavuttamiseksi. Tästä kertoo mielestäni esimerkiksi se, että kahden ihmisen kirjoittaman tekstin arvioiminen voidaan kokea vaikeaksi muun muassa siksi, että siitä ei pystytä erottelemaan yksilön panosta. Ehkä useamman kääntäjän tuottamaa käännoästä olisikin syytä lähestyä eri näkökulmasta, tekstin omien ansioiden kautta.

Kääntäjien koulutus on Tymoczkon (2006, 18–19; 26) artikkelin viides aihealue: on virheellinen ajatus, että kääntäjät ovat yleensä koulutettuja alansa ammattilaisia. Itse asiassa Tymoczko kirjoittaa kääntäjien olevan usein amatöörejä ja kääntäjien ”koulutus” saa hyvin erilaisia muotoja eri kulttuureissa. Monikulttuurisessa ympäristössä useita kieliä osaava voi luontevasti päätyä kääntäjän rooliin ilman erityistä koulutusta, ja toisaalta kääntäjäksi harjaantuminen voi tapahtua monin eri tavoin. Tymoczkon ajatus on osuva myös siinä mielessä, että jos henkilö osaa useampaa kieltä, on mielestäni luontevaa, että hän myös tuottaa tekstiä osaamillaan kielillä ja ”kääntää” ainakin omia ajatuksiaan kielten välillä. Toisaalta kuitenkin länsimaisessakin kääntämisen tutkimuksessa tiedostetaan, että kääntäjien joukko maailmassa on hyvin moninainen ja monet erilaiset tilanteet voivat johtaa siihen, että henkilö ryhtyy kääntäjäksi ja oppii ammatin käytännön kautta.

Tymoczkon (2006, 19; 26) kuudennessa ongelmallisessa näkemyksessä käsitellään kääntämisen nykytilaa. Tymoczko ei ole sitä mieltä, että kääntäminen on siirtymässä uuteen vaiheeseen ihmisten lisääntyvän liikkumisen, globalisaation ja kielten muuntautumisen vuoksi, sillä tällaisia prosesseja on ollut ihmiskunnan historiassa ennenkin. Diasporat, väestöjen liikkuminen, kulttuurien ja kielten väliset yhteydet ja kulttuurien sekoittuminen sekä kääntäminen ovat Tymoczkoa (2006, 19) lainaten aina olleet osa ihmiskunnan historiaa. Nykyisiä trendejä voidaan tarkastella myös näiden jatkuvasti käynnissä olevien prosessien valossa, joiden tutkimuksella Tymoczko toteaa olevan tärkeä merkitys kääntämisen tutkimuksen kehittymiselle.

Seitsemänneksi Tymoczko (2006, 20–23; 26–30) käsittelee ajatuksia, että käännösteorian tutkimuskohde olisi määritelty ja että käännökset olisivat tunnistettavissa käännöksiksi. Tätä asiaa Tymoczkon artikkelissa on ehkä helpointa kritisoida, sillä omallakin laitoksellani on heti ensimmäisistä kurseistani lähtien keskusteltu siitä, mitä kääntäminen ja käännös oikein ovat. Tymoczko itsekkin toteaa heti osion aluksi, että käännöstieteessä on esimerkiksi yritetty määritellä käännös ja erottaa se vaikkapa adaptaatioista ja on pyritty kehittämään erilaisia käännöstyypppejä, mutta nämä tehtävät eivät ole helppoja. Tymoczkon mukaan on olennaista, että käännös ja kääntäminen määrittelevät itse itsensä eri kulttuureissa (Tymoczko käyttää Gideon Touryn käsitettä *self-definition*). Näin myös kulttuurien monimuotoisuus voitaisiin ottaa paremmin huomioon käännösteorioissa.

Tymoczkon (2006, 23; 26–30) kahdeksannessa kohdassa aiheena on se, että käännöksen ja sen lähdetekstin välisen suhteen rajat on määritelty, vaikka yksityiskohdista käydään vielä keskustelua. Myös tätä asiaa Tymoczkon artikkelissa voisi kritisoida, sillä rajojen määrittäminen käännöksen ja lähdetekstin välille on yksi kääntämisen ikuisuuskyymyksistä. Toisaalta tässä kohtaa Tymoczko tuo esiin tärkeitä näkökohtia: Tymoczkon (2006, 23; 26–30) mukaan käännöksen ja sen lähdetekstin välisen suhteen määrittelyssä ei oteta huomioon esimerkiksi kääntäminen-sanan moninaisia merkityksiä eri kielissä. Tymoczko ehdottaa, että tutkimalla sekä kääntäminen-sanan merkityksiä eri kielissä että kääntämisen historiaa, konnotaatioita ja kääntämiskäytäntöjä eri puolilla maailmaa voidaan koettaa saavuttaa parempi ymmärrys kääntämisestä ja kääntämisen tutkimuksesta.

Tymoczkon ajatukset kääntämisen tutkimuksen monipuolisuudesta ja poikkitieteellisyydestä voidaan yhdistää myös kulttuuriantropologiaan. Doris Bachmann-Medick (2006, 33–37) kirjoittaa artikkelissaan kulttuuriantropologiasta ja kääntämisestä. Hänen mukaansa kulttuurien välinen kääntäminen on sekä toimintana että tavoitteena keskeinen asia kulttuuriantropologiassa. Kääntämisen ongelma kulttuuriantropologian näkökulmasta on se, että kielet ja ennen kaikkea erilaisten kulttuurien ajattelutavat täytyy ”kääntää” länsimaisille kielille, länsimaisen yleisön kategorioihin ja käsitemaailmaan sopiviksi (korostus Bachmann-Medickin). Antropologiassa käytetään verrannollisia termejä ja analyttisiä konsepteja, kuten rituaalia, valtaa, hierarkiaa ja uskontoa, ja eri kulttuurien käsitejärjestelmien kuvaaminen länsimaisen käsitejärjestelmän keinoin voi vaikuttaa vääristävästi toisten kulttuurien kääntämiseen. Bachmann-Medickin mielestä ei ole kysymys ainoastaan siitä, että kulttuureja voidaan kääntää, vaan että kulttuurit rakentuvat kääntämisessä ja kääntämisenä: kulttuureja pitäisi voida tarkastella kääntämisprosessien rakennuspaloina tai tuloksina. Kulttuurien käänöksellisyys tai hybridiys (translatedness of cultures or hybridity) siirtää kulttuurin käsitettä kohti dynaamista kulttuurikäsitystä, joka on kulttuurieroista neuvottelemista, kulttuurien päällekkäisyyttä, synkretismiä ja kreolisaatiota, joista myös Douglas Robinson (1997, 26) puhuu käsitellessään jälkikoloniaalista kääntämisen tutkimusta. Joel Kuortin (2007, 19) mukaan ”hybridisyyden käsite on väline, jolla voidaan purkaa yhteiskunnassa vallalla olevia näkemyksiä, jotka yksinkertaistavat kulttuurien välisiä eroja”.

Esimerkiksi edeltävien sivujen ajatusten myötä jälkikoloniaalisen kääntämisen aihe alkaa tuntua sitä monimutkaisemmalta mitä paremmin siihen tutustuu. Ehkä tämä vaikeuden tuntu johtuu ainakin osittain hallitsevasta Eurooppa–siirtoma- tai kolonialisti–kolonisoitu -vastakkainasettelusta, jollaista ei ainakaan näennäisesti ole perinteisen länsimaisen kirjallisuuden sisällä. Toisaalta Robinsonin yhden määritelmän mukaan jälkikoloniaalinen-sanassa on kysymys eri kulttuurien välisten valtasuhteiden tutkimuksesta, ja tässä mielessä esimerkiksi Yhdysvallat vanhana siirtomaana kuuluisi ilman muuta tutkimuksen kohteisiin. Välttämättä näkökulman tarkka rajaaminen ei olekaan tarkoituksenmukaista, vaan mahdollisia tuloksia voisi soveltaa erilaisiin tutkimuskohteisiin. Vaikka siis tämän tutkielman näkökulma on afrikkalainen, samantyyppinen lähestymistapa voi olla hyödyllinen muiden jälkikoloniaalisten aspektien tutkimuksessa.

2.3. Kääntämisen keinot kirjoittamisessa

Kääntäjän ja tulkin tehtävä on välittää viestejä, joita halutaan tehdä toisille tiettäväksi (Jänis 2001, 71). Useimmiten siis kirjoittajat, kääntäjät mukaan lukien, halunnevat tehdä kirjoitustensa kautta jotakin tiettäväksi toisille ihmisille. Johdannossa pohdin, tuntuuko afrikkalainen teksti vieraammalta suomalaisille kuin vaikkapa amerikkalainen tai englantilainen teksti. Vierautta ei kuitenkaan tule ajatella yksioikoisesti negatiivisena asiana: tekstiin saatetaan sen vuoksi esimerkiksi paneutua tavallista paremmin tai vieraat elementit voidaan selittää selkeästi, jolloin ne eivät haittaa lukukokemusta. Mihin tahansa tekstiin tulee paneutua hyvin, jotta sitä voi ymmärtää, ja vieraus voi olla yksi parempaa paneutumista stimuloiva tekijä.

Kwame Anthony Appiah (1993, 417–429) käsittelee syvällisesti samaa tematiikkaa artikkelissaan *Thick translation*, jossa hän pohtii merkityksiä ja niiden muodostamista sekä merkitysten kääntämistä. Termiä ”thick translation” Appiah (1993, 422) vertaa Clifford Geertzin termiin ”thick description”, josta puolestaan esimerkiksi Ritva Koskennurmi-Sivonen (2007) käyttää suomennosta ”tiheä kuvaus”. Koskennurmi-Sivosen mukaan tiheä kuvaus tarkoittaa teoreettisesti valveutunutta kuvausta ilmiöstä, jolloin tiheä kuvaus olisi yksi tapa käsitteellistää. (Koskennurmi-Sivonen 2007.) ”Tiheällä kääntämisellä” puolestaan viitattaisiin teoreettisesti valveutuneeseen kääntämiseen: tiheään, rikkaaseen kääntämiseen, jossa käänнос sidottaisiin rikkaaseen kulttuuriseen ja kielelliseen kontekstiin. Tällaisen kääntämisen avulla lukija haastettaisiin paneutumaan asiaan, valistamaan itseään ja sitä kautta etsimään valistunutta arvostusta muita kohtaan. Näin käänöksellä olisi opetuksellinen funktio. (Appiah 1993, 427.) Appiah havainnollistaa asiaa esimerkkien avulla: afrikkalaisen tekstin kääntämisessä amerikkalaiselle akatemialle otettaisiin huomioon esimerkiksi kannustus rasismien torjuntaan, ja toisaalta samojen tekstien kääntämisessä afrikkalaiselle englanninkieliselle akatemialle voitaisiin ottaa huomioon esimerkiksi afrikkalaisen kulttuurin jatkuvuus ja arvostus kolonisaatiota edeltävistä ajoista nykypäivään asti. (Appiah 1993, 427–428.)

Ritva Leppihalme (2001, 139–148) tuo käytännönläheisemmässä artikkelissaan esiin erilaisia strategioita, joiden avulla lähdetekstin vieraita elementtejä voidaan kääntää. Käännöstieteessä realiat ovat ”kielenulkoisia” kulttuurisidonnaisia kääntämisen ongelmakohtia (Leppihalme 2001, 139). Appiah (1993, 427) voisi kutsua niitä ”rikkaaseen kulttuuriseen ja kielelliseen kontekstiin”

liittyviksi elementeiksi. Kun realioita tulee eteen, niitä voidaan Leppihalmeen mukaan käsitellä seuraavien strategioiden avulla:

1. suora lainaus, jossa vieraan kielen sana siirretään melko suoraan kohdetekstiin, esim. pub – publi (Leppihalme 2001, 141)
2. käännöslaina, jossa vieraan kielen elementti käännetään suoraan kohdekielelle, esim. ginger beer – inkivääriolut (Leppihalme 2001, 141–2)
3. kulttuurinen adaptaatio, jossa kohdekulttuurille tuntematon elementti korvataan tunnetulla elementillä, esim. Hyde Park Corner – Esplanadinkulma (Leppihalme 2001, 142)
4. eri merkitystason ilmaus, jossa esimerkiksi tarkan ilmauksen sijasta käytetään ylempään kategorian termiä, esim. Spotted Dick – jälkiruoka (Leppihalme 2001, 143)
5. selittäminen, jossa viittauksia lähdekulttuurin realioihin voidaan selventää kohdekulttuurin lukijoita varten, esim. the Blitz – Lontoon pommitus (Leppihalme 2001, 143)
6. lisäys, joka Leppihalmeen artikkelissa erotetaan selittämisestä siten, että lisäys on joko suluissa tai kääntäjän huomautuksena, kun taas selittäminen on kiinteä osa varsinaista tekstiä, esim. [alaviite] Gin – katajaviina (Leppihalme 2001, 143–144)
7. poisto, jossa jokin lähdetekstin elementti jätetään pois kohdetekstistä, esim. ricotta cheese in filo pastry – ricottajuustopasteija (Leppihalme 2001, 144–145).

Leppihalme (2001, 143) kirjoittaa, että jos lähdekulttuurin tuntemus on kohdekulttuurissa niukkaa, yllä mainituista strategioista käytettäisiin mahdollisesti enemmän selittämisen strategiaa. Tällä perusteella voisi olettaa, että tässä tutkielmassa analysoitavissa teksteissä käytetään selittämisen strategiaa, sillä tekstit tulevat monille suomalaisille melko tuntemattomista kulttuureista. On kiinnostavaa nähdä, millä tavoin kukin strategioista tulee teksteissä esiin.

Kysymys on siitä, miten asia sanotaan. Koska saman asian voi kertoa erilaisista näkökulmista ja erilaisin painotuksin ja kääntäjällä on käytettävissään erilaisia strategioita, on tärkeää tiedostaa näkökulman merkitys tekstille. Appiahin lähestymistavassa korostuu valveutunut suhtautumistapa: kääntämisen kontekstissa se liittyisi toisaalta tiheään kääntämisen ajatukseen ja toisaalta lukijan valistukseen. Siinä mielessä hyvässä käännöksessä otettaisiin huomioon rikas kielellinen ja

kulttuurinen konteksti, jotta puolestaan lukijakin voisi valistaa itseään. Täytyy kuitenkin mielestäni pitää myös mielessä, että käytössä pitäisi olla melko laajat resurssit, jotta erilaisille viiteryhmillä voitaisiin laatia erilaiset käännökset. Akateemisen lukijakunnan voisi myös ajatella lukevan valistusmielessä joka tapauksessa sekä pohdiskelevan lukemaansa kriittisesti, jolloin valistavan kääntämistavan voisi katsoa olevan lukijaa aliarvioiva. Toisaalta lukeminen on rankkaa puuhaa ja lukija on myös kiitollinen, jos tekstissä on onnistuttu tekemään osa ajatustyöstä lukijan puolesta. Jokin tasapaino kahden ääripään välillä lienee paras ratkaisu, jolloin otetaan huomioon tiheän kääntämisen ajatukset mutta sovelletaan niitä harkiten. Käytännön tasolla voi puolestaan harkita erilaisia strategioita, johon Ritva Leppihalmeen strategialuokittelu antaa eväitä.

Kuten edellä kävi ilmi, käännetyissä teksteissä voidaan käyttää erilaisia kirjoitustapoja ja -tyylejä sekä strategioita, mutta sama koskee kaikkia tekstejä. Kirjoituksilla voidaan pyrkiä ilmaisemaan monimutkaisia asioita, jotka täytyy selittää niille, jotka eivät asiaa tunne. Kukin teksti on ainutkertainen ja samalla tavallaan myös käännös ei-verbaalisesta maailmasta (Paz Bassnetin 1995, 56 mukaan). Kun siis pohditaan, kuinka englannin kielen käyttäminen vaikuttaa kirjoittamiseen afrikkalaisessa kokemuspöirissä, tulisi muistaa, että kirjoittajan täytyy kielestä riippumatta työstää tekstiään ja sen kirjoitusasua saadakseen ilmaistua haluamansa ideat. Kielen lisäksi on kysymys kirjoittamisen taidosta.

3. Aineisto

Valitessani tekstejä analysoitavaksi tätä tutkielmaa varten otin huomioon monia eri tekijöitä, jotta valikoimasta tulisi edustava ja toimiva kokonaisuus. Lähtökohtana oli analysoida afrikkalaisten englanniksi kirjoittamia tekstejä, jotka on suomennettu. Rajasin tutkimusalueen ulkopuolelle pohjoisimman Afrikan, missä englannilla ei ole ollut yhtä merkittävää asemaa kuin monissa eteläisemmissä maissa, joihin brittiläisellä imperialismilla on ollut suuri vaikutus. Toisaalta jätin tutkimusalueen ulkopuolelle myös Etelä-Afrikan tasavallan, vaikka sieltä on vuosien mittaan noussut paljon merkittävää kirjallisuutta. Etelä-Afrikassa käytettävä englanti on tärkeä englannin tutkimuskohde, joka voitaisiin jaotella myös alaryhmiin (Schneider 2007, 174). Englannilla on kuitenkin vahva asema myös monissa muissa Afrikan maissa, ja siksi keskityinkin tässä tutkimuksessa teksteihin, joita näissä muissa maissa on kirjoitettu. Kriteerinä on siis tutkia ensinnäkin sitä englantia, joka tulee niistä Afrikan maista, joissa käytettävä englanti ei ole saanut yhtä vahvaa asemaa kuin Etelä-Afrikan englanti. Toiseksi lähtökohtana on tutkia tällaisten tekstien suomennoksia.

Vaikka edellä mainittu kriteeri on toisaalta tarkka, sen rajaaman kirjallisuuden määrä on kuitenkin suuri ja melkoisen heterogeeninen: afrikkalaista englanninkielistä kirjallisuutta on olemassa hyvin monenlaista. Suomennettu novellikokoelma tarjosi siksi hyvän lähtökohdan analysoida eri maista tulevia tekstejä. Materiaalia tällaisen tutkimuksen jatkamiseenkin löytyisi hyvin, vaikka olin aluksi materiaalin löytymisen suhteen hieman skeptinen, koska aihepiirini on tarkasti rajattu. Aihepiiriin kuuluvia suomennoksia ei ole vielä mahdollisesti runsaasti, mutta kuitenkin tarpeeksi tämän tutkielman tarpeisiin ja myös jatkotutkimusta ajatellen.

Kuten jo johdannossa mainitsin, afrikanenglannin varianttien tutkiminen sekä antaa taustan että yhden perustelun näiden varianttien suomentamisen tutkimiselle. Koska afrikanenglannin variantteja tutkitaan sekä yhdessä että erikseen (ks. esim. Mazrui 2004, Schneider 2007), myös suomennoksia afrikkalaisista englanninkielisistä teksteistä voidaan tutkia joko yhdessä tai erikseen. Tässä tutkielmassa tällaisia tekstejä tutkitaan yhdessä tarkoituksena löytää teksteille yhteisiä piirteitä, mikäli sellaisia esiintyy.

Tätä tutkielmaa varten analysoin viittä eri novellia ja niiden suomennoksia. Novellit ovat sattumanvarainen ryhmä Lauri Otonkosken novellikokoelman novelleista, joiden lähtökieli on englanti. Kustakin novellista löytyy piirteitä, joka tekee siitä erityisen ja omalla tavallaan afrikkalaisen. Lisää piirteitä voisi varmasti löytää myös kokoelman muista novelleista, myös niistä joiden lähtökielenä on ollut portugali tai ranska. Tässä tutkielmassa analyysin kohteita voi kuitenkin olla rajallinen määrä. Jo viiden valitun novellin analyysi paljastaa runsaasti mielenkiintoisia seikkoja myös jatkotutkimusta ajatellen. Vaikka kukin novelleista on oman tekijänsä näköinen, jokaisella niistä on piirteitä tai ominaisuuksia, joita voi löytää muistakin teksteistä. Ennen materiaalin esittelyä selvitän, kuinka paljon tälle alueelle kuuluvia suomennoksia on tehty.

3.1. Afrikkalaisia suomenkielisiä kirjoja

Englanti on maailmankieli, ja useimmiten se on myös tuoreen suomennoksen lähdekieli. Paasosen (2001, 10) mukaan englanninkielisen lähdekirjallisuuden osuus suomennoskirjallisuudesta oli 1990-luvulla lähes 80 prosenttia, ja suurin osa lähtöteksteistä on peräisin Yhdysvalloista tai Iso-Britanniasta. Tämän tutkielman aihetta ajatellen herää kysymys, kuinka paljon on olemassa suomennoksia, joiden lähdeteksti on englanninkielinen mutta afrikkalainen?

Lähdin tutkimaan vastausta tähän kysymykseen Suomen kansallisbibliografiasta Fennicasta, joka sisältää tiedot Suomessa painetuista tai muulla tavoin valmistetuista kirjoista. Tästä syystä tätä kokoelmaa kannattaa käyttää suomennosten määrän tutkimiseen. Tutkielmani aihetta silmällä pitäen selvitin sellaisten suomennoksien määrän, joissa lähdeteksti on englanninkielinen ja sen kirjoittaja on Saharan eteläpuolisesta Afrikasta, pois lukien Etelä-Afrikka. Haussa käytin hyväkseni Kristiina Vattulaisen (2003) luetteloa suomennetusta afrikkalaisesta kaunokirjallisuudesta. Koska Vattulaisen lista ei ole aivan tuore, suoritin lisäksi hakuja hyödyntäen Helsingin kaupungin uutuuksiluetteloita vuosilta 2006–2009. Uutuuksiluetteloista löytyi useita tuoreita tähän aihepiiriin kuuluvia suomennoksia.

Hakujen kautta Fennicasta löytyi yhteensä 28 eri kirjailijalta 36 kirjaa, jotka sopivat annettuun määritelmään. Toisien sanoen löysin 36 suomennosta, joiden lähdeteksti oli englanninkielinen ja kirjoittaja Saharan eteläpuolisesta Afrikasta lukuun ottamatta Etelä-Afrikkaa. Luku ei ole

suurensuuri, mutta teoksia on kuitenkin suomennettu ja suomennetaan koko ajan lisää, kuten Helsingin kaupungin uutuusluetteloistakin selvisi. Suurin osa löydettyistä teoksista on fiktiivistä kaunokirjallisuutta, joskin mukana on myös useita muistelmia. Lähes kaikki teokset oli suomennettu englanninkielistä alkuteosta käyttäen, vain yhdessä oli käytetty lähdeteoksena englanninkielistä käännöstä. Lisäksi hauissa tuli esiin joitakin kokoelmateoksia, jotka sisältävät suomennoksia afrikkalaisista englanninkielisistä teksteistä. Näitä kokoelmateoksia en kuitenkaan laskenut tuloksiin mukaan, sillä ne sisältävät myös tekstejä, jotka sijoittuvat hakurajauksen ulkopuolelle.

Haut suoritettiin laajassa tietokannassa, josta ei ole helppo löytää kaikkia kriteerit täyttäviä tapauksia, joten joitakin tapauksia saattoi jäädä tuloksien ulkopuolelle. Saadut tulokset osoittavat suuntaa näyttävästi kuitenkin, että valittu rajaus pitää sisällään pienen määrän kirjallisuutta. Määrä kuitenkin varmasti kasvaa tulevaisuudessa, ja siksi on tärkeää tutkia tämän lajin erityispiirteitä. Voisiko olla niin, että tässä katsauksessa tarkasteltuja kirjoja ei ole käännetty paljon lajin erityislaatuudesta johtuen? Ehkä on vaikea ryhtyä suomentamaan kirjaa, joka on syntynyt hyvin moniulotteisessa kulttuurisessa ja kielellisessä ympäristössä, joka ei ole myöskään maantieteellisesti läheinen. Tämän tutkielman puitteissa edeltävän väitteen todenperäisyydestä ei voida esittää arvioita, mutta kysymys olisi kiinnostava lisätutkimuksen aihe: kuinka kääntäjät kokevat afrikkalaisten englanninkielisten tekstien kääntämisen?

3.2. Aineiston yleisesittely

Analyysini suomennosten lähde on Lauri Otonkosken toimittama ja suurelta osin myös kääntämä *Ilon ja kivun kääntöpiiri: afrikkalaisia novelleja Saharasta etelään* (2004). Tämä kokoelma sisältää 32 novellia, jotka on kirjoittanut kolmekymmentä kirjailijaa kahdestakymmenestä eri maasta. Kirja ”avaa näkymän afrikkalaisen kulttuurin monimuotoisuuteen”, kuten takakansitekstissä todetaan. Sitä kautta ajattelin sen avaavan myös näkymän afrikkalaisten kirjailijoiden tekstien suomentamiseen. Novellikokoelma mahdollistaa useamman kirjailijan tuotantoon tutustumisen, sillä novellit ovat määritelmänsä mukaisesti lyhyehköjä tekstejä. Tämä oli lähtökohta tutkimustani varten, jotta pystyin vertailemaan eri kirjailijoiden tuotantoa.

Suomennosten lähdetekstit ovat eri teoksista. *Blood Feuds* ja *The Big Swallow* ovat Stephen Grayn kokoelmateoksesta “The Picador Book of African Stories” (2000). *The Girl Who Can* ja *The Barrel of the Pen* ovat Yvonne Veran kokoamasta teoksesta “Opening Spaces: Contemporary African Women’s Writing” (1999). *Tekayo* on puolestaan Charles R. Larsonin kokoelmateoksesta “Under African Skies: modern African stories” (1998). Tutkimani lähdetekstit on julkaistu ensi kerran 1990–2000-luvuilla lukuun ottamatta Grace Ogotin novellia *Tekayo*, joka on julkaistu ensi kerran 1968. Pyrin valitsemaan tutkielmaan tuoreita tekstejä, jotka heijastelisivat nykyistä kielenkäyttöä. Vanhoista teksteistä voi kuitenkin myös löytää piirteitä, jotka kannattaa edelleen ottaa huomioon käänösprosessissa, joten en sulkenut niitäkään tutkimuksen ulkopuolelle. Lisäksi afrikkalaisten kirjoittamaa kirjallisuutta ei vielä ole käännetty runsain mitoin suomeksi, joten afrikkalaisen kirjallisuuden klassikoita käännetään luultavasti suomeksi myös tulevaisuudessa, mikä olisi yksi syy tutkia eri aikoina tuotettujen tekstien suomennoksia.

Useimmilla Afrikan mailla ei ole yhtä omaa kotoperäistä kieltä, jota voitaisiin käyttää maanlaajuisesti. Maat ovat monikielisiä eikä niillä usein ole johdonmukaista kielipolitiikkaa, jolla edistettäisiin kotoperäisen kielen nousua kansalliseksi kieleksi. Nämä olosuhteet ovat vaikuttaneet englannin ja muiden entisten siirtomaavaltojen kielten pääsyyn ja juurtumiseen lingua francaksi Afrikan maissa. (Bokamba 1992, 125.)

Yllä oleva kuvaus voidaan liittää tutkielmassani esiin nouseviin maihin: Ghanaan, Keniaan, Malawiin, Sudaniin ja Zimbabween. Vaikka nämä maat eroavat toisistaan monessa mielessä, niillä on myös yhteisiä piirteitä, kuten Bokambakin yllä toteaa. Siksi myös niiden edustajien tekstejä on mahdollista käsitellä yhdessä tässä tutkielmassa. Seuraavaksi esittelen lyhyesti tutkielmassa esiin nousevat maat ja kirjailijat.

Ghana on ollut Britannian siirtomaa ja maassa on pitkään käytetty englannin kieltä, sekä kirjailijoiden että muiden kirjoittajien toimesta. Englanti on Ghanan virallinen kieli, ja Ghanassa on käyty keskustelua siitä, mikä on ghanalaisen englannin asema: pitäisikö ghananenglannin olla oma varianttinsa, eriytyneenä brittiläisestä standardienglannista (de Bruijn, 2006)? Ama Ata Aidoo on ghanalainen kirjailija, joka on opiskellut englannin kieltä ja kirjallisuutta Ghanassa ja luovaa kirjoittamista Stanfordin yliopistossa Kaliforniassa. Hän on työskennellyt useissa eri yliopistoissa ja

toiminut maansa opetusministerinä 1980-luvulla. Hän on kirjoittanut tutkielmassa käsiteltävän novellin *Tyttö joka pystyy*. (Encyclopedia, Volume 2: E-K, 1999, 239-241; Otonkoski 2004, 68.)

Keniassa virallisia kieliä ovat englanti ja swahili. Maassa on kirjoitettu myös esimerkiksi kamba, kikujun ja luon kielillä, mutta suurin osa kirjailijoista kirjoittaa joko englanniksi tai swahiliksi. Kenialaista keskustelua englannin kielestä kuvastaa Kembo-Suren (2003, 247-248) mukaan kaksi näkökulmaa: enemmistö kenialaisista hyväksyy englannin kielen aseman maan valtakielenä monilla yhteiskunnan alueilla, mutta toisaalta lähinnä koulutetun eliitin keskuudessa on vastustettu maassa alun perin vieraan koloniaalikielen käyttöä. Grace Ogot on kenialainen kirjailija, joka kirjoittaa taitavasti omasta luo-kulttuuristaan sitoen tarinansa historiaan. Hän on toiminut myös kättilönä, opettajana, BBC:n toimittajana ja YK-lähettiläänä. Hän kirjoittaa englannin lisäksi omalla äidinkielellään dholuolla, ja hän on kirjoittanut tutkielmassa käsiteltävän novellin *Tekayo*. (Encyclopedia, Volume 2: E-K, 1999, 621-623; Otonkoski 2004, 248.)

Edeltävien maiden tavoin Malawi on monikansallinen ja -kielinen maa. Englannin kielen asema ei maassa ole kuitenkaan ollut yhtä vahva kuin Keniassa ja Ghanassa, ja maan virallinen kieli on chichewa. Esimerkiksi maan parlamentissa englanti on kuitenkin ainoa käytettävä kieli. Viime vuosina maassa on käyty keskustelua malawilaisten englannin kielen taidosta, äidinkielen opetuksen käytöstä opetusohjelmassa sekä englannin ja ihmisten äidinkielten suhteesta (Kamwendo 2003, 30). Malawista on tullut useita englanniksi kirjoittavia kansainvälisen tason kirjailijoita, kuten Jack Mapanje ja Legson Kayira. Paul Tiyambe Zeleza on malawilainen kirjailija, kriitikko, historioitsija ja professori, joka on kirjoittanut novelleja, esseitä ja kirjoja. Hän on myös johtanut Afrikan-tutkimuksen keskusta Illinoisin yliopistossa. Zeleza on kirjoittanut tutkielmassa käsiteltävän novellin *Verikostoja*. (Encyclopedia, Volume 3: L-R, 1999, 168-170; Speakers & Presentations, 2007.)

Sudanilainen kirjallisuus on monimuotoista ja -kielistä, runoista esseisiin ja fiktion ja arabiasta englantiin. Sudanin monikielisessä ympäristössä arabialla on tärkeä rooli mutta myös englannilla on perustuslain takaama asema ja eteläosissa sitä voidaan nykyisin käyttää opetuksen ja hallinnon kielenä (James 2008). Arabimaailman lisäksi sudanilainen kirjallisuus on saanut paljon vaikutteita egyptiläisestä ja englantilaisesta kirjallisuudesta. Useat maan nykykirjailijoista, kuten Khalid Eways ja Leila Aboulela, kirjoittavat englanniksi. Näin tekee myös Taban Lo Liyong, joka on opettanut

useissa afrikkalaisissa yliopistoissa ja on kirjoittanut paljon novelleja ja esseitä. Teksteissään hän hyödyntää suullista kansanperinnettä, myyttejä ja satiiria. Hän on kirjoittanut tutkielmassa käsiteltävän novellin *Nielaisu*. (Encyclopedia, Volume 4: S-Z, 1999, 247-248; Luffin (n.d.); Otonkoski 2004, 126.)

Zimbabwessa eniten kirjallisuutta on tuotettu englannin lisäksi ndebelen ja shonan kielillä, ja maalla on pitkät kirjalliset perinteet. Monet zimbabwelaiset kirjoittavat englanniksi ja maasta tulee paljon myös naiskirjailijoita. Makonin ja muiden (2006, 393) mukaan Zimbabwessa käytetään erilaisia englanteja ja zimbabwelaisessa kielipolitiikassa tulisikin ottaa huomioon maassa käytettävän englannin, tai englantien, moninainen luonne. Zimbabwelaisen isän ja kanadalaisen äidin tytär Gugu Ndlovu on syntynyt Sambiassa, asunut Zimbabwessa ja opiskellut Yhdysvalloissa. Hän on kirjoittanut tutkielmassa käsiteltävän novellin *Kynänkärki*. (Encyclopedia, Volume 4: S-Z, 1999, 578-581; Otonkoski 2004, 236)

Kaikki tutkimani kirjailijat ovat asuneet ja opiskelleet sekä kotimaissaan että Britanniassa, Yhdysvalloissa tai Kanadassa, mikä heijastuu myös heidän kielenkäyttöönsä: he ovat taitavia kirjoittajia sekä englanniksi että äidinkielellään. Yksi erityispiirre heidän kirjallisuuttaan ajatellen on se, että heidän kotimaassaan kaikki eivät osaa lukea heidän englanniksi kirjoittamiaan tekstejä. Tekstien kohderyhmää ajatellen tämä on yksi vaikuttava tekijä.

3.3. Novellien kuvaus

3.3.1. Tyttö joka pystyy

Ama Ata Aidoon novelli *Tyttö joka pystyy* on mukavan humoristinen tarina, jonka kertoja on seitsemänvuotias Adjoa-tyttö. Tarinassa tytölle tärkeimmät naiset, äiti ja isoäiti, keskustelevat toistuvasti tytön sääristä. Isoäiti on sitä mieltä, että ne ovat kelvottomat. Vahvat sääret ja hyvät pohkeet tukevat isoäidin mukaan vahvoja lanteita, jotta nainen voi tehdä lapsia. Niinpä Adjoa-rukan kohtalo on huono, onhan hänellä niin luisevat sääret. Adjoa haluaisi nähdä miltä synnyttäneen naisen sääret näyttävät, mutta se ei ole helppoa, kun naisilla on hameet aina yllä. Toinen asia, josta äiti ja isoäiti ovat eri mieltä, on koulu: isoäidin mielestä koulu on ajanhukkaa.

Koulussa Adjoa juoksee ystäviensä kanssa pienellä urheilukentällä ja pääsee edustamaan kouluun piirikunnallisiin kilpailuihin. Adjoan juoksumenestys ilahduttaa sekä äitiä että isoäitiä, joka alkaakin saattaa tyttöä kaupunkiin pukeutuneena parhaimpiinsa. Isoäiti toteaa, että ”vaikka joissain sääriissä ei olekaan paljon lihaa tukemassa lanteita... voihan niillä juosta” (Aidoo 2004, 75).

Novellin humoristisen sävyn alle kätkeytyy ajatuksia naisen asemasta. Pieni tyttö miettii omassa mielessään, että hän voi tehdä sääriillään vaikka mitä. On surullista, ettei hän koe voivansa kuitenkaan puhua siitä: Adjoa on pohdiskeleva tyttö, joka ei kysele asioita, koska häntä ei omasta mielestään oteta vakavasti. Lapsen näkökulma on mielenkiintoinen valinta ja tavallaan novelli kertoo kasvatuksen tärkeydestä: asenteet opitaan jo lapsena. Asioita pitäisi saada kysyä ja kyseenalaistaa ilman että kysyjälle nauretaan tai häntä vähätellään. Tämä tarina loppuu positiiviseen sävyyn, kun isoäitikin herää huomaamaan tytön potentiaalin.

3.3.2. Nielaisu

Taban Lo Liyongin novelli Nielaisu alkaa keskustelemaan tyyliin, suullista kerrontaa muistuttavaan tajunnanvirrannalliseen tapaan. Novellissa kertoja ikään kuin keskustelee lukijan kanssa. Novelli on humoristinen tarina puutteellisen kielenkäytön vaaroista: iso käärme syö pähkinänkeräysmatkalla pienen vauvan, kun lapsen äiti ei ymmärrä, että vanhempi sisarus yrittää kertoa äidille käärmeestä. Suullisen kerronnan tapaan tarinassa kerrotaan joistakin asioista hyvin tarkkaan ja poiketaan hieman sivuraiteillekin itse juonesta, kun selitetään esimerkiksi tarinankerronnan etenemistä. Toisaalta tarinan ydin tulee kerrottua hyvin nopeasti ja järkyttävä loppu jää lukijan itsensä mietittäväksi.

Novellissa tulee siis ilmi tarinankerrontaan liittyviä seikkoja, jotka muodostavat tarinan viehättävyydestä. Kerronnan taso vaihtelee novellin sisällä varsinaisen juonen ja tarinankerronnan pohtimisen välillä, mikä tekee sen lukemisesta haastavaa, ja siksi on ehkä hyvä, että novelli on vain neljä sivua pitkä. Se jättää lukijan pohtimaan sanomaansa. Mikä tarinassa oli tärkeintä, juonellinen osuus vai tarinankerrontaan liittyvä pohdinta? Miten nämä osat liittyvät toisiinsa?

Kääntämisen kannalta erityisen mielenkiintoinen on toteamus tarinan toisessa kappaleessa: ”Tämä tarina toimii vain kukun kieliopilla.” Kukun kieli on Sudanin ja Ugandan rajaseudulla elävän kuku-

heimon kieli ja toden totta, tarinan ydin on se, että vanhemman lapsen lausahduksen ”Äiti, se nielee!” voi ymmärtää monella tavalla. Suomeksi tämä lausahdus tuntuu siinä mielessä oudolta, että ”niellä”-verbiä käytetään harvoin synonyymisesti ”syödä”-verbin kanssa, kuten tässä novellissa. Ehkä tarina siis toimii tosiaan vain kukun kieliopilla.

3.3.3. Kynänkärki

Gugu Ndlovun novelli Kynänkärki on koskettava ja rajukin tarina vaikeasta päivästä nuoren naisen elämässä. Rachel hakeutuu ystävänsä ja sairaanhoitajan kanssa nuhruiseen hotelliin, missä sairaanhoitaja tekee hänelle abortin. Novelli alkaa kolmikron kirjautumisella hotelliin, eikä lukija aluksi tiedä, mistä on kysymys. Kuvaus raskauden keskeyttämisestä on kuitenkin hyvin tarkka, joten lukijalle ei jää epäselväksi, mitä tapahtuu ja miten. Toisaalta tarkka kuvaus tuo aiheen käsittelyyn tiettyä kliinisyttä, mikä kuvastaa myös Rachelin ja tämän ystävän suhtautumista asiaan tarinan alkuvaiheessa.

Novellin tarina kerrotaan Rachelin ystävän Sisan näkökulmasta. Aborttitoimenpiteen jälkeen tytöt suuntaavat Sisan kotiin, missä Rachel alkaa loppuillasta vuotaa kovasti verta ja joutuu hyvin heikkoon kuntoon. Vaikka abortointi järkytti Sisaa jo hotellilla, Rachelin verenvuoto ja heikkeneminen saavat Sisan tajuaamaan koko tilanteen vakavuuden. Hän auttaa parhaansa mukaan ystävänsä ja kertoo tilanteesta äidilleen.

Novellin päähenkilöiden iät eivät tule novellissa ilmi, mutta heidän voisi päätellä olevan melko nuoria, kenties teini-ikäisiä tai nuoria aikuisia. Tyttöjen kypsyydestä kertoo se, että he ajattelevat voivansa hoitaa aborttiasian päiväreissulla kaupungissa. Abortti on kuitenkin yksi elämän vaikeimmista asioista ja abortista selviäminen vie aikaa sekä fyysisellä että henkisellä tasolla, mitä tytöt eivät tunnu ajatelleen ainakaan ennen novellin loppuhetkiä, jolloin he turvautuvat aikuisten apuun. Abortti on asia, jonka pitäisi kuulua vain aikuisten maailmaan. Lopussa Sisa toteaaakin, että ”Halusin olla lapsi jälleen”. Novelli kertoo karulla tavalla, millaisia asioita nuoret tytöt voivat joutua käsittelemään, vaikka heillä ei vielä ole asioiden vaatimaa kypsyyttä.

3.3.4. Tekayo

Grace Ogotin novelli Tekayo on tarina Tekayosta, miehestä, joka löytää eräänä päivänä niin maukkaan maksapalan, että hänelle tulee pakkomielle saada lisää samaa maksaa. Hän etsii ja tappaa eri eläimiä, mutta minkään eläimen maksa ei maistu samalle kuin tuo herkullinen maksa. Hän metsästää kielletyssä Henkien viidakossakin, tuloksetta. Tekayo masentuu vakavasti, menettää ruokahalunsa ja muuttuu levottomaksi. Hän jatkaa metsästämistä herkullista maksaa etsien mutta luovuttaa sitten vihdoin, lopettaa metsästämistä ja alkaa toimia lastenlastensa hoitajana. Viimein hän kuitenkin tappaa ihmisen, oman pojantyttärensä, syö hänen maksansa ja huomaa, että hänen etsimänsä maksa oli ihmismaksa. Tekayo tappaa toisenkin lapsen, kunnes hänen poikansa saa selville, mitä hän on tehnyt ja lukitsee hänet vajaan.

Koko kylä ja heimo surevat lasten kohtaloa ja Tekayon kammottavia tekoja. Samalla keskustellaan kiihkeästi siitä, mitä tappajalle pitäisi tehdä. Heimon tapojen mukaisesti hänet päätetään kivittää. Tekayo häpeää tekoaan, ja kun häntä mennään kiinnijäämistä seuraavana aamuna noutamaan kivitystä varten, hänet löydetään vajasta hirttäytyneenä.

Tekayo-novelli on traaginen. Tekayon teko on kamala, ja siitä on vaikea kirjoittaakin. Ehkä se kuvaakin novellin jättämiä tunteita: aihe on tabu eikä sitä ole helppo lukea, vaikka se onkin kirjoitettu näennäisen helppolukuiseksi. Siihen on ehkä jopa vaikea suhtautua vakavasti, sillä niin kaukaiselta ajatukselta se tuntuu. Kuitenkin omat vanhemmat, isovanhemmat tai muut lähisukulaiset ovat kautta aikojen aiheuttaneet monien lasten kuoleman. Novellissa kuvataan pitkään niitä olosuhteita, jotka johtavat Tekayon surmatyöhön. Ne kuitenkin unohtuvat ainakin hetkellisesti, kun päästään novellin loppusivuille. Jos lukija onkin voinut ymmärtää jossain määrin Tekayoa novellin alussa, se on lopussa hyvin vaikeaa. Novelli on myös hyvin symbolinen: se kuvaa pakkomielleen vaikeutta, sitä kuinka kova halu voi johtaa siihen, että tekee mitä tahansa halunsa tyydyttämiseksi seurauksista välittämättä.

3.3.5. Verikostoja

Paul Tiyambe Zelezan novelli Verikostoja on kuvaus malawilaisten siirtolaisten tai pakolaisten (molemmat sanat esiintyvät novellissa) elämästä Zimbabwessa. Novellissa käydään läpi kahden perheen elämää ja yhteiskunnallisten tapahtumien vaikutuksia perheisiin. Päähenkilöt ovat kaksi

miestä, jotka ovat toisilleen läheiset ja sitä kautta myös heidän perheensä ovat läheiset. Näkökulma puolestaan on toisen miehen pojan, joka kertoo, miten hän asiat kokee.

Novellissa poika antaa välähdyksenomaisia kuvauksia kotimaasta, mistä perheet ovat joutuneet muuttamaan Zimbabween. Pojalle syntyy side sekä kotimaahan että Zimbabween. Poika kuvaa myös isänsä ja tämän ystävän osallistumista "Kansallisen pelastuksen" liikkeeseen ja yhteiskunnallisen kritiikin lisääntymistä kotimaassa. Kun molemmat perheet muuttavat takaisin kotimaahan omille seuduilleen, perheiden isien välinen yhteys rikkoutuu: kertojan isä ja tämän ystävä eivät tunnukaan enää kuuluvan samaan kansaan. Samalla jatkuvat yhteiskunnalliset levottomuudet, eikä kertojakaan ole turvassa oleskellessaan ”väärällä” puolella kotimaataan.

Verikostoja on kertomus siirtotyöläisen pojan identiteetin rakentumisesta ja oman paikan hakemisesta. Tavallaan poika samaistuu molempiin kotimaihinsa, mutta ei koe kumpaakaan täysin omakseen, kun kotimaa ei olekaan niin yhtenäinen kuin hän oli kuvitellut mutta uutta maatakaan ei voi kokea kotimaaksi. Novellin kahden perheen isien välistä suhdetta peilataan kotimaan tapahtumiin, joilla on paljon merkitystä miesten suhteen kehittymiseen, miesten lähentymiseen ja myöhemmin vieraantumiseen. Yhteiskunnallisten tapahtumien kautta novellissa kuvataan elämää kahden maan välimaastossa sekä elämän oletusarvojen ja identiteetin jatkuvaa määrittelyä.

4. Analyysin keinot

Tutkielmani analyysissä käsittelen vertailevan käännösanalyysin avulla edellä esiteltyjä viittä novellia. Analyysin aineistona käytetään sekä novellien lähdetekstejä että suomennoksia. Aineisto on melko heterogeenistä ja lähdetekstit tulevat eri kirjailijoilta. Tutkielman kysymyksenasettelun mukaan niissä olisi kuitenkin yhteisiä piirteitä, minkä vuoksi niitä kannattaa tutkia yhdessä. Suomennokset ovat puolestaan saman henkilön tekemiä, mistä syystä käännöksiä suomennosratkaisuja voidaan käsitellä yhdessä. Analyysissä pyrin tarkastelemaan piirteitä, jotka nousevat esiin useammassa novellissa.

Analyysissä on siis mukana yhteensä kymmenen tekstiä, novellien lähdetekstit ja niiden suomennokset. Koska tämän tutkielman kannalta olennaista on tekstien suomentamiseen mahdollisesti vaikuttavat asiat, analyysissä keskitytään suomennoksiin, mutta lähdetekstejä käytetään myös tarvittaessa. Lähdetekstin avulla voi paljastua erilaisia asioita suomennoksesta, jotka olisivat muutoin jääneet huomiotta. On tärkeä huomioida esimerkiksi sitä, muuttuuko tekstin tyyli lähdetekstistä suomennokseen, jos lähdetekstin voi ajatella olevan afrikkalaiseen tyyliin kirjoitettu. Toisaalta suomennosta lähestytään omana, lähdetekstistä riippumattomana itsenäisenä tekstinä, toisaalta kuitenkin otetaan huomioon lähdetekstin vaikutus suomennokseen.

Aineistoa käsitellään erilaisten ilmiöiden, kuten suullisen kirjallisuusperinteen, kautta vertaillen eri tekstejä. Analyysin rakenteellinen jaottelu perustuu temaattiseen ryhmittelyyn. Tarkoituksena on kuvata kokonaisvaltaisesti kutakin tekstiä tietyn ilmiön suhteen ja verrata samalla niitä tekstejä keskenään, joissa ilmiö esiintyy. Pääosassa ovat siten sekä tekstit että tarkasteltavat ilmiöt ja niiden esiintyminen teksteissä. Moninaisten tarkasteltavien ilmiöiden kautta saadaan laaja kuva siitä, kuinka vaihtelevien kysymysten äärellä kääntäjä voi olla saadessaan eteensä tämän tutkielman kiinnostuksen kohteena olevan tekstin.

Kukin teksti on luettu syvällisesti keskittyen sekä kieli- että sisältötason ilmiöihin. Nämä tekstin tasot kuitenkin nivoutuvat toisiinsa siten, että niitä ei voida käsitellä täysin erillisesti: ilman kieltä ei ole tekstiä eikä sisältöä. Analyysissä pyritään löytämään erilaiset analyysin teemojen kannalta oleelliset elementit, jotka tulevat teksteissä ilmi joko implisiittisesti tai eksplisiittisesti. Samoin

huomiota pyritään kiinnittämään myös samojen elementtien poissaoloon, mikäli niitä ei jostakin tekstistä löydy. Tekstejä ja niiden merkityks maailmaa myös tulkitaan analyysissä, sillä muuten esimerkiksi implisiittisten elementtien käsittely ei onnistuisi. Tulkinnan kautta halutaan avata tekstien moniselitteisyyttä. Tulkinnassa kuitenkin pysytellään neutraalilla, pohdiskelevalla tasolla ja jätetään tilaa muillekin mahdollisille tulkinnoille. Apuna tulkinnassa ovat erilaiset novellien aihepiireihin liittyvät, kyseisistä kulttuureista kertovat tekstit, jotka auttavat erilaisten ilmiöiden ymmärtämisessä.

Analyysissä käytetään tekstianalyttisiä keinoja erilaisten ilmiöiden esittämiseksi. Analyysin kohteena on yksittäisiä sanoja, joiden merkityksiä pohditaan laajalti, sekä tilannesidonnaisia virkkeitä ja tekstinosa, joiden yhteys laajaan kontekstiin on yksi tämän tutkimuksen kiinnostuksen kohde. Toisaalta tekstit voidaan tarkastella omina, yksittäisinä ja erityisinä teksteinään, toisaalta ne ovat puolestaan sidoksissa laajemmin omaan taustaansa ja vaikutuspiiriinsä. Siksi analyysissä keskitytään myös siihen, millaisia taustatietoja novellien lukijoilta odotetaan.

Tutkielman analyysi on kuvailevaa ja vertailevaa laadullista tutkimusta. Tiheä kuvaus tuo syvyyttä analyysiin. Aineiston rajallinen määrä ei riitä yleistysten tekemiseen muista kuin tutkituista teksteistä, mutta tämä tutkimus voi kuitenkin antaa viitteitä siitä, millaisiin piirteisiin tämän tyyppisten tekstien kohdalla voitaisiin kiinnittää huomiota.

5. Analyysi – Afrikkaa, englantia, suomea

Suullisella kerrontaperinteellä on tärkeä rooli afrikkalaisissa kulttuureissa, ja tämä on yksi niistä asioista, joiden oletin nousevan esiin valitsemistani teksteistä. Toiseksi odotin, että teksteissä esiintyy afrikkalaisia erisnimiä ja afrikkalaisista kielistä peräisin olevaa sanastoa, joiden kääntämiseen tulisi kiinnittää huomiota. Kolmanneksi yleisellä tasolla ajattelin tiettyjen aihepiirien nousevan esiin, sillä kirjoittajan kulttuurin ja elinpiirin voi olettaa näkyvän myös hänen valitsemissaan aiheissa. Neljänneksi mielessäni oli sukulaisuussuhteiden ilmeneminen novelleissa, sillä se on melko kulttuurisidonnainen aihe, jonka voisi olettaa olevan läsnä teksteissä. Aloitan analyysin erisnimistä, joka on laajin analyysin kohde tässä tutkielmassa.

5.1. Erisnimet

5.1.1. Paikannimet

Olen poiminut analysoimani novellit Lauri Otonkosken toimittamasta novellikokoelmasta, jossa on Afrikan kartta sivulla 7. Sitä lukija todennäköisesti tarkasteleekin lukiessaan erilaisista paikoista, jotka novelleista tulevat ilmi. Lisäksi jokaista novellia edeltää esittely novellin kirjoittajasta, joten myös kirjoittajien kotimaan sijainnin voi tarkistaa kartasta. Tosin karttaan on merkitty vain ne maat, joista kokoelman kirjoittajat tulevat, mikä lienee kuitenkin hyvä ratkaisu, koska kartan koko on melko pieni: kun tietoja on vähän, tiedot tulevat selkeästi esille. Tässä osiossa analysoin novelleissa vastaan tulevia paikannimiä.

Verikostoissa viitataan päähenkilöiden kotimaahan usein, mutta kertaakaan ei eksplisiittisesti mainita, mistä maasta on kysymys. Kotimaahan viitataan sanoilla *koti*, *synnyinmaa*, *kotimaa*, *oikea koti*, *isänmaa*. Maa käy ilmi historiaan liittyvissä kohdissa: maa on taistellut ”päästäkseen briteistä eroon” (Zelega 2004, 45), maassa oli sen jälkeen ”laajoja pidätysaalloja, painostusta ja korruptiota” (mts., 47), maan johtajaa kutsuttiin ”pelastajaksi” (mts., 47) ja maan hallinto alkoi kolmenkymmenen vuoden jälkeen ”yllättäen huojahdella” (mts., 49). Nämä kaikki asiat kertovat Malawista, joka itsenäistyi Britanniasta Hastings Kamuzu Bandan johdolla vuonna 1964.

Itsenäistymisen jälkeen Banda sai lempinimen *Ngwazi*, mikä merkitsee chichewan kielellä ”pelastajaa” tai ”valloittajaa” (French 2007). Banda johti maata autoritaarisesti kolmenkymmenen vuoden ajan, kunnes vuoden 1992 hallituksenvastaiset mielenosoitukset ja mellakat sekä monet muut sisäiset ja ulkoiset paineet johtivat kansanäänestykseen ja monipuoluejärjestelmän käyttöönottoon vuonna 1993. Moni suomalainen tuskin kuitenkaan osaa päätellä novellissa esiin tulevista faktoista, että kyse on Malawista, ellei ole tutustunut Malawin historiaan.

Päähenkilöiden uusi asuinmaa Zimbabwe sen sijaan tulee esille useissa kohdissa. Seuraavassa novellin kertoja pohtii kotimaansa ja Zimbabwen suhdetta:

- (3) Tietenkin koin olevani kotoisin maasta, josta vanhempani olivat tulleet, vaikka en ollut siellä koskaan käynytkään. Mutta tunsin myös voimakkaasti sitoutuneeni Zimbabween, synnyinmaahani. (Zezeza 2004, 48.)

Jos lukija ei itse osaa liittää novellin tapahtumia Malawiin, edellä olevaa lainausta ei ole helppo tulkita. Analysoimassani novellikokoelmassa on jokaisen novellin edellä esittely novellin kirjoittajasta. *Verikostoja*-novellin yhteydessä mainitaan, että Paul Tiyambe Zezeza on malawilaista sukujuurta. Ilman tätä tietoa lukijan olisi vaikea lähteä maantieteellisesti sijoittamaan novellin tapahtumia, vaikka voi olettaa, että kyse on Zimbabwen naapurimaasta, sillä kirjan henkilöt lähtevät Zimbabween siirtolaisiksi.

Edellä mainitut näkökohdat huomioon ottaen kääntäjä pystyisi hyvin perustelemaan ratkaisun mainita Malawi eksplisiittisesti suomennoksessa, vaikka näin ei ole tehty lähdetekstissä. Näin tulisi käyttöön Ritva Leppihalmeen yksi käännösstrategia, selittäminen. Toisaalta tarinan kannalta maan mainitsematta jättäminen on sillä tapaa ajatuksia herättävä ratkaisu, että kertojan ”kotimaasta” tulee lukijalle kaukainen kuva, onhan kertoja itsekin vieraantunut kotimaastaan siirtolaisuuden seurauksena. Lähdetekstin kirjoittaja on varmasti tietoisesti jättänyt Malawin mainitsematta tekstissä, ehkä siitäkin syystä että Malawi tunnettiin ennen itsenäistymistä nimellä Nyasaland, joten nimen mainitsemisen yhteydessä pitäisi sitten myös päättää, mitä nimeä käyttää. Historiallisten tapahtumien liittäminen tarinaan kertoo kuitenkin siitä, että lukijan pitäisi tunnistaa, mistä maasta tarinassa on kysymys.

Muissa analysoitavissa novelleissa sen sijaan maantieteellisiä tapahtumapaikkoja mainitaan melko tarkasti. *Tyttö joka pystyy* -novellin kertoja on syntynyt Hasodzissa, joka on ”kovin iso kylä kotimaamme Ghanan keskisessä maakunnassa” (Aidoo 2004, 69). Kertojan mukaan ”Hasodzin hedelmällinen alankoalue tunnetaan hyvästä maaperästään” (mts., 69). Lukija pystyy siis sijoittamaan kertomuksen tapahtumat maantieteelliseen paikkaan ja saa myös jonkinlaisen kuvan paikasta edellä olevista kuvauksista. *Kynänkärjessä* tapahtumapaikkana on hotelli, joka ”sijaitti kahden leveän kadun kulmauksessa vastapäätä Bulawayon asemaa, joka oli Lusakan ja Hararen välisen radan varrella” (Ndlovu 2004, 237). Tässä kohtaa tapahtumapaikan sijoittamisessa auttaisi tieto, että Lusaka on Sambian ja Harare on Zimbabwen pääkaupunki. Bulawayo puolestaan on Zimbabwen toiseksi suurin kaupunki.

Tekayo sijoittuu ”Sudanin kuiville alueille” (Liyong 2004, 249) ja novellissa mainitaan myös Pajuluvuori (mts., 253), josta ei kuitenkaan helposti löydy mainintaa esimerkiksi internetistä. Pajulu-niminen kaupunki sijaitsee Ugandan puolella lähellä Sudanin rajaa. Vaikka tarkkaa sijaintia ei tiedetä, se ei ole tarpeen novellin tarinan etenemistä ajatellen. *Nielaisu*-novelli sijoittuu samoille alueille kuin *Tekayo*:

- (4) Ja Afrikalla tarkoitetaan tässä meidän Kuku-Afrikaamme... ja tarinan puu ja hedelmä löytyvät Kajokajista, kukujen maalta. (Liyong 2004, 127.)
- (5) And the Africa we have in mind is our Kuku Africa. ... And the plant and its fruit are found in Kajokaji, the land of the Kuku.

Kajokaji on kylä Etelä-Sudanissa Ugandan vastaisella rajalla ja kukut ovat yksi alueen heimoista. Suomenokseen on otettu suoraan kuku-sana, mikä olisi Ritva Leppihalmeen käännöskeinoista suora lainaus. Tämän novellin tarinassa sijainnilla ei kuitenkaan ole yhtä keskeinen rooli kuin esimerkiksi *Verikostoja*-novellissa, vaikka *Nielaisussa* itse asiassa mainitaan tarkasti tapahtumapaikka.

Verikostoissa paikoilla eli Malawilla ja Zimbabwella on suuri merkitys tarinan hahmottamisen kannalta, kun taas *Nielaisun* symboliikan voi ymmärtää tietämättä tapahtumien tarkkaa sijaintipaikkaa. Toisaalta *Nielaisun* alussa kirjoittaja korostaa tapahtumapaikkaa, kuten yllä olevasta lainauksesta (4) käy ilmi. Yksi syy tähän voisi olla se, että tarinan kannalta tapahtumapaikalla on tärkeä merkitys. Niinpä näissä molemmissa novelleissa maantieteellisellä paikalla on oma roolinsa, ja muissakin analysoiduissa novelleissa ilmiö tuli esiin. Yksityiskohtaisella kuvauksella ja tarkalla

paikkanimistöillä on merkitystä, kun luodaan kuvaa monimuotoisesta Afrikasta. Jos sen sijaan paikannimiä ei mainita, teksti on kenties helpompi liittää yleisempään kuvaan Afrikasta mantereena. Siksi paikannimiin kannattaa erityisesti kiinnittää huomiota afrikkalaisen tekstin suomennosprosessissa.

5.1.2. Henkilönnimet

Tutkimissani novelleissa tulee paikannimien tapaan esiin myös monia muita erisnimiä, sekä henkilönnimiä että tuotemerkkien nimiä. Vaikka henkilönnimiin yleensä liittyy joitakin assosiaatioita, lukija ei varmasti usein jää niitä miettimään lukiessaan kaunokirjallista tekstiä, ellei nimien merkityksiä käsitellä erityisesti. Tilanteesta ja tekstistä riippuen henkilönnimeen saattaa kuitenkin sisältyä symboliikkaa, joka ei välity käännökseen, ellei kääntäjä huomioi asiaa. Käsitelen seuraavaksi henkilönnimiä novelleista nousevien esimerkkien kautta.

Verikostoissa kertojan vaimon nimi on Mwali. Internetin swahili–englanti-sanakirja antaa hakusanalle *mwali* seuraavia swahilinkielisiä merkityksiä: neito; tyttö joka saa ensimmäiset kuukautiset; lapsi joka ei vielä ole käynyt läpi jäsenyyssmenoja; nuori nainen (The Kamusi Project). Werbner (1971, 311) puolestaan käsittelee artikkelissaan Zimbabwe ja Botswanassa elävää kalanga-heimoa, jonka luomisen jumala on Mwali. Mwali-sanalla on siis merkityksiä ainakin swahilin ja kalanga-heimon kielellä. *Verikostoissa* Mwalilla ei ole suuri rooli, mutta voisi silti miettiä, millaisia konnotaatioita naisen nimi herättää malawilaisessa tai botswanalaisessa lukijassa: yhdistäisikö hän sen jollakin tavalla esimerkiksi hedelmällisyyteen tai naiseuteen? Suomalaisen lukijan silmissä nimi on eksoottinen mutta moni suomalainen tuskin yhdistää siihen muita mielikuvia.

Tyttö joka pystyy -novellin kertoja on Adjoa-tyttö. Kofi Agyekumin artikkelissa Adwoa-nimi ja sen muunnos Adjoa kuuluvat nimiin, joita annetaan akan-yhteisön lapsille heidän syntymänsä viikonpäivän mukaisesti. Niinpä Adjoa-tyttö nimensä perusteella kuuluisi akan-yhteisöön. Agyekumin (2006, 206) mukaan ghanalaisen akan-kansan nimenantokäytäntö ei ole satunnaista vaan nimillä on sosiokulttuurisia tehtäviä ja merkityksiä. Jokainen akan-lapsi saa syntymänsä viikonpäivään viittavan nimen, ja Adjoa merkitsee maanantaina syntyneitä (mts., 213-214). Tiettyinä päivinä syntyneisiin liitetään tietynlaisia piirteitä, ja esimerkiksi maanantaina syntyneen

ajatellaan olevan tyyni ja rauhallinen. Nämä piirteet kuvaavat myös novellin Adjoa-tyttöä, joka on pohdiskeleva ja maltillinen eikä kovin helposti hermostuva.

Agyekumin (2006, 208) mukaan afrikkalainen ja ghanalainen tapa antaa nimiä eroaa länsimaisesta käytännöstä, jossa lapset saavat usein isän sukunimen. Länsimaissa lapsen sukunimi on ennustettavissa, kun taas Afrikassa nimi liittyy usein syntymään ja synnytyolosuhteisiin ja siksi nimeä ei voida ennustaa. Agyekum (mts., 211) toteaa nimenannon olevan universaali kulttuurinen käytäntö, sillä kaikissa ihmisyhteisöissä jäsenille annetaan nimiä tunnisteeksi. Sen sijaan nimenantamisen käytännöt ja rituaalit sekä nimiin liittyvät tulkinnat eroavat eri yhteisöjen ja kulttuurien välillä.

Agyekum (2006, 211) keskittyy artikkelissaan erityisesti Ghanan akan-yhteisön nimiin, mutta kirjoittaa akanien nimikäytäntöjen olevan samankaltaisia kuin joidenkin muiden afrikkalaisten yhteisöjen nimikäytännöt. Joissakin afrikkalaisissa yhteisöissä voidaan esimerkiksi antaa lapselle nimi sen mukaan kuinka mones äitinsä synnyttämä lapsi hän järjestyksessä on, toisin sanoen onko hän äitinsä esikoinen, toinen lapsi, kolmas lapsi jne. (mts., 221). Akan-yhteisössä nimijärjestelmä ja nimeämiskäytännöt kertovat ihmisten uskomuksista, ideologiasta, uskonnosta, kulttuurista, filosofiasta ja ajattelusta; nimillä on yhteyksiä paikkoihin ja aikoihin, ihmisiin ja tapahtumiin (mts., 231). Akan-yhteisön jäsenellä voi olla useita erillisiä nimiä, joita käytetään eri yhteyksissä (mts., 226). Ghanassa on toisaalta myös yleistynyt tapa ottaa käyttöön kristillinen, länsimainen tai islamilainen nimi, mikä on puolestaan osaltaan nostattanut vastaliikkeenä perinteisten ghanalaisten nimien suosiota (mts., 227-229).

Kuten edellä todettiin, Akan-yhteisön nimien kautta voi saada melko runsaasti lisätietoa esimerkiksi Akan-kulttuurista tai henkilöistä ja paikoista, joihin nimillä viitataan. Toisaalta myös suomalaisista nimistä voi usein päätellä erilaisia asioita, mutta mielestäni suomalaisilla nimillä ei kuitenkaan ole niin moninaisia merkityksiä kuin Agyekumin kuvaamilla akan-nimillä. Suomessa ei myöskään ole yhtä yleistä käyttää eri kulttuurista, esimerkiksi islamista, tulevia nimiä. Lisäksi suomalaiset muuttavat harvoin nimeään, yleisimmin luultavasti avioliiton yhteydessä, kun taas akan-yhteisössä nimeä voidaan muuttaa useaan kertaan elämän aikana.

Muillakin afrikkalaisilla yhteisöillä on Agyekumin mukaan länsimaisista tavoista eriäviä nimikäytäntöjä. Vaikka nimellä siis ei välttämättä ole tärkeää merkitystä tässä tutkielmassa käsittelemieni novellien juonien kannalta, nimeen voi liittyä monenlaisia assosiaatioita, jotka jäävät käännöksen lukijalta huomaamatta. Siksi ne ovat yksi seikka, jonka kääntäjä voisi huomioida suomentaessaan afrikkalaista englanninkielistä tekstiä.

Tarkastellaan asiaa kahden muun novellin näkökulmasta. *Kynänkärki*-novellissa esiintyy sivulla 238 seuraavia henkilöitä: Rachel, Ntando, Tanya, Sean. Novellin kertojan nimi on Sisa (Ndlovu 2004, 245). Mitä nämä nimet kertovat lukijalleen? Rachel, Tanya ja Sean ovat omasta näkökulmasta länsimaisia nimiä kun taas Ntando kuulostaa afrikkalaiselta nimeltä. Sisaa ei ole helppo sijoittaa jompaankumpaan kategoriaan. Miksi novellin kirjoittaja Ndlovu on valinnut nämä nimet, mitä ne viestivät zimbabwelaiselle lukijalle? *Kynänkärjessä* Rachelille tehdään abortti nuhruisessa hotellissa. Novellista voi päätellä, että Rachelin elämäntapa on melko villi, sillä hän käyttää paljon alkoholia ja tupakkaa ja on nyt tahtomattaan raskaana. Kuinka novelli muuttuisi, jos raskaana olisikin Sisa ja kertojan nimi olisi Rachel? Entä sitten Ntando, joka kuulostaa omaan korvaani miehen nimeltä, vaikka hänen työnsä sairaalan apuhoitajana ja tehtävänsä abortin tekijänä viittaisi naiseen – lähdetekstissä Ntandoon viitataan feminiinipronominilla *she*, mutta suomennoksesta hänen sukupuolensa ei käy esille. Niinpä suomennoksen lukija voi jäädä miettimään, onko abortin tekijä mies vai nainen. Suomalaisen on vaikea päätellä afrikkalaisesta nimestä henkilön sukupuolta, minkä vuoksi nimet tulisi ottaa huomioon käännösprosessissa.

Nimien kannalta on myös mielenkiintoista, että *Nielaisussa* henkilönnimiä ei esiinny, eikä se toisaalta tarinan kannalta ole tarpeellistakaan: merkityksellisiä ovat tarinan tapahtumat, eivät henkilöt. Tai tarkemmin ajatellen, henkilötkin ovat tärkeitä, mutta heidän nimillään ei ole merkitystä. *Tekayo*-novellin nimi tulee tarinan päähenkilöltä Tekayolta. Tarinassa mainitaan myös useita Tekayon sukulaisia nimeltä, vaikka heihin voisi hyvin viitata myös ilman nimiä, kuten *Nielaisussa*, vaikkapa sellaisilla ilmauksilla kuten ”Tekayon vanhin poika” tai ”Tekayon ensimmäinen vaimo”. Muilla henkilöillä kuin Tekayolla ei ole suurta roolia novellissa ja heihin viitataan edellä mainituin keinoin joka tapauksessa, kuten seuraavassa esimerkissä:

- (6) Leikkivien lasten joukossa oli myös pieni sievä tyttönen, Apii, Tekayon vanhimman pojan tytär. (Ogot 2004, 256.)

Toisaalta nimet ovat helpoin tapa erottaa kirjoitetussa tekstissä eri henkilöt toisistaan. Tekayonovellin nimillä voi olla myös muita merkityksiä, joita ei kuitenkaan ollut helppo selvittää, kun sitä yritin. Nimien merkityksistä kertoo myös novellin viimeinen virke:

- (7) Tiesivät he myöskin, ettei yhtään syntyvää lasta koskaan nimettäisi hänen mukaansa. (Ogot 2004, 262.)

Tekayon murhien kauhistuttavuudesta jotain kertoo siis se, ettei hänen nimeään annettaisi enää yhdellekään syntyvälle lapselle. Tässä tapauksessa voisi erityisesti kiinnittää huomiota erisnimeen novellien nimenä: *Tekayo*-nimi ei kerro paljon suomalaiselle lukijalle, ja vaikka novelli on mielenkiintoinen ja ajatuksia herättävä, tämä otsikko ei herätä erityistä kiinnostusta lukea novelli. Nimellä siis on väliä, mikä käy ilmi myös Ngugi wa Thiong'on novellin *Loiston hetket* ensimmäisistä lauseista:

- (8) Hänen nimensä oli Wanjiru. Mutta hän piti itse enemmän kristitystä nimestään, Beatrice. Se kuulosti aidommalta ja kauniimmalta. (wa Thiong'o, 219.)

5.1.3. Tuotemerkit

Analysoimissani novelleissa käytetään sekä alkuperältään afrikkalaisia että länsimaisia henkilönnimiä. *Kynänkärjessä* mainitaan myös useita kansainvälisiä tuotemerkkejä, joita käsittelem kolmen esimerkin kautta. Seuraavassa lainauksessa *Kynänkärjen* kertoja Sisa on juuri puhunut hotellihuoneensa ovella matkailijoille, jotka ovat sattuneet varaamaan saman huoneen kuin Sisa. Nyt matkailijat ovat poistumassa:

- (9) ”Kuuntelin heidän Birkenstockiensä velttoja läpsähdyksiä portaikossa ennen kuin palasin huoneeseen.” (Ndlovu 2004, 242.)

Miksi kirjailija Ndlovu mainitsee ”Birkenstockit” eikä esimerkiksi puhu pelkistä ”sandaaleista”? Birkenstock on saksalainen sandaali- ja kenkämerkki, joka keskittyy hyvin istuviin, jalkaa tukeviin kenkiin (Perfect fit [n.d.]). Se on arvokas merkkituote, mutta mitä se kertoo käyttäjistään? Ainakin sen, että he ovat valinneet kengät, jotka ovat kalliit ja tunnetut. Martin Hodgsonin (2006) mukaan Birkenstockeja ovat käyttäneet niin hipit kuin myöhemmin kuuluisuudetkin ja ne ovat muuttuneet osaksi urbaania muotia ja tyylikkyyttä. Kun *Kynänkärjen* matkailija puhuu amerikkalaisella

aksentilla ja käyttää Birkenstockeja, hänestä muodostuu ainakin itselleni kuva tyypillisestä amerikkalaisesta Afrikan-matkailijasta. Se kuva lienee kuitenkin kovin erilainen suomalaisella ja zimbabwelaisella lukijalla.

Kynänkärjessä mainitaan myös Castle-olut (Ndlovu 2004, 240), joka on eteläafrikkalainen olutmerkki. Novellissa abortin tekevä Ntando käyttää abortointiin Eversharp-kuulakärkikynää, mistä tulee myös novellin nimi (Ndlovu 2004, 241). Eversharp-kynä on tuote, jonka eri malleja monet esimerkiksi keräilevät, joten sitä voisi kutsua klassikkokynäksi, joka on siksi myös kallis verrattuna ei-merkkikyniin. Kirjailijan mielestä kynämerkillä on varmasti ollut jokin rooli, mihin viittaa novellin nimikin. Yksi merkkikynän rooli on ainakin saattanut olla sen korostaminen, että nyt tehdään kynällä jotakin, mihin kynää ei ole tarkoitettu. Abortti pitäisi voida tehdä turvallisilla välineillä. Toisaalta novellissa abortin kuvaus on hyvin neutraalin oloista, kliinistäkin, kuten jo novellin kuvauksessa mainitsin, joten novellista ei välity vahvaa mielipidettä abortista. Tapahtumien voisi ajatella puhuvan puolestaan tässä novellissa, ja moni lukija jäänee lukukokemuksen jälkeen itse pohtimaan suhtautumistaan novellin aiheeseen.

Itse en ensimmäisellä lukukerralla kiinnittänyt paljoa huomiota Birkenstock-sandaalimerkkiin, sen sijaan Castle-oluen ja Eversharp-kynän huomioin kyllä. Mielestäni käännösprosessissa voisi miettiä, mitä lähdetekstin kirjoittaja on hakenut mainitsemalla tuotemerkkejä ja mistä syystä hän on valinnut tekstiinsä jonkin tietyn tuotemerkin. Vaikka kirjoittajalla ei olisi alun perin kovin erityistä syytä mainita tuotemerkkiä, tässä tapauksessa Birkenstockia, Castlea tai Eversharpia, tuotemerkin mainitseminen voi kuitenkin herättää erilaisia reaktioita lähdetekstin ja toisaalta käännöksen lukijoissa. Yksi tuotemerkin funktio tekstissä voi olla se, että se luo yksityiskohtaisemman, kuvailevamman vaikutelman kuin yleissana, kuten vaikkapa ”sandaali” Birkenstockin sijasta tai ”olut” Castlen sijasta. Siinä mielessä tuotemerkki voisi toimia samantyyppisesti sekä lähdetekstissä että käännöksessä.

Ehkä merkkituotteita mainitsemalla tuodaan myös esiin merkkien monikansallisuus: tuotteita on saatavilla ympäri maailman ja ne kertovat jotakin nyky-yhteiskunnasta. Afrikkaan sijoittuvaa tekstiä käännettäessä lienee kuitenkin hyvä pitää mielessä, että jos länsimaisia tuotemerkkejä mainitaan, ne esiintyvät erilaisessa kontekstissa kuin jos ne esiintyisivät esimerkiksi Yhdysvaltoihin sijoittuvissa

teksteissä. On vaikea arvioida, millaisia eroja suomalaisen ja vaikkapa ghanalaisen välillä on, kun he tulkitsevat merkkituotteiden merkityksiä.

5.1.4. Yhteenveto erisnimistä

Nimi kertoo paljon, sillä se viittaa tiettyyn yksilöön tai ryhmään, joka voidaan nimen avulla erottaa muista yksilöistä tai ryhmistä. Sekä paikkojen, henkilöiden että tuotemerkkien nimillä voi olla erilaisia merkityksiä ja historiaa. Nimien antamiseen on erilaisia perusteita ja nimi myös edustaa jonkinlaista erityislaatusuutta: kun alueelle on annettu nimi, alueen täytyy merkitä jotakin. Nimien avulla voidaan myös esimerkiksi kertoa yksityiskohtia tietystä alueesta, tätä tutkielmaa ajatellen afrikkalaisesta alueesta, ja näin laajentaa tietoutta kyseisestä alueesta. Nimien yhteydessä voisi myös ajatella olevan käyttöä Ritva Leppihalmeen käänösstrategioille, joista tulivatkin esiin suora lainaus sekä selittäminen.

Henkilönnimien merkityksestä afrikkalaisessa kontekstissa kertoo se, että afrikkalaiset kirjailijat itse ovat joskus vaihtaneet nimeään. Esimerkiksi kenialainen Ngugi wa Thiong'o on aiemmin kirjoittanut nimellä James Ngugi. Nigerialainen Chinua Achebe puolestaan kirjoittaa erään artikkelinsa aluksi nimestään seuraavasti:

- (10) Minut kastettiin Albert Chinualumoguksi. Aloittaessani yliopiston jätin pois viittauksen viktoriaaniseen Englantiin, vaikka jotkut varhaiset tuttavuuteni saattavatkin kutsua minua vielä siten. Kaikkein varhaisin heistä – äitini – piti siitä totisesti kiinni loppuun asti. ... Mitä tulee toiseen nimeen, joka minun kansalleni tyypilliseen tapaan on kokonainen filosofinen toteamus, katkaisin sen kahteen osaan, yrittäen tehdä siitä käytännöllisemmän menettämättä toivon mukaan kuitenkin sen ydinajatusta. (Achebe 1994, 190.)

On kyse sitten tuotemerkistä, ihmisestä tai paikasta, nimi tuo sille luonnetta, omakohtaisuutta. Afrikkalaisessa kontekstissa nimillä voi olla erilaiset merkityskentät tai käyttöyhteydet kuin esimerkiksi täällä Suomessa. Nimien käyttö toisaalta lisää tarinan yksityiskohtaisuutta esimerkiksi henkilönnimien osalta ja toisaalta sitoo tarinan yleiseen kontekstiin, kun ajatellaan vaikkapa tuotemerkkejä ja paikannimiä. Tämän tutkielman erisnimien analyysissä tuli esiin se, että erisnimillä voi olla erityistä merkitystä afrikkalaisessa tekstissä ja siksi ne kannattaa ottaa huomioon suomennusprosessissa.

5.2. Sukulaisuussuhteet

Zimbabwealainen kirjailija Yvonne Vera puhuu novellikokoelmansa esipuheessa naisesta ja myös sukulaisuussuhteet tulevat esiin:

- (11) Meidän [naisten] tulisi kirjoittaa rohkeasti, voimallisesti. Tsitsi Dangarembga avaa kirjansa *Nervous Conditions* [suom. *Tambu*] seuraavasti: 'En ollut pahoillani kun veljeni kuoli.' Tämä on järkyttävä toteamus enkä voi kuvitella, että kukaan voisi sanoa näin setien, isovanhempien, vanhempien tai sisarusten läsnä ollessa. Ei varsinkaan nainen eikä pitemmittä puheita, ilman että on esimerkiksi polvistunut, painanut pänsä; ei ilman anteeksi pyytelevää, tukahtunutta ääntä, joka viestii alistumisesta enemmän kuin asento konsanaan. Ei onnistu. Dangarembgan kirja sijoittuu kulttuuriin, jossa kyseinen virke olisi merkki siitä, että puhuja on esi-isiensä hylkäämä ja siten mahdoton parantaa. (Vera 1999, 2-3.)

Edellä olevassa lainauksessa Yvonne Vera viittaa zimbabwealaisen Tsitsi Dangarembgan *Tambun* avaukseen, joka liittyy sisarussuhteisiin. Sukulaisuus- ja ihmissuhteet tulevat esiin monin tavoin myös analysoimissani novelleissa. Joissakin tapauksissa viittaukset sukulaisuussuhteisiin tai läheisiin ihmisiin ovat implisiittisiä, joissakin tapauksissa eksplisiittisiä. Yhteistä kaikille novelleille on se, että niissä kuvatuissa sukulaisuussuhteissa on eroja verrattuna suomalaiseen kokemukseen ja käsitykseen sukulaisuudesta, kuten yllä olevan lainauksen ajatusmaailmassakin: naisen alistuminen tai esi-isien hylkäämäksi joutuminen olisivat vieraita ajatuksia täällä Suomessa. Vaikka yksilöt kokevat sukulaisuus- ja ihmissuhteet eri tavoin, ympäröivä kulttuuri vaikuttaa kokemuksen muodostumiseen ja kehitykseen.

Abraham Rosmanin ja Paula G. Rubelin (2003, 281–282) mukaan sukulaisuussanat muodostavat järjestelmän, jolla on oma logiikkansa, ja kun järjestelmän yksi elementti muuttuu, järjestelmä muuttuu sen mukana. Sukulaisuusterminologialla on universaali funktio auttaa ihmistä kartoittamaan omaa ryhmäänsä ja sen jäsenistöä suhteessa omaan itseensä. Ryhmittelyn kautta ihminen ymmärtää, missä suhteessa muut ihmiset ovat omaan ryhmään – kuka kuuluu omaan ryhmääni, kuka on sukulaiseni, kuka puolestaan ei. Vaikka sukulaisuussanojen järjestelmät ovat erilaisia eri yhteisöissä, niitä voidaan Rosmanin ja Rubelin mukaan eritellä yleisen sukututkimuksellisen luokittelun avulla. (Rosman ja Rubel, 2003, 281–282.) Vaikka siis järjestelmissä on eroja, niitä voitaisiin luokittelun avulla vertailla. Siirryn sitten tarkastelemaan tässä tutkielmassa analysoitavien novellien sukulaisuuteen liittyviä osia, joita verrataan suomalaisiin näkemyksiin.

Tyttö joka pystyy -novellissa päähenkilöt ovat Adjoa, hänen äitinsä ja isoäitinsä, eli tarinassa on mukana kolme sukupolvea. Seitsemänvuotias Adjoa kertoo äidistään ja isoäidistään muun muassa seuraavasti:

- (12) Maami on minun äitini. Nana on äitini äiti. (Aidoo 2004, 69.)
(13) Nana oli synnyttänyt äitini ja äiti minut. (Aidoo 2004, 73.)

Adjoa käyttää äidistään nimitystä *Maami* ja isoäidistään nimitystä *Nana*. Molempia sanoja käytetään lähdetekstissä, ja ne toimivat mielestäni hyvin myös suomenkielisessä käännöksessä. *Nana*-sanaa käytetään lähdetekstissä johdonmukaisesti läpi koko tekstin, sen sijaan *Maami*-sanaa ja *my mother* -ilmausta käytetään lähdetekstissä vaihdellen. Suomennoksessa seurataan tarkasti lähdetekstin tapaa ja käytetään vastaavasti sanoja *Maami* ja *äitini*. Ritva Leppihalmeen strategioista on siis *Maami*- ja *Nana*-sanojen kohdalla käytössä suora lainaus. Ilmauksista käy ilmi se, kuinka tärkeitä nämä naishahmot ovat pienelle päähenkilölle, minkä tämä itsekin mainitsee tekstissä:

- (14) Niin kuin nyt nämä minun sääreni. Olen aina sanonut, ettei heidän tarvitsisi olla huolissaan. Tarkoitin siis Nanaa ja äitiäni. Ei minun kahden lähimmän ihmiseni tarvitsisi tästä asiasta nahistella. (Aidoo 2004, 70.)

Maami- ja *Nana*-sanat ovat myös hyvin tunnepitoisia, kenties hellyttäviä, termejä äidille ja isoäidille. Jos sanat olisi käännetty suomennoksessa johdonmukaisesti äidiksi ja isoäidiksi, henkilöhahmot olisivat todennäköisesti jääneet suomalaiselle lukijalle vieraammiksi. Siten suora lainaus puolustaa tässä tapauksessa erinomaisesti paikkaansa

Otonkosken (2004, 68) mukaan Ama Ata Aidoo kuvaa kirjallisessa tuotannossaan afrikkalaisen naisen osaa nyky-yhteiskunnassa. *Tyttö joka pystyy* -novellissa merkittävä asia on isoäidin, tyttären ja tyttärentyttären väliset suhteet. Isoäiti tuntuu olevan auktoriteetti nuorempien sukupolvien elämässä. Hän on myös hyvin suorasukainen puheissaan, kun taas hänen tyttärensä tuntuu varovan, mitä äidilleen puhuu, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi:

- (15) Maami: ”Äiti, miksi aina moitit Adjoan sääriä? Jos minulta kysyt...”
Nana: ”Ne ovat liian ohuet. Enkä kysynyt sinulta!”
”Joillain ihmisillä ei ole sääriä lainkaan”, äitini vielä yritti urheasti.

...

Aina noina hetkinä tiesin hänen äänestään, että äitini itki hiljaa sisällään. Nana ei koskaan kuullut mitään sisäisiä itkujä. Eikä se olisi Nanaa pysäyttänyt, vaikka olisi kuullutkin. (Aidoo 2004, 71.)

Novellin kolme päähenkilöä asuvat yhdessä ja ovat ehkä osittain siitä syystä läheisiä. Suomessa ei ole enää kovin yleistä, että sukupolvet asuvat yhdessä: lapset muuttavat usein nuorina pois kotoa ja perustavat ehkä myöhemmin oman perheen. Suomalainen ja esimerkiksi ghanalainen käsitys isovanhemmuudesta poikkeavat varmasti monin tavoin toisistaan, minkä voi mielestäni lukea myös tämän novellin rivien välistä. Siinä mielessä tällaiset erilaiset kuvaukset isovanhemmuudesta voisivat avata suomalaiselle tuoreita näkökulmia asiaan.

Värisyttävän näkökulman isovanhemman maailmaan antaa novelli *Tekayo*, jossa isoisä maksanhimonsa riivaamana surmaa oman lapsenlapsensa. Teon raakuutta jollakin tapaa lisää se, että tekijä on lapsen isoisä, johon lapsi intuitiivisesti luottaa. Jos edellä kuvatusta *Tyttö joka pystyy* -novellista tulee esiin erilaisuus suomalaiseen isovanhemmuuskäsitykseen, *Tekayossa* puolestaan korostuu teon universaali kammottavuus, sillä varmasti useimmissa yhteisöissä lapsenlapsen murha olisi tuomittava teko.

Myös *Verikostoissa* perhekäsitys ja perheen väliset suhteet tulevat mainituiksi useaan kertaan. Seuraavassa novellin kertojan kuvausta novellin alusta:

- (16) Oli vähättelevää sanoa, että isäni ja Phala-setä pitivät toisistaan. He käyttäytyivät kuin erottamattomat kaksoset. He kutsuivat toisiaan veljiksi. Vasta teini-ikäisenä sain kuulla, että tosiasialla Phala-setä ei ollutkaan oikea setäni. Hän ja isäni olivat tavanneet siinä kaivostyöläisten leirissä, jossa olin syntynyt ja vartunut. Jaoimme tulitikkuaskin kokoisen asunnon. Veljeni, siskoni ja minä kävimme koulua yhdessä Phala-sedän lasten kanssa. Olimme kuin yhtä suurperhettä. Kouluajkojen jälkeen useimmista veljistäni ja minusta tuli kaivostyöläisiä ja jäimme leiriin asumaan. (Zelega 2004, 46.)

Sedäksi ja veljeksi kutsutaan tässä henkilöä, joka ei ole verisukulainen. Onko niin, että suomeksi veljeen viittaavalla käsitteellä on suppeampi merkitys kuin tämän tapauksen malawilais-zimbabwelaisessa kontekstissa? Isovanhemmuus oli aiemmin tässä osiossa asia, joka koetaan suomalaisittain eri tavalla kuin novellin afrikkalaisessa ympäristössä. Sama koskee tämän lainauksen perusteella myös veljeyttä. Novellin keskivaiheilla kertoja menee naimisiin ”setänsä” tyttären kanssa.

- (17) ”Nyt olemme oikeita veljeksiä!” isämme ilmoittivat onnellisina häävastaanotolla.”
(Zelega 2004, 49.)

On kiinnostavaa, että lastensa avioliiton kautta isät tuntevat olevansa ”oikeita veljeksiä”: he kokevat avioliiton siteen ulottuvan myös heihin. Kun kyseiset miehet sitten muuttavat siirtolaisuuden ajan jälkeen takaisin omille seuduilleen kotimaahansa, heidän veljeytensä rikkoutuu. Kertoja on tässä vaiheessa muuttanut sedän luo, mitä ei oteta hyvin vastaan:

- (18) Isä ei ollut tyytyväinen päätökseeni, kun palasin lyhyelle vierailulle. Hän sanoi, että olin pettämässä oman väkeni.
”Mutta isä”, vastustelin, ”mehän asumme Phala-sedän luona. Hän on ’veljesi’, muistatko?”
”Phala-setä on OK. Mutta hänen väkensä ei ole. En luota heihin.” (Zelega 2004, 52.)

Ehkä novellin miesten on helpompi kokea veljeyttä vieraassa maassa, kun taas kotimaassa roolit muuttuvat. Ehkä jonkinlaiseen veljeyteen on tarve, kun on muukalaisena toisessa maassa. Suomen kielessäkin puhutaan esimerkiksi virkaveljistä tai aseveljistä: voidaanko veljiksi siis tulla yhteisten kokemusten kautta? Ja jos veljeyden tunne syntyy kivuttomasti, voidaanko se katkaista yhtä lailla kivuttomasti? Kääntäjälle afrikkalaisten tekstien suomentaminen saattaa usein aiheuttaa haasteita sukulaisuus- ja ihmissuhteita ajatellen. On haastavaa tuoda esille ihmisten väliset suhteet toisaalta siten kuin kirjoittaja on alun perin tarkoittanut, mikä ilmenee usein vain rivien välistä, ja toisaalta myös siten, että suomalainen lukija ne ymmärtäisi.

Sukulaisuuteen liittyy lisäksi monia erilaisia aspekteja, joissa on eroja mutta myös yhtäläisyyksiä kulttuurien välillä. Erot voivat olla henkisellä tai käytännön tasolla, mitä seuraavat esimerkit valaisevat. *Tekayossa* päähenkilö vetoaa pakkomielleessään kuolleeseen isoisänsä isään. Tekayolla on myös useita vaimoja.

- (19) - ... Okenyu, isoisäni isä. Auta minua! Auta minua! Tekayo aneli. ... Anna takaisin miehuuteni, jotta voin taas haluta vaimojani. (Ogot 2004, 254.)
(20) Vaikka Lakech oli jo ohittanut hedelmällisen iän eikä enää vierailut Tekayon majassa öisin, oli hän Tekayon ensimmäinen vaimo ja rakasti tätä. (Ogot 2004, 255.)

Suomessa ollaan periaatteessa yksiavioisia, vaikka käytännössä asiat voivatkin olla hieman toisin: on avioliiton ulkopuolisia suhteita ja toisaalta lienee myös niin sanottuja avoimia suhteita, joissa syrjähyppy ovat sallittuja. Erilaisten kumppanuussuhteiden käsitteleminen on monimutkainen asia kulttuurista riippumatta ja myös kulttuurin sisäisesti ja lisäksi yksilöiden käsitykset kumppanuudesta vaihtelevat suuresti. Kun kumppanuuden aihepiiriä käsitellään toisen kulttuurin

näkökulmasta, voidaan usein tavata erilaisia vieraita tapoja. *Tekayon* suomennoksessa moniavioisuus tulee esiin arkipäiväisenä asiana samoin kuin lähdetekstissä, mikä on mielestäni tässä tapauksessa onnistunut lähestymistapa. Vaikka aihe on ehkä suomalaiselle lukijalle vieras, siihen ei kiinnitetä sen enempää huomiota, ja näin novellin varsinainen aihe on pääasia.

Tekayon henkisyttä ja ajatusmaailmaa kuvaa hänen vetoamuksensa isoisän isään. Ensi kädeltä tätä asiaa on vaikea verrata suomalaiseen ajatusmaailmaan: meillä ei ole tapana vedota isovanhempiin tässä mielessä. Kysymys on vaikean pakkomielteen käsittelemisestä, ja voikin miettiä, kenen puoleen suomalainen voisi kääntyä pakkomielteisessä tilassa. Helposti nousee mieleen ammattiauttaja, joka osaisi käsitellä tällaista tapausta. Tosin Tekayon tapauksessa on kysymys sellaisesta asiasta, että useimmat ihmiset varmasti kauhistuisivat siitä kuullessaan. Se johtaakin ajatuksen siihen, kenelle tabu-ajatuksista voisi kertoa tulematta tuomituksi. Tämä kysymys lienee merkityksellinen kulttuurissa kuin kulttuurissa. Niinpä vaikka konkretian tasolla *Tekayon* maailma on kovin erilainen kuin Suomessa, yhtäläisyyksiä voi kuitenkin löytää, kun aihepiiriä jää pohtimaan. Erilaiset asiat voivat ilmentää samaa problematiikkaa.

Näitä asioita on vaikea pukea sanoiksi, mutta on kuitenkin tärkeää yrittää, sillä sitä kautta voimme löytää tärkeitä asioita kulttuurien sisäisistä ja välisistä yhtenevyyksistä ja eroista sekä kenties löytää myös uusia näkökulmia asiaan. Esimerkiksi puhumattomuus voisi Suomessa olla yhtä merkittävä asia kuin jossakin afrikkalaisessa yhteisössä, ja jos ajatuksiaan ei pääse purkamaan, seuraukset voivat olla traagisia. Puhumattomuus tulee esiin *Tekayon* lisäksi novellissa *Tyttö joka pystyy*, jossa pieni päähenkilö pohtii, puhuako omista ajatuksistaan toisille vaiko ei, ottaako riski joutua naurunalaiseksi. *Tyttö joka pystyy* -novelli päättyy seuraavasti:

(21) Mitä äitiini tulee, hän on taas ollut puhumaton, kuten yleensä. (Aidoo 2004, 75.)

Päähenkilön äitikin valitsee puhumattomuuden puhumisen sijaan. Suomalaista puhe-kulttuuria ajatellen näin voisi varmasti päättyä myös moni suomalainen novelli.

5.3. Erikoissanat ja afrikkalaisten kielten ilmeneminen

Kaikissa novelleissa on myös ilmiöitä, joita ei tapaisi Suomeen sijoittuvassa tekstissä. Yksi näistä on afrikkalaisen kielen ilmeneminen teksteissä. Afrikkalaiset kielet ilmenevät novelleissa kahdella tavalla: teksteissä viitataan eksplisiittisesti eri kieliin ja teksteissä on myös mukana sanastoa afrikkalaisista kielistä. Vastaan tulee myös erilaisia sanojen määritelmiä, jotka auttavat tekstin suomentamisessa, kun lähdeteksti sisältää pohdiskelua sanan merkityksestä sen omassa kontekstissa.

Verikostoissa kirjoittaja on pohdiskellut päähenkilöiden identiteettien kautta pakolaisuutta, siirtolaisuutta, afrikkalaisuutta ja zimbabwelaisuutta:

- (22) Isäni ja Phala-setä eivät koskaan pitäneet itseään maanpakolaisina. Se nimike oli varattu koulutetulle eliitille. Eivät he pitäneet itseään pakolaisinakaan. Pakolaiset olivat hätää kärsiviä ihmisiä, enimmäkseen naisia ja lapsia, jotka pakenivat sotaa ja nälänhätää. (Zeleza 2004, 46.)
- (23) Mutta kotimaan asiat pysyivät etäisinä, jonain sellaisena, joka ei tosiasiassa heitä koskettanut. Siirtolaisuus siirsi kirvelevät ongelmat etäämmäs. Niinpä siirtolaisuus, tuskallisine piirteineenkin, muodostui suojakilveksi. Se oli naamio, jonka takana he voivat uneksia ja piiloutua itseltään, välttää täyden vastuun ottamista omasta elämästään. (Zeleza 2004, 48.)
- (24) Myös Zimbabwessa tilanne oli muuttumassa. Ihmisistä oli tulossa kansallismielisempiä, vähemmän taipuvaisia pitämään itseään *afrikkalaisina* ja enemmän *zimbabwelaisina*. (Zeleza 2004, 48, korostus Zelezan.)

Koska novellin teema on siirtolaisuus tai pakolaisuus ja paluumuutto, tällaisten sanojen merkitys korostuu, ja sanojen pohtimiseen käytetään lähdetekstissä tilaa. Toisaalta tekstiä on siten helpompi suomentaa, kun käytettyjen sanojen merkitystä on pohdittu lähdetekstissä, mutta toisaalta on entistä tärkeämpää myös tiedostaa suomennettujen sanojen merkitysmaailma, jotta tulee käyttäneeksi sopivia termejä. Seuraavassa esimerkissä on puolestaan suorana lainauksena *machona*-termi, jota Zeleza käyttää englanninkielisessä lähdetekstissä:

- (25) He käyttivät meistä nimitystä *machona*, joka tarkoittaa kauan kadoksissa olleita ihmisiä. *Machona*-rooliimme kuului, että meidän odotettiin hukuttavan heidät lahjoihin vielä paljon runsaskätisemmin kuin siirtotyöläiset yleensä tekivät (Zeleza 2004, 51, korostus suomentaja Otonkosken.)
They called us *machona*, meaning the long lost people. As *machona*, we were expected to shower them with gifts, far more than the migrant labourers... (Zeleza 2000, 241.)

Tavallaan suomentajaa helpottaa, jos termiä ei ole lähdetekstissäkään käännetty vaan se on selitetty. Kaikenlaisissa teksteissä voidaan selittää sanoja tai sanojen erityismerkityksiä tietyssä kontekstissa.

Siten Ritva Leppihalmeenkin (2001) käänösstrategioissa esiintyneet selittäminen ja lisääminen eivät ole ainoastaan käänöskielen piirteitä.

Seuraavaksi paneudutaan afrikkalaisten kielten esiintymiseen muissa novelleissa. Aiemmin olen jo maininnut *Nielaisu*-novellissa esiin tulevan kukun kielen ja kieliopin. Kukat ovat siis heimo Sudanin ja Ugandan välisellä rajaseudulla ja kuku on heidän käyttämänsä kieli. Novellissa käytetään kukunkielistä virkettä:

(26) ”Mama, na wiwi!” (Äiti, se nielee!) (Liyong 2004, 129.)
”Mama, na wiwi!” (Mother, it is swallowing!) (Liyong 2000, 105.)

Virke on novellissa kukunkielisenä oletettavasti siksi, että kuten kirjoittaja toteaa novellin aluksi, ”tarina toimii vain kukun kieliopilla” (127). Samasta syystä käytettäneen myös *Tekayossa* afrikkalaisen kielen ilmaisua:

(27) ”*Atimo ang'o? Atimo ang'o?*” – Mitä olen tehnyt? Mitä olen tehnyt? (Ogot 2004, 259.)
”*Atimo ang'o? Atimo ang'o?*” – What have I done? What have I done? (Ogot 1998, 159.)

On kiinnostavaa huomioda, että molemmissa edeltävissä esimerkeissä afrikkalaisen kielen ilmausta seuraa lähdetekstissä englanninkielinen käänös. Tätä voi verrata yhteen kääntämisen keinoon: käytetään alkuperäiskielistä ilmaisua, jota seuraa käänös. Ritva Leppihalmeen (2001, 141) artikkelissa yksi realioiden kääntämisen keino on lähdekielisen elementin suora siirtäminen kohdekieleen. Kuten edeltävästä esimerkistä huomaamme, erikielinen ilmaus on tässä tapauksessa kuitenkin ollut läsnä jo lähdetekstissä, ja lisäksi ilmausta on seurannut lähdetekstissä käänös. Myös tästä esimerkistä siis huomaamme, että kääntämisen keinoja voidaan käyttää myös teksteissä, jotka eivät ole käänöksiä ainakaan kääntämisen perinteisessä merkityksessä. Toisen kielen ilmaisujen käyttäminen tekstissä on joskus tarpeen, vaikka kyse ei olisi käänöksestä. Toisaalta esimerkiksi Liyong kirjoittaa *Nielaisun* alussa, että tarina toimii vain kukun kieliopilla – onko hänen novellinsa siis käänös? Entä jos hän on kuitenkin tuottanut tekstin englanniksi ja ottanut siihen mukaan kukunkielisiä elementtejä? Afrikkalaisessa kontekstissa on joskus vaikea määrittellä, mikä on ”käänös” ja mikä ”lähdeteksti”. Tämä lienee itse asiassa usein vaikeaa missä tahansa kontekstissa.

Analysoimistani novelleista löytyi muitakin viittauksia, jotka liittyvät kieliin. *Verikostoissa* kertoja viittaa kielenkäyttöön yleisellä tasolla:

- (28) Kotioloissa puhuimme vanhempieni kieltä; muualla käytimme jotain paikallisista kielistä. (Zezeza 2004, 48.)

Tämän esimerkin mukaan tuntuu hyvin arkipäiväiseltä, että käytetään useita kieliä. Saman vaikutelman antaa seuraava esimerkki *Kynänkärjestä*:

- (29) Kuulin kuinka takanani kaksi miestä kiisteli ndelen ja englannin sekoituksella. (Ndlovu 2004, 240.)

Ajatuksen tasolla lienee helppo käsittää, että afrikkalaiset maat ovat yleensä monikielisiä ja useimmat afrikkalaiset osaavat useampaa kuin yhtä kieltä. Tämä asia on kuitenkin ehkä hankala muistaa käytännön tasolla, kun ajatellaan jokapäiväistä kanssakäyntiä, vaikkapa työntekoa, opiskelua ja kahvikeskusteluja eri kielillä päivän mittaan. Siksi kielet ovat aina ajankohtainen aihe afrikkalaisessa keskustelussa ja ne kannattaa ottaa huomioon myös suomennoksissa. Gugu Ndlovu nimeää yllä olevassa *Kynänkärjen* katkelmassa käytetyt kielet (ndelet ja englanti esimerkissä (29)), kun taas Paul Tiyambe Zezeza jättää mainitsematta kielet nimeltä esimerkissä (28). Nimeämällä kielet annetaan yksityiskohtaisempi kuva kyseisestä kohtauksesta, ja kielten mainitsematta jättäminen on mielestäni hieman epämääräinen ratkaisu. Nämä ratkaisut ovat kuitenkin novellien kirjoittajien itsensä tekemiä eikä niihin olisi helppo puuttua suomennoksessa. Paikannimien yhteydessä käsitelin sitä, että Zezeza ei maininnut novellissaan Malawiaa eksplisiittisesti. Tässä kohtaa käy ilmi, että hän ei mainitse myöskään käytettyjä kieliä nimeltä, joten hänen kohdallaan saattaisi olla kyse harkitusta käytännöstä käsitellä asioita yleisellä tasolla. Joka tapauksessa kieliasiat ovat seikkoja, joihin kannattaa tällaisissa tapauksissa kiinnittää huomiota. Jos kielet ovat tekstissä näkyvästi esillä, niillä on tekstissä varmasti jokin tarkoitus.

5.4. Suullisen kirjallisuusperinteen piirteet

Sukulaisuusosiossa lainasin *Tekayo*-novellin kohtaa, jossa päähenkilö vetoaa pakkomielteessään isoisänsä isään. Vamben (2004, 235) mukaan esi-isien palvonta ja yhteydet henkimaailman ovat afrikkalaisen oraalisuuden piirteitä, joten siinä mielessä *Tekayossa* tulee esiin suullisen

kirjallisuuden piirteitä. Novelli sisältää myös myyttisiä ja rituaalisia elementtejä, kuten seuraavasta esimerkistä käy ilmi. Siinä kylän mies pohtii, mikä on vienyt lapsen kylästä:

- (30) Aikansa tuumattuaan Aganda sanoi veljelleen: ”Ehkä se on joku pahansuopa eläin, jonka pahat henget ovat lähettäneet luoksemme.” (Ogot 2004, 258.)

Myös fantasia, legendat, vertauskuvat, sananlaskut, vitsit sekä kansan- ja eläintarinat kuuluvat suullisen kirjallisuuden piiriin, kuten olen esittänyt jo sivulla 12. *Tekayo* on ammentanut monia elementtejä tästä perinteestä. *Tekayon* lähdetekstin kerronta on myös paikka paikoin puhekielenomaista, sillä virkkeet ovat lyhyitä ja selkeitä. Useat virkkeet alkavat suomennoksessa rinnastuskonjunktioilla ”mutta” tai ”ja”, suorina käännöksinä lähdetekstin virkkeistä, jotka alkavat sanoilla ”but” tai ”and”.

- (31) But the spear never landed. (Ogot 1998, 152.)
Mutta keihäs ei koskaan irronnut hänen kädestään. (Ogot 2004, 251.)

- (32) And except for the sounds of mating birds... (Ogot 1998, 152.)
Ja lukuun ottamatta lintujen soidinääniä... (Ogot 2004, 251.)

Vaikka suomentaja on tässä toisaalta seurannut tarkasti lähdetekstin kulkua lisäten virkkeen alkuun ”mutta”- tai ”ja”-sanana, hän ei aina ole pyrkinyt samanlaiseen lyhyeen, puhekielenomaiseen ilmaisuun, jota lähdetekstissä käytetään. Yllä oleva virke (30) on suomennoksessa paljon pidempi kuin lähdetekstissä, ja virkkeessä (31) puolestaan käytetään suomennoksessa sanaa ”soidinäänet”, joka on hyvin kirjakielisen oloinen. Sama koskee mielestäni samassa novellissa käytettyä sanaa ”etäälle” (Ogot 2004, 250), jolla suomentaja on kääntänyt sanat ”a long way off” (Ogot 1998, 151). Sanavalinnoilla olisi voinut lisätä puhekielenomaisuutta, mikä on mielestäni tärkeä piirre tässä novellissa.

Nielaisussa on myös puhekielenomaisuutta. Novelli kerrotaan yksikön ensimmäisessä persoonassa, kertojan näkökulmasta, ja näin saadaan puhekielisyyden tuntua tekstiin. *Nielaisun* lähdetekstin virkerakenteet ovat paikoin samalla tavalla lyhyitä ja yksinkertaisia kuin *Tekayon*, paikoin puolestaan monimutkaisia:

- (33) In Africa it is famine time. Or rather, it was famine time in Africa. (Liyong 2000, 103.)
Afrikassa on nälänhätä. Tai paremminkin, Afrikassa oli nälänhätä. (Liyong 2004, 127.)

- (34) Retelling by those who are struck by its poetogenicness, its excitement of the intellect: how a conjuncture of elements goes to compose an event. (Liyong 2000, 104.)
Tarinan kertovat ne, joita tapahtumien runollisuus on koskettanut ja jotka tavalla tai toisella saavat kertomuksesta älyä haastavia jännitteitä: kuinka eri aineiden kohtaaminen rakentaa tapahtumain kulun. (Liyong 2004, 127.)

Esimerkissä (33) virkkeet ovat lyhyitä, esimerkin (34) virke on puolestaan pidempi, ja vaikka jälkimmäinen virke on jaettu kaksoispisteellä kahteen osaan, se on silti aika monimutkainen ilmaus. ”Poetogenicness” on tässä erityisen tärkeä sana (tai ei-sana, siinä mielessä, että se lienee kirjoittajan oma luomus eikä yleisesti käytössä oleva sana), sillä se kuvastaa ajatuksen ainutlaatuisuutta: ajatusta yritetään kuvata uudella sanalla. Puhekielessä on helpompi käyttää ”ei-sanoja” kuin kirjoitetussa kielessä, ja siksi tällainen sana voisi lisätä puhekielen tuntua. Poetogenicness-sanana voisi suomentaa ”runollisuus”-sanana sijaan esimerkiksi sanalla ”runouksellisuus”, joka kuvastaisi paremmin sanan ei-vakiintunutta luonnetta. Tällöin ”runouksellisuus”-sanana kohdalla olisi käytössä Ritva Leppihalmeen (2001) käänösstrategioista käänöslaina.

Ironisuuden, pilkkeen *Nielaisu*-novellin kirjoittajan silmäkulmassa voi aistia esimerkiksi novellin lopettavasta virkkeestä, joka on onnistuneesti suomennettu:

- (35) Siis, mikäli vanhemmat eivät opeta lapsiaan ilmaisemaan itseään tyhjentävästi ja mikäli vanhemmat eivät syvällisesti tutustu lastensa ilmaisemiin tarkoituksiin, saattavat he vielä ruokkia muitakin pytoneita juuri niillä samoilla lapsilla. (Liyong 2004, 130.)

Edellinen virke on myös vertauskuvallinen, sillä se sitoo vauvan syövän käärmeen puhumisen ja itseilmaisun opettamiseen. *Nielaisu* sitoutuu suulliseen perinteeseen monin tavoin: siinä on puhekielisyttä, vertauskuvallisuutta, myyttisyyttä, symboliikkaa ja eläintarinan aineksia sekä koomisuutta tai ironisuutta.

Tähän mennessä olen käsitellyt *Tekayon* ja *Nielaisu*n monia suulliseen kirjallisuusperinteeseen liittyviä piirteitä. Samantapaisia elementtejä voi tunnistaa muista tutkielmaan valituista novelleista. *Verikostoja* etenee nopeaan tahtiin, mikä lienee tavallista myös suullisessa kerronnassa, ja se kerrotaan yksikön ensimmäisessä persoonassa, kertojan näkökulmasta. *Kynänkärkikin* on kirjoitettu yksikön ensimmäisessä persoonassa, samoin *Tyttö joka pystyy*, jossa päähenkilön sääriä käsitellään hyvin symbolisella tasolla. Novellien aihepiirien symboliikkaan paneudutaan lisää seuraavassa

osiossa. Tämän osion lopuksi on tarpeen todeta, että suullisuus tai oraalisuus liittyy kulttuuriin ja kirjallisuuteen niin monin tavoin, että sitä on hankala pukea sanoiksi. Monet tekstien piirteet voidaan yhdistää suulliseen kirjallisuuteen, eikä siksi liene tarkoituksenmukaista sirpaloida tekstejä näiden kaikkien piirteiden käsittelyä varten. Tärkeintä olisi muistaa, että suullisuus on todella monin tavoin läsnä afrikkalaisissa teksteissä, kuten tässä osiossakin on huomattu, ja se ehkä antaa afrikkalaiselle tekstile oman erityisen mausteensa.

5.5. Aihepiirit

Kirjoittaminen lähtee omasta kokemuspiiristä. Kun aiemmin käsittelin tässä tutkielmassa analysoitavien novellien paikannimiä, kyse oli paikoista, joihin kirjoittajilla on oma kosketuspinta. Niin myös novelleissa käsitellään aiheita, jotka ovat kirjoittajilleen jollain tavalla omakohtaisia. Lauri Otonkoski on koonnut aineistona olevan novellikokoelman ja myös suomentanut useimmat kirjan teksteistä. Hän kirjoittaa kokoelman esipuheessa, että lähes jokaisen novellin taustalla on jokin yhteiskunnallinen epäkohta, mutta traagisuuden lisäksi mukana on huumoria, ja kaupunkiympäristön lisäksi on viidakkoa ja savanneja (Otonkoski 2004, 14). Tässä osiossa tarkastellaan novelleista nousevia yhteiskunnallisia teemoja.

Naisen ja tytön asema ja rooli ovat esillä novelleissa *Tyttö joka pystyy* sekä *Kynänkärki*. Novellit ovat naisten kirjoittamia, ja jo novellin nimi *Tyttö joka pystyy* (*The Girl Who Can*) herättää ajatuksia tytön ja naisen elämästä ja asemasta ja ehkä haastaa ajattelemaan, miksi tyttö ei pystyisi. Kuin ohimennen novellissa käsitellään sellaisia tärkeitä aiheita kuten tyttöjen ja naisten koulutuksen tarvetta ja hyödyllisyyttä, naisen ulkonäköön kohdistuvia vaatimuksia sekä naiselle ilmeisen automaattisesti annettavia rooleja vaimona, lasten synnyttäjänä ja äitinä. Kaikkien näiden monitahoisten pohjavirtausten lomasta on kuitenkin huomattavissa positiivisuus tyttöyttä ja naiseutta ajatellen:

(36) Nana: ”Ai ai, tiedätkös Kaya, kiitän Jumalaani siitä, että ensimmäinen lapsesi on tyttö.”
(Aidoo 2004, 71.)

Päähenkilön sääriin ja sitä kautta hänen fyysisiin edellytyksiinsä kohdistuva arvostelu tuntuu kuitenkin paikka paikoin melko rajulta:

(37) Maami: ”Äiti, miksi aina moitit Adjoan sääriä? Jos minulta kysyt...”
Nana: ”Ne ovat liian ohuet. Enkä kysynyt sinulta!” (Aidoo 2004, 71.)

Tämä sama esimerkki tuli esiin, kun käsittelin sukulaisuussuhteita ja isovanhemmuutta, ja Nana tuntuukin tässä novellissa omalla isoäidin auktoriteetillaan olevan se henkilö, jonka mielipiteellä on eniten merkitystä. Novellissa on tärkeä hetki, kun isoäiti alkaa käsittää, että Adjoa on hyvä juoksija ja että Adjoan ”liian pitkät ja liian ohuet” sääret voivat sittenkin olla hyödyksi. Tyttö tosiaan pystyy.

Kynänkärjen loppu ei ole yhtä onnellinen. Siinä abortin tehnyt Rachel joutuu lähtemään sairaalan voimakkaan verenvuodon vuoksi. Päällisin puolin novellin tytöt tuntuvat suhtautuvan aborttiasiaan kylmän viileästi, mutta pinnan alla he ovat järkyttyneitä. Novellissa kuvataan abortointi tarkasti, mutta raskauteen johtaneista tapahtumista novellissa ei kerrota. Sen sijaan novellista välittyy vahvasti se ero, joka on tyttöjen ja poikien välillä sukupuolisuhteessa: seuraukset voivat olla tytölle monella tapaa vakavat, jos ehkäisystä ei huolehdita. Raskaana olevia tyttöjä on helppo käyttää hyväksi heidän hädässään: novellissa lääkäri tutkii ensin raskaana olevan Rachelin ja lupaa tehdä abortin, mutta pitääkin sitten aborttirahat auttamatta tyttöä (243). Lääkäri uhkaa kutsua tilanteessa poliisin, mikä viittaa siihen, että abortin tekeminen olisi laitonta, mikä käy selkeämmin ilmi seuraavasta lainauksesta:

(38) ...kuulin avaimien kilinää oven ulkopuolelta. Katsoimme toisiamme ja jähmetyimme. Jos se olisi poliisi, joutuisimme kaikki vankilaan ainakin kymmeneksi vuodeksi. (Ndlovu 2004, 242.)

Rachel ei siis ole joutunut ainoastaan fyysiseen ja henkiseen hätätilanteeseen, hän on myös rikoksenteijä. Abortti aiheena on rankka ja rikollisuuden aspekti rankentaa sitä entisestään. Tässä novellissa tytön rooli ei ole helppo.

Myös *Tekayo* liittyy omalla tavallaan sukupuolirooleihin. Siinä suvun päämies tekee pakkomielteessään kammottavan teon ja tappaa lopuksi itsensä, ja asian tultua kyläläisten tietoon he haluavat karkottaa murhaajan pahoine henkineen pois kylästä. Näin mies menettää asemansa ja arvostuksensa yhteisössä. Tekayon vaimot kuvataan puolestaan ainoastaan suhteessa Tekayoon:

(39) Hänen vaimonsa pyyteli häntä odottamaan eväiden valmistumista, mutta Tekayo ei tästä piitannut. (Ogot 2004, 251.)

- (40) Hän ei edes tuntenut halua nuorta vaimoan kohtaan, joka nukkui hänen vierellään. Aamunkoitteessa vaimo palasi omaan majaan pettynään ja ihmetellen miksi vanhus ei häntä halunnut. (Ogot 2004, 252.)
- (41) Vaikka Lakech oli jo ohittanut hedelmällisen iän eikä enää vierailut Tekayon majassa öisin, oli hän Tekayon ensimmäinen vaimo ja rakasti tätä. (Ogot 2004, 255.)

Kun tulee kyse kylää kohdanneiden surmatöiden selvittämisestä, asiasta keskustelevat Tekayon pojat eivätkä esimerkiksi surmattujen lasten äiti ja isä. Miehen ja naisen rooleja kuvataan *Tekayossa* kaksijakoisesti, sillä toisaalta esimerkiksi kaikki aikuiset tekevät yhdessä töitä ja myös etsivät yhdessä kadonneita lapsia, toisaalta miesten ja naisten roolit poikkeavat novellissa kovasti toisistaan. Tekayon surmatekojen tullessa ilmi ”naiset ja lapset kirkuivat”, mutta ”miehet pysyivät vaiti” (Ogot 2004, 261). Sitten ”miehet ja naiset karjuivat yhteen ääneen”. On kiinnostavaa, miten välillä kuvataan koko yhteisön tekemisiä ja reaktioita, toisinaan taas joko miesten tai naisten tekemisiä ja reaktioita.

Seuraavaksi siirrytään muihin novelleissa esiintyneisiin teemoihin. *Verikostoissa* ”Phala-setä taas menetti työpaikkansa, koska hän oli tehtaansa ammattiyhdistysaktiiveja. Uusi hallitus kielsi ammattiliitot todeten, ettei niillä enää ollut vihollista jota vastaan kamppailla, nyt kun itsenäisyys oli saavutettu” (Zezeza 2004, 48). Ammattiyhdistysaktivismiin ei pitäisi olla syy työpaikan menettämiseen, mutta tämä on usein valitettavaa todellisuutta. Kuinka sitten suomalainen lukija näkee tämän työpaikan menetyksen, ottaako hän huomioon olosuhteet, jotka vallitsevat novellissa: ammattiyhdistysaktivismista johtunutta työpaikan menetystä on vaikea lähteä vastustamaan. Tässä tapauksessa Phala-setä joutuu sen sijaan lähtemään pakolaiseksi.

Pakolaisuus tai siirtolaisuus onkin *Verikostoissa* hallitseva teema:

- (42) ”Isäni ja Phala-setä eivät koskaan pitäneet itseään maanpakolaisina. Se nimike oli varattu koulutetulle eliitille. Eivät he pitäneet itseään pakolaisinakaan. Pakolaiset olivat hätää kärsiviä ihmisiä, enimmäkseen naisia ja lapsia, jotka pakenivat sotaa ja nälänhätää. He ajattelivat olevansa aivan tavallisia siirtotyöläisiä.” (Zezeza 2004, 46.)
- (43) My father and Uncle Phala never regarded themselves as exiles. That term was reserved for the educated elite. Nor did they regard themselves as refugees. Refugees were destitute people, mostly women and children, fleeing war and famine. They thought of themselves as ordinary migrant workers. (Zezeza 2000, 238.)
- (44) Tietenkin koin olevani kotoisin maasta, josta vanhempani olivat tulleet, vaikka en ollut siellä koskaan käynytäkään. Mutta tunsin myös voimakkaasti sitoutuneeni Zimbabween, synnyinmaahani. (Zezeza 2004, 48.)

Näistä lainauksista käy ilmi se, kuinka maastansa vapaaehtoisesti tai pakon edessä pois muuttaneissa on monenlaisia ihmisiä ja maastamuuttoon on hyvin erilaisia syitä. Ihmisten lokerointi siirtolaisiin ja pakolaisiin ei oikein riitä kattamaan ilmiöiden moninaisuutta. Novellin englanninkielisessä lähdeteoksessa (esimerkki 43) on käytetty termejä ”exile” ja ”refugee”, jotka eroavat toisistaan jo visuaalisesti enemmän ja ovat siinä mielessä kuvaavampia kuin suomennoksen ”maanpakolainen” ja ”pakolainen” (esimerkki 42), joiden välinen ero ei varmasti ole monelle lukijalle selvä.

Keskustelin itse eräänä päivänä mummoni kanssa siirtolaisuudesta ja siitä, kuinka hänen sukulaisiaan on aikanaan lähtenyt Amerikkaan. Joitakin tuli myöhemmin paluumuuttajina takaisin Suomeen. Siirtolaisuuden käsitteen suomalainen varmasti usein liittää Amerikkaan tai Ruotsiin muuttaneisiin suomalaisiin. Jos *Verikostojen* pakollinen maastamuutto ymmärretään samaan tapaan uuden työpaikan ja parempien elinolojen etsimiseksi, ei ajatella niinkään esimerkiksi tässä novellissa olennaisia poliittisia muutoksia ja niiden vaikutusta. Lisäksi pakolaisuuden kontekstissa suomalainen ajattelisi kenties, että afrikkalainen olisi muuttamassa Eurooppaan tai Amerikkaan, sillä tämä ilmiö on usein esillä esimerkiksi mediassa. Siten suomalainen ei välttämättä yhdistäisi pakolaisuutta tai siirtolaisuutta Afrikan maiden väliseen muuttoon. *Verikostoja*-novellissa kuitenkin pureudutaan siirtolaisuus-pakolaisuus-problematiikkaan melko syvällisesti, ja sitä kautta se luullakseni aukeaa myös suomalaisesta näkökulmasta.

Novelleissa tulee esiin muitakin asioita, joiden tulkinta saattaisi olla lisätiedoin helpompaa. Kun *Tyttö joka pystyy* -novellin Adjoa voittaa pitkine säärineen juoksukilpailussa pokaalin, Nana kantaa pokaalin kotiin selässään, ”niin kuin vauvat ja muut arvotavarat kannetaan” (Aidoo 2004, 75). Kathryn Linn Geurts (2002, 98–102) kirjoittaa, että lapsen kantaminen selässä on yleistä Länsi-Afrikassa. Hänen mukaansa länsiafrikkalaisessa ewen kielessä on ilmaus nimeltä *vikipakpa*, joka merkitsee selässä kantamista tai selkään sitomista, ja lapsen kantaminen selässä liittyy tässä ilmauksessa äidin ja lapsen välisen siteen vahvistumiseen, lapsen turvallisuuden ja kiintymyksen tunteiden voimistumiseen sekä lapsen ja hänen sukujuuriensa kiinteään yhteyteen (mts., 98–99). *Tyttö joka pystyy* -novellissa viitataan ohimennen selässä kantamiseen, kun arvotavaraa kannetaan selässä.

Nielaisussa äiti ja lapset lähtevät pitkälle taivallukselle keräämään ”hedelmällisen voipuun” pähkinöitä:

- (45) Pähkinän mehukas ulkokuori kelpaa syötäväksi. Ja siemenet tuodaan kotiin missä niistä puristetaan öljyä. Tällaisesta keräilystä heidän elämänsä nyt koostuu. (Eikä vain tämän yksinhuoltajaäidin. Kaikki tekevät nyt tätä samaa kaikkialla. Sateet ehtyivät ja istutukset kuihtuivat. Niinpä vain satavuotiset puut, kuten voipuu, kykenevät kukkimaan, kukoistamaan ja tuottamaan hedelmää ja siemeniä kuivuudesta huolimatta.) (Liyong 2004, 128.)

Novellissa kerrotaan lukijalle voipuun merkityksestä kuivalla seudulla: se pärjää myös kuivissa olosuhteissa ja tuottaa satoa. Voipuun viljelyyn keskittyvän The Shea Project -sivuston mukaan ugandalaista voipuuta voidaan hyödyntää monin tavoin sekä ravinnon että elannon hankkimisessa. Voipuu antaa hyvän sadon kuivuuden ja nälänhädän uhatessa ja sen hedelmä on myös pyhä aines monille voipuun kasvialueella eläville ihmisille. (The Shea Project.) Tämän asian selitys on tarpeen ainakin suomalaisesta näkökulmasta. Voisikin miettiä, missä tarkoituksessa lähdetekstin kirjoittaja on lisännyt tekstiin selityksen voipuusta. Ilmeisesti yksi syy on se, että ainakaan kaikkien lukijoiden ei voi olettaa tietävän voipuun ominaisuuksista ja merkityksestä. Selitys selventää kertomusta, ja koska selitys on läsnä lähdetekstissä, voipuu-asiasta ei tarvitse tehdä lisäselitystä suomennosta varten.

Suomalaista näkökulmaa ajatellen erityisen kiinnostava vertaus löytyy *Verikostoista*:

- (46) ...monipuoluejärjestelmä oli maalle jotain yhtä vierasta kuin talvi. (Zezeza 2004, 52.)
(47) ...multi-party politics were as foreign to the country as winter. (Zezeza 2000, 243.)

Suomessahan talvi on kaikkea muuta kuin vieras asia, samoin tuttu asia suomalaisille on monipuoluejärjestelmä, ja siksi tämä vertaus voi tuntua suomalaisesta osuvalta. Jos tällainen vertaus ymmärretään suomalaisin silmin, varmasti muunkin tekstin tulkitsemisessa suomalaisella kulttuurilla on oma roolinsa, ja siksi kannattaisi kiinnittää huomiota tekstien aihepiirien erityispiirteisiin. Useimmat tässä osiossa analysoiduista kohdista ovat ensi lukemalta selkeitä kohtia, mutta niiden tunnistaminen ja pohtiminen on hyödyllistä, sillä siten voidaan paremmin tiedostaa niiden erityislaatuisuus.

5.6. Analyysin yhteenveto

Tutkielmassani olen keskittynyt afrikkalaisiin englanninkielisiin novelleihin, niiden suomennoksiin sekä novelleista nouseviin erityispiirteisiin. Kun suomentamisprosessissa huomioidaan asiat, jotka voisivat muuten jäädä suomalaisille lukijoille epäselviksi tai kokonaan huomaamatta, voidaan parantaa suomennoksen laatua ja toisaalta myös edesauttaa positiivista lukukokemusta. Esimerkiksi afrikkalaisiin henkilönnimiin voi tutkielman analyysin mukaan liittyä paljon asioita, jotka tuovat nimelle merkitystä ja siten voivat olla tekstin kannalta merkityksellisiä. Afrikkalaisilla henkilöillä voi olla vaikkapa useampia nimiä, kuten suvussa kulkeva nimi ja kristillinen nimi. Nimiä voidaan myös ottaa käyttöön erilaisissa tilanteissa. Suomennoksissa voitaisiin siten lähestyä omista lähtökohdistaan afrikkalaisia henkilönnimiä, joiden roolit ovat erilaisia kuin suomalaisten nimien.

Gabriel Okara (1963, 185) toteaa esseessään, että sosiaaliset normit, asenteet ja arvot voivat näkyä missä tahansa sanassa, sanojen joukossa, lauseessa tai nimessä, oli kyse mistä tahansa afrikkalaisesta kielestä. Analysoimissani novelleissa tämä tuli esiin sekä erisnimien käytössä että sukulaisuussanojen ja aihepiirien yhteydessä. Myös suullisen kirjallisuuserinteen piirteet ja afrikkalaisten kielten ilmeneminen voivat heijastella Okaran mainitsemia normeja, asenteita ja arvoja. Siten mielestäni sosiaaliset normit, asenteet ja arvot voivat näkyä afrikkalaisten kielten lisäksi afrikkalaisen kirjoittajan englannin kielessä ja muissakin afrikkalaisten kirjoittajien käyttämissä kielissä.

Lähde- ja kohdetekstien kohderyhmien erot voisivat olla yksi tärkeä selittävä tekijä, kun ajatellaan analyysissa esiin tulleita piirteitä, ja tätä aihetta olisikin analyysin perusteella mielenkiintoista tutkia lisää. Afrikkalaiselle englanninkieliselle novellille on hankala hahmottaa selkeä kohderyhmä, sillä tekstiä voidaan hyvin lukea ympäri maailman eri kulttuuripiireissä ja toisaalta tekstin kirjoittajan kotimaassa monet ihmiset eivät osaa englantia. Saman tekstin suomennoksen kohderyhmän hahmottaminen on helpompaa, sillä suomeksi lukevien määrä on pieni. Niinpä kohderyhmiä voisikin verrata ainakin siinä mielessä, millainen suomenkielinen kohderyhmä *ei ole* verrattuna alati kasvavaan englantia lukevaan kohderyhmään.

Vaikka globalismin aikakaudella maailma koko ajan tietyllä tavalla pienenee ja tietoa on saatavilla enemmän ja enemmän, suomalaisen kosketuspinta Afrikkaan lienee usein aika pieni. Voisi siis

olettaa, että on hyvin perusteltua liittää Afrikan kartta tämän tutkielman kohteena olevaan novellikokoelmaan. Voisi myös olettaa, että esimerkiksi Malawin historia on harvalle suomalaiselle niin tuttua, että hän osaisi ensi lukemalta yhdistää *Verikostoja*-novellin tapahtumat Malawiin. Edelleen voisi olettaa, että harva suomalainen tietää kovin paljon afrikkalaisista nimenantotavoista, heimojen elintavoista tai suullisen kirjallisuuden roolista afrikkalaisissa kulttuureissa. Tällaiset asiat voivat tuntua vierailta tutkielmassa analysoiduissa viidessä novellissa, mutta välttämättä se ei haittaa lukukokemusta, päinvastoin. Lukija ehkä perehtyy tekstiin paremmin, jos se herättää hänessä uudenlaisia ajatuksia. Sitä paitsi välttämättä englanninkielinen lukija ei ole perehtynyt yllä mainittuihin aiheisiin sen paremmin kuin suomenkielinen.

Silti analysoituihin suomennoksiin voisi ajatella toisenlaisia ratkaisuja tiettyihin ongelmakohtiin. Apuna voisi käyttää Ritva Leppihalmeen (2001) käännösstrategioita ja niiden monipuolista hyödyntämistä. Vaikka esimerkiksi *Nielaisu* on tutkielman analyysin perusteella melko suoraan käännetty, voisi muidenkin käännösstrategioiden hyödyntäminen parantaa tekstin laatua vaikkapa sanaa ”poetogenicness” suomennettaessa. *Tekayokin* on hyvin suoraan käännetty, mutta toisaalta esimerkiksi sana- ja lausetasolla kaikki ratkaisut eivät vastaa lähdetekstin suullista kirjallisuutta jäljittelevää tyyliä, kun esimerkiksi ”mating birds” -ilmaisuu on suomennettu käyttäen sanaa ”soidinäänet”. Leppihalme (2001, 140) puhuu artikkelissaan globaaleista ja paikallisista käännösstrategioista: globaali strategia käsittää koko tekstin ja paikallista strategiaa sovelletaan puolestaan yksittäisiin kohtiin tekstissä. Paikallinen strategia valitaan sen mukaan, mikä on kääntäjän globaali strategia tekstin kääntämisessä (mts., 140). Tämän tutkielman analyysissä tuli useaan kertaan esiin, että novellien suomennokset seuraavat melko suoraan lähdetekstiä ja sen ilmaisuja. Tässä suhteessa suomennoksissa olisi kuitenkin vielä parantamisen varaa, jotta globaali strategia olisi yhtenäisempi. Esimerkiksi ”mating birds”- ja ”poetogenicness” -ilmaisuja kohdalla paikallinen strategia ei vastaa käännösten globaalia strategiaa, jonka mukaan suomennokset ovat useimmiten melko suoraan ja uskollisesti käännettyjä.

Ritva Leppihalmeen (2001) käännösstrategioiden valossa voidaan tarkastella myös niitä lyhyitä kirjailijaesittelyjä, jotka edeltävät jokaista novellisuomennosta Lauri Otonkosken kokoelmassa. Leppihalme (2001, 143–144) määrittelee lisäksi sellaiset tekstinosat, jotka eivät ole osa varsinaista suomennosta. Kirjailijaesittelyt voisivat hyvinkin kuulua tähän kategoriaan, sillä ne eivät

ole osa varsinaista suomennosta, mutta antavat sille tärkeää taustatietoa. Esimerkiksi Zelezan *Verikostoja*-novellin yhteydessä Malawi-maannimi mainitaan ainoastaan esittelytekstissä.

Ritva Leppihalmeen (2001) käännösstrategiat antavat eväitä käsitellä teksteistä nousevia erilaisia käännösongelmia, mutta entä suomennosten analyysissä esiin noussut laajempi kulttuurinen perspektiivi? Gyasi (1999, 81) kirjoittaa kulttuurin olevan läsnä monen afrikkalaisen kirjailijan teoksissa, ja siksi afrikkalaisen kirjallisuuden kääntämiseen eurooppalaisille kielille liittyy omat erityiset ongelmansa. Englannin kielen käyttö afrikkalaisessa tekstissä tuo tähän asetelmaan vielä yhden muuttujan lisää. Niinpä afrikkalaisen teoksen suomentamisessa tulisi ottaa huomioon lähdetekstin erityispiirteet ja kulttuuri- ja kielellinen tausta varsinkin silloin, jos lähdeteksti on kirjoitettu eurooppalaisella kielellä, esimerkiksi englanniksi. Tämän tutkielman analyysissä on noussut esiin erilaisia afrikkalaisten novellien erityispiirteitä eri tekstin tasoilla, sanastosta ja nimistöä aihepiireihin ja muihin kulttuurisidonnaisiin seikkoihin. Lähdetekstin syntyyn on vaikuttanut sen moninainen kieli- ja kulttuuritausta, mikä luo osaltaan korkeat vaatimukset myös hyvälle suomennokselle.

Apuna tämän laajan tekstiin liittyvän perspektiivin hahmottamisessa voi käyttää Maria Tymoczkon (2006, 13–32) ajatuksia käännöstieteellisen tutkimuksen spektrin laajentamisesta. Tässä tutkielmassa analysoidut novellit ovat sellaisten henkilöiden kirjoittamia, jotka ovat monikielisiä. Jos ajatellaan kääntämistä hyvin kattavassa merkityksessä, heidän novelliensa voisi ajatella olevan englanninkielisiä käännöksiä heidän kulttuuristaan. Tällöin käännös ei tapahtuisi kulttuuripiirien välillä vaan yhden kulttuuripiirin sisällä. Tätä myös Tymoczko (2006, 16–17) käsittelee korostaen erilaisten yhteisöjen monikielistä luonnetta, joka vaikuttaa yhteisöjen sisäiseen kanssakäymiseen ja kääntämisen rooliin yhteisöjen sisäisenä toimintana. Gyasi (1999, 80–81) koskettaa samaa teemaa pohtiessaan afrikkalaisen kulttuurin kääntämistä eurooppalaiselle kielelle.

Tässä tutkielmassa analysoidut tekstit ovat kirjoitettuja tekstejä. Tymoczko (2006, 17) viittaa sen sijaan siihen, että useimmissa kulttuureissa suullisella kulttuurilla on ollut ja on edelleen tärkeä merkitys. Afrikkalaisessa kontekstissa suullisella kirjallisuudella on erityisen tärkeä merkitys, mikä nousi esiin myös tutkielman analyysissä: suullisen kirjallisuuden vaikutteita saattoi löytää kaikista novelleista. Niinpä voisi ajatella, että afrikkalaista novellia käännettäessä olisi tärkeää olla tietoinen

suullisen kirjallisuuden merkityksestä, mikä voi näkyä esimerkiksi kielenkäytössä ja ilmaisukeinoissa.

Tymoczko (2006, 17–18) viittaa lisäksi kirjoitettujen tekstien kategorisoinnin ongelmiin: tekstityypit voivat vaihdella hyvinkin paljon eri kulttuuripiirien välillä. Tässä tutkielmassa analysoiduista novelleista erityisesti *Nielaisu* on ilmaisukeinoiltaan ja tyyliltään hankalasti luokiteltavissa, kun ajatellaan sen humoristista otetta, nopeaa etenemistä ja syvälliseltä tuntuvaa mietiskelyä tarinankerronnan luonteesta. Analyysissä tuli esiin, että monet suullisen kirjallisuuden piirteet ovat läsnä *Nielaisussa*, ja ehkä novelli sijoittuisi sellaiseen luokkaan, joka on jossakin suullisen ja kirjallisen tekstin välimaastossa. Ensin sellainen luokka pitäisi kuitenkin luoda.

Tymoczko (2006, 26) kirjoittaa myös erilaisista kääntäjistä, jotka ovat oppineet taitonsa joko kouluttautumisen tai kokemuksen tai molempien kautta. Nämä ajatukset on helppo yhdistää mihin tahansa kulttuuriin, sillä kääntäjillä ympäri maailman on mitä moninaisimpia taustoja. Kääntäjät myös tekevät työtänsä erilaisissa projekteissa, joten kääntäjän ammatin rajaaminen yksin tekstinsä parissa työskenteleviin henkilöihin ei kuvaa todellisuutta. Tymoczkon ajatuksien ytimenä on se, että mielikuvaa kääntäjän ammatista ei tule rajata pelkästään työtapojen tai koulutuksen perusteella, vaan tulee olla avoin erilaisille toimintakulttuureille. Vaikka tämä ajatus ei vielä ole ollut tutkielmassani selkeästi esillä, se kannattaa huomioida tässä siinä mielessä, että sen soveltaminen afrikkalaisessa kontekstissa tuntuisi olevan tärkeää: esimerkiksi tässä tutkielmassa käsiteltyjen novellien kirjoittajat voisivat toimia kääntäjinä, vaikka heillä ei siihen tähtäävää koulutusta olekaan. Ainakin Taban Lo Liyong onkin kääntänyt englanniksi Okot p'Bitekin acholinkielisen eepin teoksen ”Wer pa Lawino” (Liyongin englanninkielinen käännös ”The Defence of Lawino”).

Diasporat ja alituinen liikkuminen tai siirtyminen paikasta toiseen ovat myös Tymoczkon (2006, 26) mukaan tärkeitä näkökohtia kääntämistä ajatellen, sillä niiden tutkimuksen kautta voidaan paremmin ymmärtää kulttuurista synkretismiä ja hybridiä rajakulttuuria. Robinson (1997, 25) kirjoittaa, että jälkikoloniaalisessa kokemuksessa on kysymys kielen sopeutumisesta suhteessa omaan itseensä ja olinpaikkaan. Aihepiirinä siirtolaisuus, pakolaisuus ja sopeutuminen tulivat tämän tutkielman novelleista näkyvimmin esille *Verikostoissa*, joka keskittyi pakolais-siirtolaisidentiteetin kuvaamiseen. Pelkästään tässä yhdessä novellissa nousivat pinnalle paikasta toiseen siirtymisen monet aspektit. Samalla voisi pohtia, olisiko paikallaan siirtyä pois päin dualistisesta jaottelusta

pakolaisiin ja siirtolaisiin, sillä on olemassa hyvin monenlaisia ihmisten liikkumiseen johtavia tilanteita ja lisäksi ihmiset, jotka ovat maahanmuuttajia, ovat samalla myös maastamuuttajia. Erilaiset kuvaukset tästä aihepiiristä voivat auttaa laajentamaan näkemystä liikkumisesta ja sen syistä ja seurauksista.

Kääntämisen alan tutkimuskohteen laajentaminen ja lähde- ja kohdetekstien välisen suhteen laajentaminen on Tymoczkon (2006, 26–30) artikkelin mukaan tärkeää. Ehkä laajemmassa käsityksessä voitaisiinkin ottaa juuri afrikkalaiset kääntämisen muodot paremmin huomioon. Tymoczkolle (2006, 26–27) kääntäminen-sana on klusteri-käsite, joka kattaa koko kääntämisen alan erilaisissa mahdollisissa muodoissaan. Suullisen kirjallisuuden merkityksen huomioiminen afrikkalaisten tekstien kääntämisen kontekstissa voisi olla yksi suuntaus, jota tämän tutkielman analyysin pohjalta kannattaisi tutkia lisää.

Analyysin pohjalta nousee myös muita kiinnostavia jatkotutkimuksen kohteita. Sivulla 20 mainittiin ajatus siitä, että olisi kiinnostavaa tutkia, kuinka kääntäjät kokevat afrikkalaisten englanninkielisten tekstien kääntämisen. Ehkä tässä tutkielmassa esiin tulleet seikat voisivat olla avuksi käänösprosessin aikana. Lisäksi olisi kiinnostavaa tutkia Lauri Otonkosken kokoelmateoksen muita novelleja, myös ranskasta ja portugalista käännettyjä, ja katsoa, toistuvatko tutkielman analyysin teemat niissäkin. Toisista novelleista voisi nousta muitakin kiinnostavia аспекteja. Tutkielman tutkimuksen kohteen laajentaminen ylipäänsä afrikkalaisesta englannista suomennettuihin teksteihin olisi varmasti hedelmällistä. Tutkimuksen kohteita olisi kiinnostavaa laajentaa sellaisiin suomennoksiin, joiden lähdekielenä on käytetty kotoperäistä afrikkalaista kieltä.

Suomentaja Lauri Otonkosken (2003) mukaan tässä tutkielmassa materiaalina käytetty novellikokoelma on ”valikoima afrikkalaista kokemusta niin kuin afrikkalaiset kirjailijat sitä kuvaavat” (10). Hän jatkaa, että teoksessa ”voimme alati nähdä kulttuurien välisiä yhdistäviä ja erottavia tekijöitä” (mts., 11). Tässä tutkielmassa olen halunnut valottaa tarkemmin näiden kulttuurien välisten yhdistävien ja erottavien tekijöiden luonnetta ja sitä kautta tuoda esiin myös tekstien moniulotteisuutta. Kulttuurien välillä on eroja, mutta toisaalta on myös yhdistäviä tekijöitä. Erot ja samankaltaisuudet ovatkin yksi näkökulma, jonka kautta tämän tutkielman teemoja tarkasteltiin. Tämän dualistisen näkökulman avulla paljastuu se, että loppujen lopuksi erilaisia

asioita voidaan tarkastella sekä erilaisuuden että samankaltaisuuden kautta. Kysymys on näkökulman valinnasta.

Yksi novellien kaikkiin teemoihin liittyvä, yhdistävä aspekti on yhteisöllisyys, josta on viime aikoina puhuttu paljon suomalaisessa mediassa. Voisiko se olla yksi asia, joka vaikuttaa monin tavoin kulttuuriin ja kokemuksiin? Ehkä yhteisöllisyys-sanaan sisältyy suuri osa niistä piirteistä, joita tässä tutkielmassa pohdin: afrikkalainen yhteisöllisyys on kaikei jotain muuta kuin suomalainen yhteisöllisyys. Voisiko peräti sanoa, että Afrikassa yhteisöllisyys on usein samassa asemassa kuin Suomessa yksilöllisyys? Ehkä ei, mutta jokin totuuden siemen tuossa toteamuksessa kuitenkin piilee. Yhteisöllisyys liittyy sukulaisuuteen, kielenkäyttöön, nimistöön ja suullisen kirjallisuuserinteen säilymiseen. Yhteisöstä yksilö saa juurensa. Voisiko ajatella, että afrikkalaisella on laajempi juuristo kuin suomalaisella, mikä näkyisi myös kerronnassa?

6. Päätelmiä

Yhtenä virikkeenä tämän tutkielman synnyssä olivat erilaiset tutkimukset, joita afrikanenglannin varianteista on tehty. Esimerkiksi ghanalaisen Ama Ata Aidoon novelli *Tyttö joka pystyy* ei kuitenkaan analyysiin nojaten välttämättä olisi ghanalainen englantinsa perusteella vaan tekstissä ilmenevien, lähinnä kulttuuristen seikkojen perusteella. Ghanalaisuus näkyy myös kerrontatavassa ja -tyylissä: asia ilmaistaan englanniksi mutta ghanalaisella otteella. Tekstin ghanalaisuus on jossakin pintaa syvemmällä, ja siksi siitä ei ole helppoa saada kiinni.

Analysoitujen novellien lähdetekstit olivat kieliasultaan melko yleiskielisiä ja ymmärrettäviä ajatellen lukijoita, joiden taustat voivat olla hyvinkin erilaiset. Analyysissä keskityttiin seikkoihin, joista useat saattoi poimia suomennoksista, vaikka lähdetekstiä ei olisi ollut saatavilla. Myös useimmat esimerkit ovat suomennoksista. Toisaalta kaikkien esimerkkien kohdalla on taustatyönä tarkasteltu sekä lähde- että kohdetekstejä. Sivun 6 Chinua Acheben (1975, 433) lainausta mukaillen, englannin kielen ilmaisukyky näyttäisi riittävän afrikkalaisen kokemuspiirin kantamiseen. Tästä tutkielmasta voisi ehkä vetää sen varovaisen johtopäätöksen, että eroja ei välttämättä ole kielen vaan ajatuksen tasolla: usein englantia pystyy ilmaisemaan sen, mitä kirjoittaja on halunnut sanoa, mutta ilmaisuun tulee käyttää selityksiä, määritelmiä ja vierassanoja, kenties hieman enemmän tai laajemmin kuin angloamerikkalaisessa kirjallisuudessa. Siksi on tärkeää hyödyntää suomen kielen kaikki ilmaisukyky afrikkalaista tekstiä suomennettaessa.

Lukeminen ei saa olla hankalaa kahlaamista asiasta toiseen (Vehmas-Lehto 1999, 55). Kuitenkin uudet ajatukset voivat itsessään olla hankalia sulattaa, ja siksi lukeminen voi tuntua vaikealta: kyse voi olla ajatustason monimutkaisuudesta eikä kielitason ongelmista. Jos lukeminen pysähtyy, se voi olla hyvä asia: omat aivot lähtevät liikkeelle. Kuten Cheyfitzkin kirjoittaa (Robinsonin 1997, 69 mukaan), kielten välillä ilmeneviä käännösongelmia on olemassa myös minkä tahansa kielen sisällä, ja siinä mielessä koloniaaliseen käännösongelmien käsittelyyn liittyisi oman kielen sisäisten ristiriitojen projisointi kielten väliseen kommunikaatioon. Kääntäminen tutkimuksen alueena on Robinsoninkin (1997, 79) mukaan mahdottoman monimutkainen, kun ajatellaan siihen liittyviä sosiaalisia, kulttuurisia, taloudellisia ja poliittisia näkökantoja. Monimutkaisuudesta ja vaikeudesta huolimatta voimakas kannustin kääntämisen tutkimukseen on mahdollisuus ymmärtää kääntämistä

erilaisissa konteksteissaan ja kääntämisen vaikutusta kulttuurien muotoutumiseen sekä kulttuurien sisäisesti että niiden rajapinnassa.

Ovidi Carbonell Cortés (2006, 43) kysyy, missä määrin on oikeutettua välittää sitä uutuuden ja/tai kulttuurisen etäisyyden tuntua, joka on aina läsnä, kun on kysymys vierasmaalaisesta tekstistä. Missä määrin uutuuden tuntua tarvitaan ja milloin uutuus muuttuu eksotiikaksi? Kaikkea ei tarvitse selittää mutta kaikkea ei myöskään aina selittämättä ymmärrä, ja siksi onkin tärkeää tiedostaa erilaisten tekstien taustat ja kääntämisen mahdollisuudet suomentamisessa. Jotta voi päättää, selittääkö jotain vai jättääkö selittämättä.

Tutkimusaineisto

Research material

Aidoo, Ama Ata. *The Girl who Can*. Teoksessa Vera, Yvonne (toim.), 1999. 7-13. Suomennos

Otonkoski, Lauri. *Tyttö joka pystyy*. Teoksessa Otonkoski, Lauri (toim.), 2004. 69-75.

Liyong, Taban Lo. *The Big Swallow*. Teoksessa Gray, Stephen (toim.), 2000. 103-105. Suomennos

Otonkoski, Lauri. *Nielaisu*. Teoksessa Otonkoski, Lauri (toim.), 2004. 127-130.

Ndlovu, Gugu. *The Barrel of a Pen*. Teoksessa Vera, Yvonne (toim.), 1999. 148-158. Suomennos

Otonkoski, Lauri. *Kynänkärki*. Teoksessa Otonkoski, Lauri (toim.), 2004. 237-247.

Ogot, Grace. *Tekayo*. Teoksessa Larson, Charles R. (toim.), 1998. 125-137. Suomennos Otonkoski,

Lauri. *Tekayo*. Teoksessa Otonkoski, Lauri (toim.), 2004. 249-262.

Zezeza, Paul Tiyambe. *Blood Feuds*. Teoksessa Gray, Stephen (toim.), 2000. 237-245. Suomennos

Otonkoski, Lauri. *Verikostoja*. Teoksessa Otonkoski, Lauri (toim.), 2004. 45-57.

Aineiston julkaisukokoelmat

Sources of publication for the material

Gray, Stephen (toim.). 2000. *The Picador Book of African Stories*. London: Macmillan Publishers Ltd.

Larson, Charles R (toim.). 1998. *Under African Skies: modern African stories*. Edinburgh: Payback.

Otonkoski, Lauri (toim.). 2004. *Ilon ja kivun kääntöpiiri – afrikkalaisia novelleja Saharasta etelään*.

Helsinki: WSOY.

Vera, Yvonne (toim.). 1999. *Opening Spaces. Contemporary African Women's Writing*. Portsmouth:

Heinemann.

Lähdeluettelo

Bibliography

- Achebe, Chinua. 1994. *Named for Victoria, Queen of England*. Teoksessa Ashcroft, Bill (toim.). *Post-Colonial Studies Reader*. London, UK: Routledge. 190-193.
- Achebe, Chinua. 1975. *The African Writer and the English Language*. Teoksessa Burke, Lucy; Crowley, Tony; Girvin, Alan (toim.). 2000. *The Routledge Language and Cultural Theory Reader*. London, UK: Routledge. 427-433.
- Agyekum, Kofi. 2006. *The Sociolinguistic of Akan Personal Names*. Nordic Journal of African Studies. Volume 15. Issue 2. 206-235.
- Appiah, Kwame Anthony. 1993. *Thick Translation*. Teoksessa Venuti, Lawrence (toim.). 1999. *Translation Studies Reader*. Florence, Kentucky: Routledge. 417-429.
- Bassnett, Susan. 1995. *Teoksesta toiseen : johdatus kirjallisuuden kääntämiseen*. Tampere: Vastapaino.
- Bokamba, Eyamba G. 1992. *The Africanization of English*. Teoksessa Kachru, Braj B. (toim.), 1992. 125-147.
- Carbonell Cortés, Ovidi. 2006. *Misquoted Others. Locating Newness and Authority in Cultural Translation*. Teoksessa Hermans, Theo (toim.), 2006. 43-63.
- Cheney-Coker, Syl. 2004. *Konsertti*. Suomennos Lauri Otonkoski. Teoksessa Otonkoski, Lauri (toim.). 2004. 143-145.
- de Bruijn, Esther. 2006. *Problematic Pidginizations: Who Can Accept Ghanaian English?* Copyright 2006.
URL: <<http://www.chass.toronto.edu/~cpercycourses/6362-debruijn.htm>>.

- Duke, Lynne. 2006. *Kenyan novelist Ngugi wa Thiong'o writes truth to power, speaking a language it can understand. Trouble is, sometimes power answers back*. Ngugi wa Thiong' on haastattelu Washington Post -lehdessä. Internet-versio. 17.9.2006.
- Encyclopedia of World Literature in the 20th Century*. 1999. Volume 1: A-D. Volume 2: E-K. Volume 3: L-R. Volume 4: S-Z. Farmington Hills: St James Press.
- French, Howard W. 2007. *Letter from Africa: Africa looks back on its pioneering leaders*. International Herald Tribune. Internet-versio. 18.5.2007. URL:<
<http://www.iht.com/articles/2007/05/18/news/letter.php>>.
- Geurts, Kathryn Linn. 2002. *Culture and the Senses: Embodiment, Identity, and Well-Being in an African Community*. University of California Press.
- Gyasi, Kwaku A. 1999. *Writing as Translation: African Literature and the Challenges of Translation*. *Julkaisussa Research in African Literatures*. Volume 30, Issue 2. The Indiana University Press. 75-87.
- Hermans, Theo (toim.). 2006. *Translating Others*. Volume 1. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Hodgson, Martin. 2006. *The Birkenstocks: A story of sandals, scandals and cellulite, in which an ex-husband and wife go to war over feet*. The Independent UK Online. 2.4.2006. URL: <<http://www.independent.co.uk/news/uk/this-britain/the-birkenstocks-a-story-of-sandals-scandals-and-cellulite-in-which-an-exhusband-and-wife-go-to-war-over-feet-472450.html>>.
- James, Wendy. 2008. *Sudan: Majorities, Minorities, and Language Interactions*. Teoksessa Simpson, Andrew (toim.). 2008. *Language & National Identity in Africa*. Oxford University Press. 61-78.
- Jänis, Marja. 2001. *Kääntämisen laatu*. Teoksessa Oittinen, Riitta; Mäkinen, Pirjo (toim.). 2001. *Alussa oli käänös*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy. 67-81.

- Kachru, Braj B. (toim.). 1992. *The Other Tongue. English across cultures*. Second edition. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Kamwendo, Gregory. 2003. *Is Malawi guilty of spoiling the Queen's language?* English Today 74, Volume 19, Issue 2. 30-33.
- Kembo-Sure. 2003. *The Democratization of Language Policy. A Cultural-Linguistic Analysis of the Status of English in Kenya*. Teoksessa Mair, Christian. 2003. *The Politics of English as a World Language*. Rodopi. 247-266.
- Koskennurmi-Sivonen, Ritva. 2007. *Grounded Theory*.
URL: <<http://www.helsinki.fi/~rkosken/gt.html>>.
- Kuortti, Joel. 2007. *Jälkikoloniaalisia käännöksiä*. Teoksessa Kuortti, Joel; Lehtonen, Mikko; Löytty, Olli (toim.). 2007. *Kolonialismin jäljet*. Helsinki: Gaudeamus. 11-26.
- Lass, Roger. 2002. *South African English*. Teoksessa Mesthrie, Rajend. *Language in South Africa*. Cambridge: Cambridge University Press. 104-126.
- Leppihalme, Ritva. 2001. *Translation Strategies for Realia*. Teoksessa Hartama-Heinonen, Ritva; Kukkonen Pirjo. 2001. *Mission Vision Strategies Values*. Helsinki: Helsinki University Press. 139-148.
- Luffin, Xavier. [no date] *Overview of Contemporary Sudanese Literature*. Translated by Elizabeth Miller. Université Libre de Bruxelles. Luettu 30.4.2009.
URL: <stic.ulb.ac.be/rls/english-navigation/overview-of-contemporary-sudanese-literature>.
- Löytty, Olli. 1994. *Niilin lähteillä — tutkimusmatka länsimaiseen Afrikka-diskurssiin*. Teoksessa Kylmänen, Marjo (toim.). 1994. *Me ja muut: kulttuuri, identiteetti, toiseus*. Tampere: Vastapaino. 113-130.

- Makoni, Sinfree B; Dube, Busi; Mashiri, Pedzisai. 2006. *Zimbabwe Colonial and Post-Colonial Language Policy and Planning Practices. Current Issues in Language Planning*. Volume 7, Issue 4. 377-414.
- Mazrui, Alamin M. 2004. *English in Africa: After the Cold War*. Clevedon: Multilingual Matters Limited.
- Nelson, Cecil L. 1992. *My Language, Your Culture: Whose Communicative Competence?* Teoksessa Kachru, Braj B. (toim.), 1992. 327-339.
- Okara, Gabriel. 1963. *African Speech... English Words*. Teoksessa Kellman, Steven G (toim.). 2003. *Switching Languages: Translingual Writers reflect on Their Craft*. University of Nebraska Press. 185-188.
- Otonkoski, Lauri (toim.). 2004. *Ilon ja kivun kääntöpiiri – afrikkalaisia novelleja Saharasta etelään*. Helsinki: WSOY.
- Paasonen, Ulla. 2001. *Käännöskirjaa valitsemassa*. Kulttuurinen yksipuolisuus suomennetun kaunokirjallisuuden valinnoissa. Pro Gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Huhtikuu.
- Pahta, Päivi. 2004. *Englanti – maailmankieli*. Julkaisussa *Tieteessä tapahtuu* 5/2004. 8-12.
- Perfect fit in two widths*. [no date] Two widths - symbol for the original Birkenstock®-Footbed. Official BIRKENSTOCK Website Germany.
URL: < http://www.birkenstock.de/birkenstock/index_e1280.html>.
- Robinson, Douglas. 1997. *Translation and Empire*. Postcolonial Theories Explained. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Rosman, Abraham; Rubel, Paula G. 2003. *Are Kinship Terminologies and Kinship Concepts Translatable?* In Rosman, Abraham; Rubel, Paula G. (toim.). 2003. *Translating*

Cultures: Perspectives on Translation and Anthropology. New York: Berg Publishers. 269-283.

Schneider, Edgar W. 2007. *Postcolonial English. Varieties around the world*. Cambridge: Cambridge University Press.

Speakers & Presentations. 2007. Faculty of Education, University of Pretoria. Last updated 28 February 2007. URL: <<http://www.education.up.ac.za/de/eng/archive2005/speakers.htm#zeleza>>.

Spivak, Gayatri Chakravorty. 1992. *The Politics of Translation*. Teoksessa Venuti, Lawrence (toim.). 1999. *Translation Studies Reader*. Florence, Kentucky: Routledge. 397-416.

The Kamusi Project. [no date] The Internet Living Swahili Dictionary. World Language Documentation Centre. Luettu 30.4.2009. URL: <<http://kamusiproject.org/>>.

The Shea Project. [no date] The Shea Project in Uganda. URL: <<http://www.thesheaproject.org/index.html>>.

Tymoczko, Maria. 2006. *Reconceptualizing Translation Theory*. Integrating Non-Western Thought about Translation. Teoksessa Hermans, Theo (toim.). 2006. 13-32.

Vambe, Maurice Taonezvi. 2004. *Orality in the Black Zimbabwean Novel in English*. Journal of Southern African Studies. Volume 30. Number 2. Carfax Publishing. 235-249.

wa Thiong'o, Ngugi. 2004. *Loiston hetket*. Suomennos Lauri Otonkoski. Teoksessa Otonkoski, Lauri (toim.), 2004. 219-235.

Vattulainen, Kristiina. 2003. *Afrikkalaista kaunokirjallisuutta*. Valikoimaluettelo. Kirjastot.fi – tietokanta. URL:< <http://www.kirjastot.fi/kirjallisuus/kirjailijahakemistot/afrikka>>.

Vehmas-Lehto, Inkeri. 1999. *Kopiointia vai kommunikointia*. Helsinki: Finn Lectura.

Vera, Yvonne (toim.). 1999. *Opening Spaces. Contemporary African Women's Writing*. Portsmouth: Heinemann.

Werbner, Richard P. 1971. *Symbolic Dialogue and Personal Transactions among the Kalanga and Ndembu*. *Ethnology*, Volume 10, Issue 3. 311-328.

African Finnish

- Special features in African short stories and their Finnish translations

What might texts written by a Ghanaian, Sudanese, and Malawian writer have in common? They might all be written in English. The texts do not necessarily resemble each other in other ways, but then again they might. The aim of this thesis is to analyse five short stories written in English by Africans. Through the analysis of the source texts and their Finnish translations, the goal is to find common features in the texts, if they exist.

In Africa, English is a language which is commonly used in many countries, and it is an official language in Ghana, Kenya, Malawi, Sudan, and Zimbabwe. These are the native countries of the writers whose short stories are analyzed in this thesis. Good arguments can be made both to accept and reject English as the language of African writers. However, from a Finnish point of view, it seems practical that African writers publish their work in English: these works stand a better chance to be translated into Finnish, as many translators are able to translate from English into Finnish. In any case, texts by African writers continue to be written in English, and some are also translated into Finnish. For this reason, it is important to do research on this area, to find its peculiarities.

Professor Maria Tymoczko (2006, 13–32) has argued that the field of translation would benefit from fresh approaches to the study of translation. In her article, Tymoczko writes about language, translation and society and says that many human communities are multilingual and therefore translation within one culture is an important aspect of translation. She also emphasizes the role of oral culture and oral literature, which are an integral part of any human society. Tymoczko (2006, 16–17, 24–25) suggests that oral culture and intracultural translation are neglected areas of translation and should therefore receive more attention in the study of translation. In this way, non-Western thought about translation could be better integrated into translation theory.

I analyze the material of this thesis in the light of Tymoczko's (2006) views. The material comes from different African countries, where oral literature and intracultural translation play an important role, and for this reason Tymoczko's ideas are especially applicable here. Post-colonial translation research in general offers a good starting point for the analysis. For this purpose, the book *Translation and Empire* by Douglas Robinson (1997) is used as an introduction to the subject. The article by Kwame Anthony Appiah (1993, 417–429) concerning thick translation provides a thoughtful insight into the creation and translation of meanings by maintaining a close link to the rich cultural and linguistic context of the text. At a more practical level, the translation strategies defined by Ritva Leppihalme (2001, 139–148) are also useful when dealing with texts such as the ones in this thesis. Leppihalme introduces the following strategies in her article: direct translation, borrowing, cultural adaptation, explanation, addition, and omission. Some of these strategies can be identified in the five short stories.

Maria Tymoczko (2006, 13–32) and Doris Bachmann-Medick (2006, 33–37) as well as Douglas Robinson (1997, 26) and Joel Kuortti (2007, 19) all touch upon notions such as hybridity, syncretism, and creolisation when they write about culture, translation, and postcolonialism. According to Joel Kuortti (2007, 19), "the notion of hybridity is a tool which can be used to dismantle such views in the society which oversimplify the differences that lie between cultures". Hybridity seems to be a term closely connected to the subject of the thesis, and different areas of translation in general.

Research on translation in a postcolonial context can provide valuable information for other areas of translation as well. When Robinson (1997, 13–15) writes about the term *postcolonial*, he introduces three approaches to the subject: postcolonialism may refer to Europe's former colonies either since the beginning of colonialism or after the colonies became independent, or it may refer more generally to the study of power and the relations between cultures at different times. The latter, most extensive explanation for postcolonialism covers a wide ground and would make it a key notion in intercultural and translation studies. This thesis also discusses the Finnish translation of the word *postcolonial*. In the term *jälkikoloniaalinen* both the root word and the prefix have been translated into Finnish. An alternative for this would be the term *postkoloniaalinen*. Joel Kuortti (2007, 13) argues that *jälkikoloniaalinen* is functional, because it can be seen to refer to both the

traces (Finnish: jälkiä) which colonialism has left behind and the time after (Finnish: jälkeen) postcolonialism. Jälkikoloniaalinen is also the term used in this thesis.

The thesis includes a short review of the number of African books written in English and translated into Finnish. English is a widely spoken world language and most often also the source language of translations into Finnish. Mostly the source texts come from United Kingdom or United States (Paasonen 2001, 10). To find out how many African English language books have been translated into Finnish, I conducted a survey in Fennica, the Finnish National Bibliography, which contains information about monographs, serials, maps, audiovisual materials, and electronic publications printed or produced in Finland. In the survey, I found 36 books from 28 different authors that fit the requirement. The search was conducted within the limitations of the Fennica database, where it is not easy to find all possible pieces that meet the requirement. Still, these numbers indicate that while still not very much African English literature has been translated into Finnish, the numbers are increasing. Therefore, further research in this area would be very useful.

This thesis focuses on five short stories written by five writers from five different countries:

- *The Girl Who Can* by the Ghanaian writer Ama Ata Aidoo (1999)
(translated into Finnish as *Tyttö joka pystyy* by Lauri Otonkoski, 2004)
- *The Big Swallow* by the Sudanese writer Taban Lo Liyong (2000)
(translated into Finnish as *Nielaisu* by Lauri Otonkoski, 2004)
- *The Barrel of a Pen* by the Zimbabwean writer Gugu Ndlovu (1999)
(translated into Finnish as *Kynänkärki* by Lauri Otonkoski, 2004)
- *Tekayo* by the Kenyan writer Grace Ogot (1998)
(translated into Finnish as *Tekayo* by Lauri Otonkoski, 2004)
- *Blood Feuds* by the Malawian writer Paul Tiyambe Zeleza (2000)
(translated into Finnish as *Verikostoja* by Lauri Otonkoski, 2004)

The analysis reveals that the short stories have some features in common, although they are also unique and original texts. The analysis was conducted through careful examination of the source texts and their Finnish translations. I looked at several different aspects in the texts at the level of the vocabulary, content, and language, which allowed me to form a comprehensive view of all the

texts. The subject area seemed quite wide at first, but in a detailed examination the texts seemed to share some features, which confirmed my hypothesis that texts like these can be studied as a group.

The analysis is divided into five sections. The theme of the first section is the proper names which appear in the texts. According to the results, African personal names can be given with different criteria than names are usually given in the West. An African personal name might have practical connotations to the time of birth, for instance (Agyekum 2006, 213–214). An African person might also have both an African name and a Christian or Muslim name, and he/she might change his name during his lifetime. Changing one's name is less common in Finland, and since naming practices vary also in other ways between Finland and African countries, this should be taken into consideration when translating African English texts into Finnish.

When it comes to place names, some of the short stories mention exactly where the events take place, while in others this information is implicit. For example, in Zeleza's *Blood Feuds* Malawi and Zimbabwe have important roles, but only Zimbabwe is mentioned by name, whereas Gugu Ndlovu mentions explicitly the cities Lusaka, Harare and Bulawayo in *The Barrel of a Pen*. In this way, some of the writers seem to emphasize place names while others prefer to refer to places indirectly. In any case, place names have a role to play in the text and storyline, also indicated by the fact that there is a map of Africa on page 7 of Lauri Otonkoski's short story collection, which is the source of all the Finnish translations used in the analysis.

In addition to personal and place names, some brand names appear in the texts analyzed. Brand names also serve some purpose in the text, otherwise more general nouns could be used, and for this reason they should not be overlooked in the translation process. They might indicate, for instance, that some brands are very multinational and can be found around the world. All in all, proper names refer to someone or something special: they distinguish their subjects from other subjects. Proper nouns provide more information than a more general noun would in the same context, so this is something to remember when translating an African text into Finnish.

In the second section of the analysis, the theme is kinship terminology, which is used in all the short stories, in some more than in others. In this respect, the texts have something in common: they all describe kinships and relationships in ways which differ from the Finnish experience of family and

kinship. For instance, the role of a wife and a mother and the relationship between a mother and her daughter are key themes in *The Girl Who Can*, where three generations of women live under the same roof, and the grandmother seems to have an authority over her daughter and granddaughter. In Finland, it is not common anymore that several generations share a household, and the Finnish view of grandparenting in general seems to be quite different than the Ghanaian one described in this short story. But the texts also offer many thought-provoking scenes which are easy to relate to, also from a Finnish point of view: in *Tekayo*, a grandfather murders his own granddaughter, which would be considered a horrible act in almost any culture.

Kinships and family relationships are matters where every person has his/her own individual perspective. However, the surrounding culture also affects the ways that close relationships are created and maintained. Abraham Rosman and Paula G. Rubel (2003, 281–282) argue that kinship terminologies have a universal function to help people determine their reference groups in respect to themselves: who belongs to my group, who is my relative and who is not. When looking deep into the five short stories, I found out that in addition to differences, there are also similarities in the views we have of kinship. A deep insight like this can provide new aspects of looking at the theme of kinship, and therefore this theme has a role to play in translation as well.

Words from and references to African languages, as well as English words with special meanings, are explored in the third section of the analysis. More or less subtle references to languages in Africa provide the texts with a more detailed view into the world of the texts and the lives of the characters. These are phenomenon which one would not encounter in a text placed in Finland. The source texts have some cases where words from African languages are written as they are, followed by a translation into English. This same method is used in the Finnish translations: the African language word is followed by a translation into Finnish. An interesting observation here is that translation strategies, like writing a source language word together with its translation, are also useful strategies in texts which are not translations, at least not in the traditional sense.

In *Blood Feuds*, Paul Tiyambe Zeleza contemplates the meaning of words such as *exile*, *refugee*, *African*, and *Zimbabwean*. On one hand, this makes the text easier to translate into Finnish, when meanings of words are one topic in the source text itself. On the other, however, translating the subtleties of all the important terms is challenging. When different languages appear in one text,

defining that text as a "translation" or "source text" becomes complicated. But then again, there is no clear-cut distinction between translations and source texts in general, either. In an African context, languages are always a current issue, which is why they deserve some attention in translations as well.

Orality is the subject of the fourth section. Orality is an important part of any culture, although Tymoczko (2006, 16–17, 24–25) argues that it has been a neglected area in translation studies. In an African context, orality definitely has its own role, which can be seen in the five short stories. Especially in *The Big Swallow* by Taban Lo Liyong, there are characteristics of orality: the short story flows like speech from one topic to another and the text is written in the first person singular. Most of the text is easy to understand, since the writer Liyong has used short sentences and everyday words to express what he wants to say. Although one paragraph in the text discusses storytelling at a very deep and reflective level, even this part of the text could be compared to oral literature: it includes the word *poetogenicness*, or non-word if it is seen as a creation of the writer, and in oral expression "non-words" like this are common.

The other short stories, except *Tekayo*, are also written in the first person singular and seem to reflect oral expression at times. They utilize mythology, fables, metaphors, legends, folk tales, and jokes, all of which are features of oral literature (Vambe 2004, 235). Orality does not have a similar role in Finnish culture as it does in many African cultures. For this reason, it would be fruitful to be aware of the role of orality when translating an African text into Finnish. A literary category placed between oral and written literature would be a useful tool in this area. Orality has had its affect on the short stories analyzed here, and maybe orality is indeed one of the features that give African texts their special twist.

The themes of the short stories overlap in some ways, which is the fifth area discussed in the analysis. Writing is always connected to the surroundings and experiences of the writer, and the themes of the short stories reflect the writers' realm of life experience. The fifth section is dedicated to the social themes covered in the short stories.

The role and social status of girls and women is clearly an underlying theme in *The Barrel of a Pen* and *The Girl Who Can*. In the first one, a young woman has to have an abortion in questionable

conditions in a shabby hotel, while in the latter, a young girl beats the odds to become a girl who can run fast and is therefore successful in a running competition. The overall tone of *The Barrel of a Pen* is rather depressing, while in *The Girl Who Can*, the tone is positive. Both these short stories seem to reflect views on the role of women in the society. This theme also appears in *Tekayo*, although in a more disguised form, when the wives of the main character, Tekayo, are only described in relation to Tekayo. All in all, it is interesting how the roles of men and women appear in the short stories.

Another interesting theme in the five short stories is the intricate area concerning immigrants, emigrants, and refugees, something which I already discussed above when dealing with vocabulary and language. When is one a refugee or an immigrant? This is one of the questions Paul Tiyambe Zeleza sets up in *Blood Feuds*, using for example the overlapping terms *exile* and *refugee*. If these terms are used in a Finnish context, they get different kinds of connotations than in an African context, and this is why this subject should be thoroughly processed when translating into Finnish. Additional information might help a reader to comprehend more deeply themes as intricate as these.

As mentioned before, Tymoczko (2006, 26–30) suggests that expanding the research area of translation studies would help to integrate non-Western translation better into translation studies. According to the analysis in this thesis, research on the role of oral literature would be one useful direction for further study. Moving from one place to another was a theme which appeared in the short stories as well as the theoretical section of this thesis. Research on this area would therefore benefit translation studies as well as cultural studies.

In this thesis, I have dealt with African short stories written in English, their translations into Finnish and the features which the short stories have in common. It is important to recognize the features in the source texts which a Finnish reader might not fully understand when reading a Finnish translation. By paying attention to the special features of the texts, we can create a positive reading experience and improve the quality of the translation. Proper names, for example, might hold many different associations within them, and these associations might be meaningful for the text as a whole. When translators are aware of the different aspects and special features of African texts, they can use that information in their work and decide how to translate individual texts.